

FRA JURICA ŠALIĆ
**SJEVEROZAPADNO
OD BANJA LUKE**

fra JURICA ŠALIĆ
SJEVEROZAPADNO OD BANJA LUKE

Sken i OCR (Optical Character Recognition):

Marinko Orlovac
16. rujna 2006.

marin@orlovac.eu

Izdavač: Katolička misija Vojnić
Za izdavača: fra Jurica Šalić
Urednik: fra Jurica Šalić
Naslovna stranica: Kip Sv. Roka na Visokoj **glavici u Kozari**
Grafička priprema: Impressum, Karlovac
Tiskak: Tiskara Pečarić&Radočaj, Karlovac

fra Jurica Šalić

SJEVEROZAPADNO OD BANJA LUKE

Slobodno kopirati, ispisivati i distribuirati.

NIJE DOZVOLJENO TISKATI U KOMERCIJALNE
SVRHE, TJ. RADI PRODAJE!

Banja Luka, 1999.

PREDGOVOR

U studijama i monografijama dobrim dijelom je rasvijetljena burna i složena povijest banjalučkog kraja. U svim tim nastojanjima autori su se pozabavili uglavnom gradskim područjem a bliža okolica sa selima tek se marginalno spominje. Ovdje imamo drukčiji pristup. Ostavljamo po strani grad Banju Luke a pažnju usmjeravamo na njenu okolicu, sela bližeg okruženja, kao i ona na koja se grad već proširio. Tako u ovoj knjizi idemo obrnutim redom, govoreći o onome, o čemu su drugi malo govorili.

Mogli bismo postaviti pitanje: zašto baš ovakav naslov - Sjeverozapadno od Banje Luke? Svakako, za to postoje određeni razlozi. Prije svega, što sela na ovoj strani Banje Luke predstavljaju životni prostor katolika. Naime, u banjalučkom kraju do pojave Turaka živjeli su samo katolici. Tijekom turske uprave stvara se multietnička sredina, u kojoj pored katolika obitavaju još muslimani i pravoslavni. U takvoj konstellaciji napućenosti katolici obitavaju razasuti po cijelom banjalučkom kraju. Ali, stjecajem okolnosti, glavna grupacija katoličkog življa, s čistim katoličkim selima sačuvanaje na sjeverozapadu Banje Luke. Taj "sjeverozapad" počinjao je na rubu negdašnje Banje Luke, koji je na ovoj strani bio negdje kod katedrale. Petrićevac, Rosulje, Budžak, Novakovići, Derviši... bili su katolička sela. Na istom prostoru, koji dopire do vrha Kozare Krnjina stoljećima postoji župna organizacija Katoličke Crkve. Tu su samostani, crkve, kapele i druga znamenja, koja ostavljaju dojam katoličkog kraja. Zahvaljujući mnoštvu katoličkih sela, koja se na sjeverozapadu naslanjaju na grad, Banja Luke je i u novijem vremenu zadržala svoj katolički izgled.

Povijest katolika na spomenutom prostoru nije posebno obrađivana. No, zahvaljujući prije svega crkvenim izvorima, u ovoj knjizi je prikazana prošlost sjeverozapada Banje Luke. Daleka prošlost fragmentarno a novija - uzevši u obzir posljednja četiri stoljeća - sustavnije je prikazana, čime dobivamo dosta vjernu sliku prošlosti ovoga kraja.

Iz poznatih razloga, u prošlom ratu 1991-1995. godine mnoštvo katolika banjalučkog kraja moralо je napustiti svoje domove. Među njima najbrojniji su oni sa sjeverozapada Banje Luke. Iako ovi prostori nisu bili u zoni ratnih operacija, nedužni katolički narodje doživio izgon. Mnoga sela ostala su pusta i opljačkana; u kuće koje nisu otkrivene uselili su se pripadnici pravoslavne vjeroispovijesti. Kad o ovome razmišljam, sjetim se jedne pjesmice, objavljene u listu "Cvijet", kojeg izdaju đaci dječačkog sjemeništa u Visokom. U prvom broju od 15. prosinca 1941. godine objavljena je pjesma pod nazivom "Jedna uspomena" u kojoj se pjesnik sjeća svoga druga. Parafrazirano na ovu situaciju s katoličkim narodom, selima i cijelim prostorom sjeverozapadno od Banje Luke iznosim što osjećam:

*Dolaze mi misli gorke
Kad se sjetim kraja svog,
Kad se sjetim što je bilo
A što sada od sveg tog.*

*Njega se ja evo sjećam
Sa svom tugom i sa boli,
Za njeg dižem uzdisaje,
Za njega se vruće molim!*

Osobno razmišljajući, mogu shvatiti činjenično stanje. Nisam prorok i ne znam kako će se događaji dalje odvijati, ali mislim da će se - slijedeći osjećaj za pravednost - uz Božje providjenje, nastojanje istinoljubivih ljudi s naprednom i demokratskom sviješću, mnogo toga dovesti u red, kako na širim, tako i na ovim prostorima na sjeverozapadu Banje Luke.

ŽUPE

Pored gradske župe, u prošlosti su postojale i seoske, na području sjeverozapadno od Banje Luke. Slično stanje nalazimo i u novijem vremenu, samo je razlika u tome, što je sada broj župa veći. Te župe uključuju veliku skupinu katoličkih sela, koja se nalaze na širokom prostoru, omeđenom gradom, rijekom Crkvenom, Jorgića klupama, Krnjinom na Kozari, Klašnicama i Krčmaricama iznad trapista. Na tako velikom prostranstvu tijekom 17. i početkom 18. stoljeća postojale su stare župe Dragočaj i Motike. Od 1720. godine njihovu ulogu preuzima ivaštanska župa, koja zahvaća veće područje od spomenutog, šireći se prema Savi. Takvo ustrojstvo traje do 1860. godine, kada se za kratko vrijeme uspostavlja kapelanija, odnosno župa Rakovac, za sela koja su bliže gradu. Ta župa se 1876. godine preimenuje u Petrićevac. U novije vrijeme na spomenutom prostoru uspostavljaju se nove župe:

- Barlovci 1879. godine,
- Šimići 1921. godine,
- "Marija Zvijezda" 1973. godine,
- Trn 1980. godine,
- Budžak i Motike 1983. godine.

Sve ove župe, zajedno s gradskom i Presnačama čine vijenac od deset župa banjalučkog kraja, koje s biskupijom i samostanima, u multikonfesionalnoj sredini daju pečat katoličanstva, koje na ovim prostorima predstavlja najstariji segment.

STARA ŽUPA DRAGOČAJ

Slijedeći povijesne izvore, nalazimo da je župa Dragočaj postojala u drugoj polovici 16., tijekom 17. i početkom 18. stoljeća. Malo imamo podataka o postojanju župa u banjalučkom kraju iz spomenutog vremena, ali i to što znamo, dovoljno svjedoči o dragočajskoj župi, koja je svojom organizacijom okupljala vjernike na širokom prostoru, čije su krajnje točke u trokutu bile: Vrbas kod Zalužana, Jorgića klupe i Krnjin, vrh na Kozari. Zahvaljujući toj župi, zajedno s motičkom i banjalučkom, sačuvan je kontinuitet katolicizma u banjalučkom kraju, u onom sumornom vremenu prvog dijela turske vladavine u Bosni. Uz tako malo podataka i mnogo neodređenosti, teško je govoriti o ovoj staroj župi. Međutim, s ovo malo podataka naziru se njene konture, što nam je dovoljno, da bar donekle rasvijetlimo povijest ove župe.

Povijesni izvori

Prvi spomen o postojanju župe Dragočaj bilježimo u razmircama i sudskim raspravama 1567. i 1583. godine, u kojima se spominje fra Marko, župnik u Dragočaju. Ovi izvori potvrđuju da je Dragočaj već 1567. godine imao župnu organizaciju. To je prvi spomen župe Dragočaj, koja se spominje sve do početka 18. stoljeća.

Godine 1623. provincial Bosne Srebrenе, fra Marijan Pavlović, u izvješću što ga je poslao u Rim, pored banjalučke, spominje i dragočajsku župu.

Apostolski administrator Bosne, biskup fra Tomo Ivković, u izvješću iz 1630. godine spominje tri župe u Banjalučkom kraju: Banju Luku, Motike i Dragočaj. On je u kanonskim pohodima obilazio Bosnu i Slavoniju 1626-1630. godine. Njegovo izvješće o tim obilascima objavio je 1934. godine dr. Krunoslav Draganović, u časopisu "Croatia Sacra". U prvom kanonskom pohodu, najvjerojatnije 1626. godine od banjalučkih župa obišao je samo Dragočaj. Istom prigodom u Bukovici je u dva navrata krizmao 124, a u Dragočaju 58 krizmanika. Prilikom drugog dolaska pohodio je sve tri banjalučke župe. U Dragočaju je krizmao 14 krizmanika. Treći i posljednji put, najvjerojatnije 1630. godine obišao je sve tri župe banjalučkog kraja i u Dragočaju krizmao 120 pripravnika. Inače, uvažavajući Ivkovićevo izvješće, dolazimo do zaključka, da Dragočaj kao župa u susjedstvu nije imao samo preostale dvije banjalučke, nego i župe: Lijevče, Majdan i Kozarac.

U izvješću iz 1655. godine biskup fra Marijan Maravić spominje tri župe u banjalučkom kraju. Dakle, spominje i Dragočaj.

Više pojedinosti o dragočajskoj župi donosi biskup fra Nikola Olovčić, nakon kanonskog obilaska 1672. godine. U izvješću o istom pohodu daje opis pojedinih župa¹. Nakon obilaska i prikaza banjalučke i motičke, spominje da je

1 Usp. *Starine JA*, Knjiga XXXVI, Zagreb 1918, str. 35-36

24. svibnja pohodio župu Dragočaj. Prema njegovom svjedočenju, tu nije našao crkve, ali nade nešto što je na nju nalik, nekakvu građevinu od drveta, sagrađenu na mjesnom groblju.² Iz izješća se može razaznati da je Dragočaj kao župa pripadao fojničkom distriktu. U župi je bio namješten franjevac iz Fojnice, koji je lijepo vodio zajednicu vjernika. Dragočaj je tada brojio 1.200 vjernika, od kojih su 953 pristupili sakramentu sv. Potvrde. Neki od župljana su se rastali, potjerali zakonite žene i doveli druge. Biskup bilježi da je jednog takvog brakolomnika naveo na obraćenje i pokoru.

Ove iskaze s nešto više pojedinosti potvrđuje biskup fra Marijan Maravić, koji 1675. godine šalje izješće Kongregaciji za širenje vjere, gdje spominje župu Dragočaj. Bilježi da je tada župa imala 1.800 vjernika. Jako skromni župni stan i crkvica bili su u Orlovcu. Crkvica je posvećena sv. Vidu. Na blagdan Gospe od anđela na Crkvenama se služi sv. Misa. Sve se ovo gotovo slaže s iskazima biskupa Olovčića. Već imamo jasne dokaze o postojanju župnih objekata, samo ne znamo gdje je što, na Crkvenama ili Lovrića glavici? No, najbliži smo istini ako kažemo, da je župni stan bio na Lovrića glavici a crkvica na Crkvenama.

Prostor župe

U drugoj polovici 16. stoljeća u banjalučkom kraju bile su samo dvije župe. Gradska, ograničena na grad i prigradska sela na istoku i jugu, dok je na području sjeverozapadno od Banje Luke bila župa Dragočaj. Granica između tih dviju župa bila je negdje u Rakovcu i na početku Šargovca. U prvoj polovici 17. stoljeća stvorena je i treća župa Motike, koja je popunjavala prostor sela pri gradu, izuzetih od gradske i dragočajske župe. Dragočajska župa imala je veliki prostor, kojemu je teško odrediti granice. Uglavnom se ograničavala na Dragočaj i Ivanjsku u tadašnjim okvirima. S novoformiranim motičkom župom granica je uglavnom poznata. S Vrbasa je išla po sredini Vujnovića i sjekla prostor Šargovca, čiji je gornji, manji dio pripadao Dragočaju. Granica je dalje išla na Čelanovac, te Keskenovačom i Maršalom vodila na Jorgića klupe. Nejasno je, gdje je bila granica prema Bronzanom Majdanu i Kozarcu. Naime, tada je Kozarac imao svoju župu a u Bronzanom Majdanu je obitavala oveća skupina katolika, koja je pripadala župi Majdan (Kamengrad). Također je nepoznato kakva je situacija s Trnom. Da li je pripadao gradskoj ili dragočajskoj župi? Da li je koncem 17. stoljeća imao vlastitu župu? Te granice je teško odrediti. U takvoj neodređenosti jasno je sljedeće: župa je pokrivala životni prostor katolika Dragočaja i Ivanjske, s nejasnoćama u Trnu. U takvom kontekstu granicu bi mogli povući između današnjih Matoševaca i Bistrice, iznad gornje Ivanjske na sam vrh Krnjin. Zbog nejasnoća u Trnu ostaje otvoreno pitanje, gdje je Dragočaj graničio s Lijevčem, čija se župa također spominje u 17. stoljeću.

Kako vidimo, dragočajska župa nije zahvaćala samo prostore Dragočaja, niti istog mjesta u ondašnjim okvirima, nego mnogo veće područje, koje je obuhva-

² "... nec hic inveni ecclesiam, sed lignum aliquod, quod fuerit in loco moderni coemeterii", *Nav. dj.*, str. 35

čalo i ivaštanski kraj. U ondašnjem postojećem rasporedu naselja u banjalučkom kraju, pored grada, postojala su tri sela, ili bolje da kažemo seoska područja: Motike, Dragočaj i Ivanjska. Njima se kao zasebna cijelina može pridodati Trn s Bukovicom. Dok su se okviri ondašnjih Motika poklapali s motičkom župom, dотле je dragočajska župa pokrivala preostala dva seoska područja, Dragočaj i Ivanjsku. Ivaštanski kraj, uključujući i prostor Šimića, do danas je ostao u istim granicama, dok je Dragočaj pretrpio značajne izmjene. Tadašnji Dragočaj se protezao na području cijelog sutoka rječice Dragočajke, do njenog utoka u Vrbas. Župa je uz Dragočaj vezala prostore današnjih sela Bukovice, Barlovaca i Jablana. Ta veza je bila vrlo jaka, pogotovo kada znamo, da su se u kasnijem turskom periodu na Crkvenama pokopavali vjernici iz spomenutih sela, čak i iz Trna, pored već postojećih groblja Suvaja, Bešenice, Bijede i Gajića.

Svi dijelovi dragočajske župe nisu bili jednakо naseljeni. Najnaseljeniji su bili dijelovi tadašnjeg srednjeg i donjeg Dragočaja. Uz njih gusto je bila naseljena Bukovica. Ivaštanski kraj je bio rjeđe naseljen, pogotovo šimički i preostali kozarski dio.

Služba Božja

O održavanju Službe Božje u dragočajskoj župi ne možemo mnogo određenoga reći. Tek u drugoj polovici 17. stoljeća izvori spominju skromnu crkvicu i praksu da se na Crkvenama služi sv. Misa na blagdan Gospe od anđela. A što je bilo do tada? Da li su jedina mjesta okupljanja dragočajskih katolika u drugoj polovici 17. stoljeća bila skromna crkvica i Crkvene? Ako sagledamo ondašnje prilike, moglo bi se naslutiti pet-šest mjesta okupljanja dragočajskih katolika.

Jedno od mjesta okupljanja katolika Dragočaja bila je trnska crkva sv. Ivana Krstitelja. Iz sudskih rasprava o sporu oko trnskog mosta sedamdesetih godina 17. stoljeća vidi se da su vjernici Dragočaja dolazili na Službu Božju u Trn. Tu se podrazumijevaju oni župljeni iz donjeg dijela župe, s prostora današnjih Kuljana, Barlovaca... No, kako više nisu mogli dolaziti zbog dotrajalosti mosta, oko 1670. godine prestali su dolaziti u crkvu sv. Ive u varošici Trnu, s desne strane Vrbasa. Jedni su pošli u Bukovicu a drugi na Crkvene i Lovrića glavicu.

Dруго mjesto zborovanja katolika bilo je u Bukovici, vjerojatno kod kuće nekog uglednog katolika ili na groblju Suvajama. Sam biskup fra Tomo Ivković je 1626. godine u dva navrata podjeljivao sakramenat sv. Potvrde u spomenutom selu, što prepostavlja pogodnost za okupljanje katolika.

Treće mjesto je Lovrića glavica sa župnim stanom i skromnom crkvicom (koja je mogla biti i na Crkvenama).

Četvrto mjesto bile su Crkvene. I tu bi misnik povremeno držao Službu Božju, pogotovo na blagdan Gospe od anđela. Moguće je da je već pred Veliki Bečki rat (1683-1699.) groblje Crkvene postalo središnje mjesto okupljanja dragočajskih katolika. Kako je u to vrijeme Katolička Crkva doživljavala blagi preporod u Bosni, mogli su se i dragočajski katolici angažirati i sagraditi pristojnu crkvu od kamena na Crkvenama. Čini se da su je tada i sagradili. Gotovo sto

godina kasnije 1777. godine biskup fra Marko Dobretić spominje, kako je na svetkovinu sv. Roka na Crkvenama služio sv. Misu na veoma starom i nepokretnom kamenom oltaru, koji je predstavljao ostatak crkve sv. Vida iz ranijih vremena³. Znajući da je u Dragočaju sredinom 17. stoljeća bila samo trošna drvena crkvica i da katolici poslje Velikog Bečkog rata nisu bili u stanju sagraditi kamenu crkvu, morali bismo zaključiti, da su Dragočajci tu crkvu sazidali pred sam početak Velikog Bečkog rata. Ova pretpostavka o crkvi sv. Vida može biti prihvatljiva, ako se isključi mogućnost da ista crkva datira iz predturskog vremena. Kako je u ratnim vremenima nestalo dragočajske župe s crkvom sv. Vida i župnim stanom na Lovrića glavici, preostali vjernici su se opet okupljali na Crkvenama.

Peto mjesto okupljanja dragočajskih vjernika bilo je Ojdanića brdo. Tu su se sabirali oni iz gornjeg Dragočaja. Na brdu je bilo staro groblje Tučjak, upravo na današnjoj raskrsnici seoskih puteva, pored kuće pok. Nike Bijelića. Tu su se do prije pedesetak godina mogle vidjeti nadgrobne ploče sa znakom križa s donje strane. Te ploče mještani su lomili i uzidavali u temelje kuća.

U udaljenim ivaštanskim selima moralо je biti bar jedno mjesto zborovanja katolika. Vjerojatno je to bilo jedno od starih groblja ili kuća kojeg uglednijeg katolika.

Nestanak župe

Župna organizacija u Dragočaju iščezava u ratnim, gladnim i kužnim godinama koncem 17. i početkom 18. stoljeća. S intenzitetom sukoba u Velikom Bečkom ratu (1683-1699.) rasle su tenzije nesigurnosti u banjalučkom kraju, što se nepovoljno odražavalo na katolički život. Kulminaciju sukoba u ovome kraju predstavljalo je austrijsko zaposjednuće Banje Luke 4. rujna 1688. godine i brzo povlačenje austrijske vojske prema Savi. Situacija je postajala sve gora. Mnogo je katolika stradalo u sukobima i turskim racijama. Neki su se povukli preko Save a preostali - ne mogavši opstatи na vjetrometini uz Vrbas, kuda su prolazile i sukobljavale se vojske - povlačili su se u zaklonitije brdske krajeve. Tako se drastično smanjio broj katolika u donjem dijelu dragočajske župe pri Vrbasu. Na istome prostoru mogao je opstatи tek neznatan broj katolika. Kada je nastalo nešto mirnije vrijeme, pored nesigurnosti i odmazde Turaka, poneko se vratio na staro ognjište. Dakako, u dogovoru sa spahijom. Ipak, većina ognjišta katolika uz Vrbas ostala je pusta, jer su ratne tenzije i dalje potiskivale katolike, sve dalje od rijeke. U ponovnom ratu s Turskom (1716-1718.) Austrija je - pored ostalih mjesta - osvojila Dubicu 1717. godine. Dubički Turci i muslimani su našli izbjeglički dom u Trnu sve do povratka 1741. godine. Teško je povjerovati da su primljeni u muslimanske kuće. Imali su na raspolaganju kuće i imanja katolika rastjeranih u ratu. Ako je koji katolik preostao, ili se vratio na ognjište, opet je

3 "... celebravit in altari Lapideo, perantiquo, et immobili, in quo loco existerat... Ecclesia S. Viti...", J. Jelenić, *Monumenta Franciscana Iugoslavica*, volumen I, Mostar 1

doživio sudbinu izgona. Tako su se Dubičani smjestili i proveli navedeni period u ispraznjrenom prostoru između Klašnica i Zalužana.

Međutim, i u gornjem dijelu župe katolici nisu mogli živjeti u miru. Narodna predaja pripovijeda, kako su Turci sasjekli katolički puk i svećenika, sabrane na Službu Božju na Lovrića glavici u Orlovcu. To je sasvim moguće u vremenima, kada su Turci pokazivali veliku brutalnost prema preostalim katolicima, zbog rata s katoličkom Austrijom i prodora njene vojske u banjalučki kraj. Pomišljamo da se to dogodilo u vremenu Velikog Bečkog rata ili najkasnije u ratu 1716-1718. godine. U svakom slučaju, vjernici su zatjerani dalje u brda gornjeg Dragočaja i Ivanske. Dragočaj nestaje kao župa a 1720. godine stvara se župa Ivanska, koja obuhvaća prostore ugasle dragočajske župe.

Iz svega ovog priloženog možemo konstatirati da tijekom Velikog Bečkog rata i rata s Turskom 1716-1718. godine prestaje postojati župa Dragočaj. Njen prostor s vjernicima preuzima novoformirana ivaštanska župa a Crkvene, Lovrića glavica, Ojdanića brdo i rječica Dragočaj čuvaju spomen na tu staru župu, koja je obuhvaćala sutok istoimene rječice i njenih rukavaca, od Točkova iznad Matoševaca, gdje je izvor Dragočajke, do njenog uviranja u Vrbas kod Zalužana.

STARA ŽUPA MOTIKE

Motike kao mjesto i geografski pojam - prema dosadašnjim dostupnim izvorima - spominju se u prvoj polovici 17. stoljeća. Prvi spomen nalazimo zahvaljujući župnoj organizaciji. Sve indicije ukazuju na realnu pretpostavku da su Motike kao župa i mjesto postojale u vremenu dvadesetih godina 17. stoljeća. Dakako, postanak mjesta mogli bi tražiti i u ranijim vremenima.

Podaci o župi

Naime, zahvaljujući biskupu i ap. administratoru fra Tomi Ivkoviću navodimo drugu deceniju 17. stoljeća kao vrijeme prvog spomena župe Motike. Prema njegovim zapisima zaključujemo da su Motike već tada imale status župe, što poznavatelji izvještaja crkvenih dostojaštenika spomenutog vremena apsolutno priznavaju⁴. Na temelju njegovih iskaza mogli bismo ustvrditi da su Motike kao župa formirane dvadesetih godina 17. stoljeća, moguće i nešto ranije. Spomenuti biskup, u izvješću o kanonskim obilascima župa spominje i Motike. Prema pisanju K. Draganovića, Ivković je u drugom pohodu dva puta posjetio Motike i krizmao 413 kandidata za primanje sakramenta sv. Potvrde. U trećem pohodu, koji bi mogao biti onaj posljednji 1630. godine, krizmao je u Motikama 117 krizmanika.

Inače, kao i preostale dvije banjalučke župe, Motike su pripadale franjevačkom samostanu u Fojnici, koji je polovicom 17. stoljeća imao dvanaest župa. Prema popisu župa distrikta istog samostana iz 1647. godine, redoslijed je bio sljedeći: 1. Fojnica, 2. Lašva, 3. Jajce, 4. Kotor, 5. Banja Luka, 6. Motike, 7. Dragočaj, 8. Kozarac, 9. Kamengrad, 10. Gičija, 11. Dragotin, 12. Vodičovo⁵. Sve te župe zajedno imale su 5.654 katoličke kuće s 12.789 vjernika.

Iste ovakve spoznaje o Motikama potvrđuje biskup fra Marijan Maravić u izvješću 1655. godine. Međutim, najviše podataka o ovoj župi donosi biskup fra Nikola Olovčić, koji je 18. svibnja 1672. godine pohodio župu Motike. U izvješću tvrdi da tu nije našao ni crkvu, ni župnu kuću. Župničku službu obnašao je jedan franjevac iz Fojnice. Službu Božju držao je po grobljima, šumama, kućama...⁶. Motike je prikazao kao malu župu sa 700 vjernika, od kojih je istom prigodom krizmao 582 krizmanika.

Posljednji spomen na župu Motike bilježi fra Ivan Krstitelj de Vietri, koji je 1708. godine pohodio župe u Bosni. U izvješću što ga je poslao u Rim spominje

4 Usp. S. Kovačić, *De relationibus circa statum ecclesiasticum quafontes historici provintiae Bosnae Argentinac OFM saeculis XVI-XIX*, Rim 1966, str. 63.

5 Usp. J. Matasović, *Fojnička regesta*, str. 148.

6 "... unus patrum de conventu Foinizae celebrat per coemeteria, per silvas, domos etc", *Starine JA*, knjiga XXXVI, str. 135-136.

i Motike. Od tada Motike se spominju kao selo, koje pripada ivaštanskoj ili gradskoj župi.

Velike Motike

Kada razmišljamo o drevnoj motičkoj župi, tadašnjem mjestu i sadašnjim Motikama, ne nailazimo na identične prostore, jer sadašnje Motike čine samo dio gornjih Motika iz 17. stoljeća. Ovo nam malo čudno zvuči, ali ako pratimo povijesna zbivanja na ovim prostorima, razumjet ćemo tu razliku između "velikih Motika" iz prošlosti i današnjeg dosta velikog sela koje nosi to isto ime.

U 17. stoljeću još se ne spominju sela: Rakovac, Petrićvac, Šargovac, Budžak, Vujnovići, Novakovići i Derviši. Spominju se Motike kao naselje i župa. S gradskom župom graničile su se negdje u Rosuljama i petrićevačkom brdu a sa susjednim Dragočajem približnom današnjom granicom Čivčija i Motika. Šargovac je vjerojatno podijeljen s razmeđom u gornjem dijelu današnjeg sela. Imajući ovo u vidu, mogli bismo imati jasniju predodžbu župe i sela Motike. Granica je išla Vrbasom u dužini Budžaka i Derviša. S Vrbasa je išla dalje uz potok između Vujnovića i Zalužana, gornjim Šargovcem i izlazila na vrh današnjih Motika, ostavivši Čivčije na dragočajskoj strani. Blizu Jorgića klupa izlazila je na Crkvenu, kojom bi išla do samoga grada, te preko Petrićevca i Rosulja, u Kumsalama silazila na Vrbas. To bi u grubim linijama bio omeđeni prostor župe i sela Motika, koje su dobrim dijelom izlazile na Vrbas. U tako velikim Motikama gušće su bili naseljeni predjeli oko Motičkoga groblja, Petrićevca i Budžaka a rjeđe gornji dio, kojeg su činile uglavnom šume, krčevine i pašnjaci.

Da je prostor župe i mjesta Motika stvarno identičan s ovakvim određenjem, pokazuju sljedeće činjenice:

- Centar župe Motike bio je u blizini samog Motičkog groblja. Dakle, približno u samom mjestu prostora kojeg je zapremala župa.
- Groblje, koje je motičko a koje se također nalazi u geografskom centru velikih Motika. Sada se ne nalazi u sklopu Motika. Očito je po tadašnjim Motikama dobilo ime.
- Gradska župa je pokrivala sam grad i sela uz Vrbas i Vrbanju. Župa Dragočaj je uključivala istoimeno selo i Ivanjsku. U međuprostoru se ne spominje ni jedno selo osim Motika.
- Pomjeranja stanovništva i nepovoljne prilike dale su posve drugu sliku o Motikama.

Centar župe se vjerojatno razvio oko rudnika. Konfiguracija tla s iskopinama ukazuju na mogućnost kopanja ugljena i u samom Srednjem vijeku. Karakteristične grabe oko Motičkoga groblja navode nas na pomisao da se tu kopao ugljen i u vremenu postojanja stare župe Motike, što potvrđuje činjenicu da su rudarska mjesta po Bosni nudila katolicima bolje uvjete, s kojima su se održavale i župne organizacije.

Smanjivanje životnog prostora Motika

Kako je došlo do toga, da cijeli donji kraj, koji se naslanjao na Vrbas i grad prestane biti dio Motika? Kako samo Motičko groblje nije više na prostoru sela Motika? Tu su bitnu ulogu odigrala dva faktora:

- 1) Ratna zbivanja u vremenu Velikog bečkog rata 1683-1699. godine a kasnije i Banjalučkog rata 1737. godine, kada je banjalučki kraj bio prostrano mjesto sukoba. Katoličko stanovništvo iz donjeg dijela župe je stradavalo i povlačilo se u gornji dio.
- 2) Haranje zaraznih bolesti (kuge), koje je katkada zatiralo cijela sela. Kuga je nemilo morila 1690. i 1732. godine, tako da je prorijedila i opustošila župu. Preostali žitelji Motika, iz donjeg dijela bježali su i sklanjali se u krčevine i šume u gornjem dijelu. To su činili ispravno zaključujući, da iz zaraženog domaćinstva treba ići i tražiti zdraviju sredinu u prirodi, u rijetko ili nikako nastanjenim gornjim dijelovima župe.

Još jedan detalj govori u prilog ovakvog pomjeranja katoličkog stanovništva na prostoru Motika. Naime, predaja veli, da su u donjem dijelu velikih Motika, na prostoru današnjeg Budžaka živjeli župljani s prezimenom Milanovići. Kod njih je stasalo jedno momče, koje je bilo tako "pusto", tj. tako nemirno i nestošno, da se "ni vilama nije dalo osedlati". Ne znajući što će s njime, sam spahija poruči Milanovićima, da ga sklanjaju, kud god znaju. Inače, izgubit će glavu. Tražeći rješenje, odlučili su ga poslati u krčevine, u još nenaseljen kraj u vrh sela. Spomenuti momak se tu skućio, priženio i izrodio potomstvo. Kako je bio "pust", neobuzdan, on i njegovi potomci su se prozvali Pustahije. Ova predaja ima uporišta u stvarnosti. Ako bismo željeli staviti u povjesne okvire taj prijelaz Milanovića s Vrbasa u Pustahije kasnijeg sela, morali bismo ga smjestiti u prve decenije 18. stoljeća, jer u izvještu ap. vikara i biskupa fra Pave Dragičevića 1744. godine u selu Motikama, na sedmom mjestu spominje se domaćinstvo s pet članova, čiji je domaćin bio "Matthaeus Postaia"⁷.

Usljed ovakvih prilika imamo Motike, selo novijeg datuma, čiji su potomci obitavali na širokom području današnjih mjesta Rakovca, Petrićevca, Šargovca, Budžaka... Povlačenjem u gornji dio Motičko groblje je ostalo van granica današnjeg sela, što samim time svjedoči o negdašnjem postojanju velikih Motika.

Nestanak župe Motike

Pred Veliki bečki rat župa je bila u blagom procvatu. Dobrostojeći obrtnički stalež, poljoprivreda, stočarstvo i eventualna eksploracija ugljena doprinosili su blagostanju u župi. Moguće da je tada sagrađena crkva Svih Svetih, koju spominje biskup fra Mato Delivić u izvještu 1737. godine. Međutim, tada nadolaze ratna i kužna vremena, koja gase župu a selo smanjuju i u doslovnom smislu premještaju u gornji kraj. Šesnaest godina dugi Veliki bečki rat nagovještao je zatiranje katoličkog pučanstva u župi Motike. Borbe i nazočnost austrijske vojske u

⁷ D. Mandić, *Croati Catholici Bosnae et Herzegovinae*, Chicago - Roma 1962, str. 44.

Banjoj Luci 1688. godine fatalno su se odrazile na katolike i njihovu župu. Jedan dio katolika Motika je izginuo ili stradao od kuge a drugi - u strahu od turske odmazde - povlačio se s austrijskom vojskom preko Save. Tek treći dio življa je ostao, povlačeći se sve više u gornje krajeve. Uz to, dobrostojeći obrtnički stalež je nestao, pa je tada od katolika ostao samo onaj najpotlačeniji sloj "raje". U takvim prilikama malo je katolika moglo opstati u donjem dijelu Motika, na području današnjeg Petrićevca, Budžaka i Šargovca. Tako desetkovana župa postojala je u prvoj deceniji 18. stoljeća. Posljednji put se spominje 1708. godine a onda joj se gubi trag.

Haranje kuge 1732. godine i Banjalučki rat, koji je nadošao pet godina kasnije, još više prorjeđuje i onako mali broj katolika na području ugasle župe. Područje u centru, oko Motičkog groblja ostalo je posve pusto, što je prisilio turske vlastodršce da nasele novim življem pravoslavne vjeroispovijesti. Na ovo se osvrće biskup Miletić, koji *"spominje Drakuliće kod Banje Luke kao čisto katoličko selo, a danas je naseljeno isključivo pravoslavnim življem, koje je došlo 22 Kotor Varoša i Javoranaposlije velike kuge, kojaje katolike u Drakulićima skoro uništila"*⁸.

Tako se ugasila stara župa Motike, na samom početku 18. stoljeća, nakon osamdesetak godina postojanja. U strašnim ratnim i kužnim vremenima nestala je ta simpatična mala tvorevina, taj dragulj katolicizma pored same Banje Luke. Povijesni izvori i dalje spominju Motičko groblje, na kome se povremeno održava Služba Božja i blagoslov polja s procesijom na blagdan sv. Marka. Spominje se i selo Motike u sklopu ivaštanske župe, koje je kasnije izuzeto i uključeno u župu Banje Luke. Ali to selo više nije naslonjeno na grad i Vrbas, nego je izmješteno dalje od Banje Luke, podalje i od Motičkoga groblja a na negdašnjem donjem dijelu sela povijesni izvori počinju spominjati sela: Petrićevac, Budžak, Šargovac, Vujnoviće, Novakoviće i Derviše.

8 Dr. B. Gavranović, *Povijest Franjevačkog samostana Petrićevac i franjevačkih župa u Bosanskoj Krajini, Sarajevo, 1959.* str. 130.

ŽUPA IVANJSKA

Počeci i stradanja u ratovima

Počeci župne organizacije i samo ime Ivanjska datiraju iz Srednjeg vijeka. U Zborniku goričkog arhidakona Ivana, zvanom "Statuta capituli Zagrabiensis" 1334. godine nabrajaju se crkve Zagrebačke biskupije u donjim sutocima Sane i Vrbasa. Pod brojem 39 spominje se "*ecclesia sancti Johannis baptiste*". Ta crkva bila je u Ivanjskoj, kod današnje župne crkve. Tu su ivanovci imali posjed, na kome su sagradili rečenu crkvu i manje utvrđeno naselje Ivangrad, kojeg spominje Ivan Franjo Jukić¹⁰. Po ivanovcima i crkvi sv. Ivana cijeli kraj od Radinjače do Verića dobiva ime Ivanjska. U predturskom vremenu, pored te crkve, u susjedstvu bila je crkva sv. Kuzme i Damjana na Damjanovcu i sv. Martina u Turjaku.

S dolaskom Turaka gasi se postojeća župna organizacija. U vihoru turskih navalna nestaju ivanovci a Turci ruše njihovu crkvu i Ivangrad. Ipak, ivaštanski kraj nije toliko bio izložen razaranjima, kao bliža okolica Banje Luke, pa se u njemu zadržao veći broj katoličkog življa. U 16. i 17. stoljeću u nešto povoljnijim uvjetima ojačali su katolici Dragočaja. Njihova župa uključivala je i ivaštanska sela. U Velikom Bečkom ratu 1683-1699. godine lјuto su stradali katolici u banjalučkom kraju. Mnogi su prebjegli preko Save, mnogi izginuli a moguće tek treći dio ostao na rodnoj grudi, zaklanjući se u nepristupačnije predjele brda. U novom ratu 1916-1918. godine ponavlja se isti scenarij, s neizbjježnim turskim odmazdama. I ovom prigodom ivaštanski kraj - kako nije bio poprište većih sukoba - manje je stradao, jer je uglavnom seosko područje, s mogućnostima zaklanjanja u masivu Kozare. Kada su se u tim ratnim vremenima ugasile župe Dragočaj i Motike, ukazivala se potreba, da se za preostale katolike na tim prostorima stvori nova župa, s centrom u sačuvanijem ivaštanskom dijelu. Tako je 1720. godine uspostavljena ivaštanska župa, s centrom pod Bobijom, gdje je nekad bio Ivangrad s crkvom sv. Ivana. Župa je obuhvaćala Motike, dragočajska sela i cijeli masiv Kozare do Kozarca. Gledajući današnje toponime, linija razgraničenja s banjalučkom župom počinjala je u Rakovcu, išla na Djevojački most i u Dervišima silazila na Vrbas. Sela bliže grada, te ona uz sam Vrbas ostala su dobrano prorijeđena, s umanjenim brojem katolika. Nešto veći broj ostao je u gornjim Motikama i u gornjem dijelu Dragočaja. Pored stradanja u ratovima, pučanstvo je zatirala i kužna zaraza. Posebno je kuga strahovito morila 1732. godine, kada je u samoj Banjoj Luci od nje pomrlo 7.000 ljudi¹¹. Prepostavljamo

9 J. Butorac, *Popis župa Zagrebačke biskupije od god. 1334.*, str. 23.

10 "Pri brijezu vidi se podor Ivangrad...", I. F. Jukić, *Sabrana djela*, I knjiga, str. 59.

11 Usp. H. Kreševljaković, *Izabrana djela*, II knjiga, Sarajevo 1991., Veselin Masleša, str. 311.

da je tada morila i u ivaštanskoj župi, samo s manjim intenzitetom, zbog zdravije sredine seoskog područja.

Zbog svih ovih okolnosti broj katolika nije se mnogo povećao. Tek pred sam Banjalučki rat 1737. godine stanje se donekle popravilo. Katolici su se ipak vraćali u napuštene krajeve donjeg Dragočaja i uz sam Vrbas, nastanjivali napuštena imanja, jer je to bilo u interesu spahijsa.

U srpnju 1737. godine, pred samu Banjalučku bitku, ivaštansku župu pohodio je biskup fra Mato Delivić. U tako sumornom i teškom vremenu za katolike, on nalazi lijepe riječi za ivaštansku župu. Gledajući lijepu prirodu i sačuvan katolički svijet piše: *"Ne postoji u cijelom Bosanskom kraljevstvu tako povoljan položaj i prepun katoličkih kuća kao Ivanjska... najpostojaniji su u vjeri, te nitko ni od najstarijih nije mi znao reći, da se od tako brojnoga naroda koja duša izgubila"*¹². Spominje da se Služba Božja održava u župnom centru pod Bobijom, na Damjanovcu, Motičkom groblju i Ojdanića brdu. Krizmao je na Ojdanića brdu i kod drvene kapele pri župnom stanu. Istom prigodom u izvješće unosi popis sela cijele župe, s brojem domaćinstava, vjernika i krizmanih, što vidimo u sljedećem tabelarnom prikazu:

Selo	Broj kat. kuća	Broj duša	Broj krizmanih
Ivanjska	100	747	680
Šimići	15	180	118
Jurkovica	12	130	100
Bukovica	18	270	218
Junuzovci	4	30	20
Trn	5	40	31
Dragočaj	80	540	480
Ojdanići	20	280	200
Zalužani	40	530	450
Motike	36	435	387
Tusmahala	10	150	98
Mattosmahala	8	97	51
Stranjani	15	145	101
Čivčije	15	160	104
Prnjavor	5	62	38
Svega	383	3.776	3.078

12 J. Jelenić, *Spomenici*, str. 49-52.

Međutim, ratne trube već su se čule od Posavlja. Kako je Delivić stigao u banjalučki kraj 22. srpnja 1737. godine, vjerojatno se odmah sklonio u ivićanski kraj, gdje je za ratnog stanja bilo nešto mirnije i sigurnije. Austrijska vojska pod Hildburghausenom išla je uz Vrbas na Banju Luke. Dana 21. srpnja vodile su se prve borbe u Jurkovici. Slijedio je prodor preko Trna i Zalužana, opsada Banje Luke, teške borbe i odstupanje prema Savi. U tijeku tih borbi ivićanski kraj nije bio u zoni većih ratnih operacija. S njim donekle Motike i gornji Dragočaj, u kome je biskup mogao podjeljivati sakramenat sv. Potvrde.

Sela ivićanske župe sa sjeverne strane Kozare, te ona uz Vrbas bila su u zoni sukoba, prolaza vojski i turske osvete. Ovo se u prvom redu odnosi na Jurkovicu i cijeli prostor uz Vrbas, od Topole do Banje Luke. U svojoj bezobzirnosti Turci su poduzeli mjere sigurnosti, pa su u vremenu prvih sukoba i prije povlačenja prema Banjoj Luci 19. srpnja 1737. godine pobili sve nemuslimane, počevši od graničnog tornja na Rovinama ispod Topole, pa sve do Banje Luke. Ovo su učinili, da bi im onemogućili eventualno pristajanje uz austrijsku stranu¹³. U takvom zatiranju stradali su mnogi katolici sela uz Vrbas, koja su pripadala ivićanskoj župi. Tko se nije sklonio dublje u brda, stradao je od eskadrona smrti. S ovom groznom akcijom i represalijama nakon odstupa austrijske vojske dolina Vrbasa je praktično ostala bez katolika. I onako prorijeđeni katolički živalj nizvodno od Banje Luke gotovo je isčezao s prostora tadašnjeg donjeg Dragočaja pri Vrbasu. U današnjim Kuljanima, trnskoj okolici, pa sve do Topole nitko od katolika nije mogao opstatiti. Tek u Zalužanima, dobro zaklonjenim šumom, uz veliki rizik preostalo je nešto katolika.

Beogradskim mirom 18. rujna 1739. godine izgubi Austrija posjede na desnoj obali Save, koja opet postade državna granica. Time se i ivićanska župa proširi do obala iste rijeke. No, sve su to bili opustošeni krajevi, iz kojih su rastjerani katolici. Pojedini prostori prema Savi nikad se više nisu popunili katolicima. Nešto katolika se vratilo u sela oko Gradiške a sve ih se više vraćalo u sela oko Trna i pri Zalužanima. Međutim, najgušće naseljeni krajevi ivićanske župe bili su na južnim padinama Kozare, od gornje Ivanjske do Jablana, kozarska sela sa Šimićima, te gornji Dragočaj i Motike. Dosta brojni katolici ostali su na Gigu, Pezić polju, Taraševcu i Nabrdanima.

U tami tamnog vilajeta

Poslije Banjalučkog rata 1737. godine, pa sve dalje tijekom 18. stoljeća, ivićanska župa je imala perspektivu relativno mirnog postojanja i razvitka. Doduše, u Dubičkom ratu 1788-1791. godine bilo je teško za katolike pri Savi, kada je Gradiška zakratko bila u austrijskim rukama. Opet je do izražaja došlo tursko nepovjerenje prema katolicima, s odmazdom i represalijama. No to se odnosilo uglavnom na prostore bliže Savi, na kojima je bilo malo katolika. Glavnina katoličkog življa župi je koliko-toliko mirno u masivu Kozare

¹³ Usp. H. Kreševljaković, *Izabrana djela*, IV. Svezak, Veselin Masleša, Sarajevo 1991., str. 10.

i Bobije, te gornjem Dragočaju i Motikama. Dok je u banjalučkoj župi bilo teško stanje s konstantnim pritiscima, ivaštanska župa je - zaklonjena i udaljenija - bila u povoljnijem položaju. Katolici ove župe mogli su relativno mirno živjeti, iako su tada bili crni dani Bosne ponesne, najtamniji period tamnog vilajeta. Značaj i životni prostor katolika nije više bio u gradu i bližoj okolici, jer je u prethodnim ratovima isčezao građanski i obrtnički sloj katolika. Ostao je seoski svijet obespravljeni "raje", koji se grupirao u ivaštanskoj župi, koja je u spomenutom vremenu brojila 3.000-4.700 vjernika. Istovremeno gradska župa je bila neusporedivo manja. Većim dijelom 18. stoljeća imala je 700-800 vjernika, da bi se 1779. godine osjetio porast s brojem od 1.078 vjernika.

U istom periodu Ivanjska je bila značajna župa fojničkog distrikta. Od 1757. godine ima status rezidencije, što znači, da je od tada imala više svećenika, s većim mogućnostima pastoralnog rada. Iz rezidencije pod Bobijom, u Ružićima-Mamenicama oni su lijepo opsluživali župu, pogotovo obližnja, katolicima gusto naseljena sela, te donji dio, Dragočaj i Motike. Vodili su brigu i o malobrojnim katolicima na obroncima Kozare prema Savi, te onima na samoj rijeci, pri Gradišći. Tada je Dolina na Savi, prema zastavniku Božiću 1785. godine bila neznatno katoličko mjesto s 10-12 katoličkih kuća¹⁴.

Unatoč općenito jadnom stanju katolika u Bosni, svi izvori i izvješća iz spomenutog vremena govore o Ivanjsci kao o sredenoj i prostranoj župi, u kojoj je vjerski život katolika bio na zavidnoj visini. Izvori prikazuju Ivanjsku kao lijepu i uređenu župu, iako tada nije imala župnu crkvu, ni prostrane kapele, nego samo skromnu kapelu pri župnom stanu (moguće i poneku na grobljima). Da bi sačuvao i pospješio vjerski život u župi, papa Urban VIII. dao je 13. srpnja 1639. godine pojedinim mjestima okupljanja katolika ove župe ("oratoria seu sacella") sve oproste, koje su baštinile franjevačke crkve. Za groblja tadašnje ivaštanske župe Valentiće, Mamenice i Crkvene papa Pio VI. podijelio je 31. srpnja 1778. godine potpuni oprost, koji se može namijeniti i za duše u čistilištu¹⁵. Ovaj oprost je dodijeljen Valentića groblju za svetkovinu Prikazanja Gospodinova u hramu i Veliku Gospu, Crkvenama za Malu Gospu a Mamencima za svetkovinu sv. Franje Asiškog.

Inače, malo je bilo drvenih kapela po znatnijim grobljima. Uz župni stan bila je skromna kapela posvećena Gosi, sa slikom Uznesenja B. D. Marije. U Bukovici je bila skromna kuća, župno vlasništvo, koja je služila za pastorizaciju ovog dijela župe. Spominje se u drugoj polovici 18. i početkom 19. stoljeća.

14 "Ein christlighes Dörf von 10-12 Häusern...", H. Kreševljaković, i H. Kapidžić, *Vojno-geografski opis Bosne pred Dubički rat od 1785. godine*, Sarajevo 1957., str. 43.

15 "... publica coemeteria Parochiae de Ivanska... Coemeterium in Territorio Valentih exstens in testis Circumcisionis Dnni Nri Jesu Christi, ac Assumptionis B. Mariae Virg., Coemeterium Zarquina in festo Nativitatis eiusdem Dei Genitricis, ac demum Coemeterium Mamenichio Grobglie in festo S. Francisci de Assisio...". *Arhiv Franjevačkog samostana Petrićevac*, fasc. Ivanjska.

Ivanjska u završnom turskom periodu

Ovaj period obuhvaća 78 godina 19. stoljeća, do uspostave austrijske vlasti u Bosni i Hercegovini. Ivanjska je u to vrijeme bila svjetla točka u nizu župa provincije Bosne Srebrenе. U istom periodu župu su pogađale godine gladnih, kužnih i ratnih vremena.

Gladne i nerodne godine bile su česta pojava, koja se najviše odražavala na bespravnom i siromašnom staležu kršćanske "raje". Posebno se pamti kao gladna 1840. godina, zbog prethodnog sušnog ljeta. *"Mnogi su mlili otečke od kukuruza i koru drvenu te su se tim hranili"*¹⁶.

Kuga, u vidu raznih zaraza bila je pravi "bič Božji". Samo tijekom haranja velike kuge, u razdoblju 1813-1818. godine zaraza je pokosila oko 1.400 župljana Ivanjske, što predstavlja skoro trećinu cjelokupnog broja vjernika, koji su tada obitavali na prostorima župe¹⁷.

Iako pravog rata sa susjedima nije bilo do 1878. godine, bile su brojne ratne tenzije zbog razračunavanja Porte s bosanskom aristokracijom i pobune kršćanskog življa. U tim nemirnim vremenima Omer-paša Latas je - u pohodu od Banje Luke na Kozarac - godine 1851. prolazio ivaštanskom župom. Jukić tvrdi da je zanoćio s vojskom pod Ivanjskom a fra Stipo Radman, da je obišao župni stan, ruine Ivangrada i Užare.

Tko god je posjećivao Ivanjsku polovicom 19. stoljeća, govorio je o njoj sa sjetom i divljenjem. Lijepa župa, lijep kraj a kršćanski narod je tako potlačen i ubog. Veliko siromaštvo vlada *"pri zemlji toli plodnoj i svakim darom od prirode nadarenoj"*¹⁸. Isti Jukić piše: *"Predjelje ovo... jedno je od najznamenitijih. Kućepo brijezu odsvaklen voćnjacima opkoljene, osobito šljivom kao gorom. Više ispod kuća vinogradi. Po srijedi teče nekolikopotoka. Pri brijezu vidi se podor Ivangrad, a unaokolo krda (creda) krmadije..."*¹⁹.

Godine 1864. događa se u Ivanjskoj žalosni i čudnovat slučaj. Naime, te godine u župu dolazi biskup fra Sebastijan Franković, koji je u kanonskom pohodu nadolazio iz Sasine. Malo od prehlade i bolesti, malo od starosti i veće tjelesne težine, malo od "nježnih" i opuštenih ruku Ivaštana, kojima su se omakla nosila, s kojim je tresnuo o zemlju i dobro se ugruvalo, preminuo je u župnoj kući 30. listopada iste godine. Pokopan je na Svi Sveti u "fratarskom" groblju u Mamenicama. Njegovi posmrtni ostaci preneseni su u župnu crkvu 1957. godine, gdje i sada počivaju. Mnogo toga dogodi se rečenom biskupu a na koncu i danas Ivaštane bije glas, kako "ubiše biskupa".

Iako politička i vojna situacija nije davala nikakve sigurnosti i onako obespravljenoj kršćanskoj "raji", ipak se stanje donekle popravilo u posljednjih dvadeset godina turske vlasti. Oslabljena Turska, sa zaostalim feudalnim siste-

16 J. Baltić, *Godišnjak od dogadjaja i promine vrimena u Bosni 1754-1882.*, Sarajevo, Veselin Masleša, 1991., str. 99.

17 Usp. *Matica umrlih župe Ivanjska 1813-1818.*

18 I. Kecmanović, Ivan Frano Jukić, *Putopisi i istorijsko-etnografski radovi*, Sarajevo 1953., str. 89.

19 I. Kecmanović, *Nav. dj.*, str. 89.

mom, morala je hvatati priključak i otvarati se naprednom svijetu evropske kulture. Pod pritiskom evropskih sila moral je provoditi reforme i poboljšavati stanje kršćanskog dijela stanovništva. Stanje katolika se vidno popravljalo. Koristeći razumnije postavljanje turskih vlasti, postignut je napredak u crkvenoj organizaciji. Za prigradska sela uspostavljena je nova crkvena jedinica, rakovačka kapelanija 1859. godine. Iste godine biskup fra Marijan Šunjic prilaže zamolbu Porti da se u Ivanjskoj podigne solidna zgrada rezidencije franjevaca. S odobrenjem narednih godina to je učinjeno, tako da don Mihovil Pavlinović 8. srpnja 1874. godine piše da je u Ivanjskoj *"na briegovim vilovita franjevačka Residen-cija"*²⁰. Trapisti dolaze u Delibašino selo 1869. godine. Na Petrićevcu je sagrađena nova rezidencija franjevaca 1873-1875. godine, koja će 1885. dobiti status samostana. Time 1876. godine rezidencija seli iz Ivanjske, koja ostaje u rangu župe, samo sa župnikom u pastvi. Istovremeno župa je umanjena. Od nje su otpala sva sela donjeg kraja (osim Dikevaca) i pripojena petrićevačkoj župi.

U nemirnim ustaničkim vremenima 1875-1878. godine katolici ivaštanske župe bili su na iskušenju. Opasnost im nije toliko prijetila od Turaka, koliko od ustanika, koji su ih htjeli podići na bunu. Kada katolici ivaštanske župe nisu htjeli poći s njima, ustanici su počeli vršiti teror, napadajući njihove kuće i imanja. Dana 2. travnja 1878. godine ustanici su pobili petoricu katolika u Dragočaju²¹. Također su *"ubili Ivana Radmana iz Ivanjske, a Stipana Petra Martinovića brata izmučili najprije mu goljene prebivši, i sačsjajan na glavu metnuvši, a posli vatru naprsih naloživši"*²².

U srpnju iste godine Austro-Ugarska dobiva mandat da zaposjedne Bosnu i Hercegovinu. Dana 31. srpnja austrijska vojska je već u Banjoj Luci a 14. kolovoza vodila je teške borbe u gradu s nadošlim muslimanskim pobunjenicima. U tim sukobima ivaštanska župa je donekle pošteđena, jer se nije nalazila u zoni ratnih operacija. Više su stradavali katolici u gradu, bližoj okolici i Motikama, jer su bili na udaru ustanika, koji su preko Motika i Saracice nadolazili iz Bronzanog Majdana. Tako su katolici ivaštanske župe relativno mirno dočekali definitivno oslobođenje od Turaka.

Ivaštanska župa u novije doba

Župa Ivanjska bila je veoma prostrana. Godine 1813. pokrivala je veliki prostor od Vrbasa do Kozarca i od Save do Jorgića klupa. S vremenom su se od nje osamostalile nove župne zajednice. Osim matice, na spomenutom prostoru nastale su nove župe:

1. Gradiška, koja se odvojila 1838. godine.
2. Rudolfstal—Aleksandrovac se osamostalio 1883. godine.
3. Windhorst—Nova Topola osnovana 1879. godine.

20 M. Pavlinović, *Puti*, Zadar 1888., str. 102.

21 "2. ovog mjeseca, katolici iz sela Dragočaja Ivan sin Bele, Vid sin Petra i njegovi sinovi: Marko, Mile i Ivan kad su pošli da čiste svoje njive, naišli na ustanike i svi su pobijeni od strane ustanika", H. Škapur, *Turski dokumenti o ustanku u Potkozarju 1875-1878.*, Sarajevo 1988., str. 142.

22 B. Gavranović, *Nav. dj.*, str. 150.

4. Šimići, odvojeni 1921. godine.
5. Barlovci, osnovani 1879. godine.
6. Mahovljani, odvojeni od Aleksandrovca 1887. godine.
7. Miljevac, odvojen od Mahovljana 1901. godine.
8. Dolina, odvojena od Gradiške 1919. godine.
9. Trn, odvojen od Barlovaca 1980. godine.
10. Motike, osnovane 1983. godine. Motike su od stvaranja ivaštanske župe do početka 19. stoljeća bile integralni dio ivaštanske župe. Tada su pribrojene gradskoj, pa rakovačkoj, kasnije preimenovanoj petrićevačkoj župi, da bi se u novije vrijeme osamostalile.

Uz ovo napominjemo, da su župe Aleksandrovac, Topola, Mahovljani i Miljevac nastale pod specifičnim okolnostima. Svakako, tu se radilo o odvajanju od matice. Ali bitni razlog nije toliko stvar prostora, udaljenosti i odvajanja, koliko naseljavanje mnoštva kolonista. Tu su se naseljavali pripadnici drugih nacionalnosti, s drugim običajima, jezikom i načinom života. Kako ih je bio dovoljan broj, normalno je bilo stvaranje zasebnih župnih zajednica.

Iako je teritorijalno i brojem župljana toliko umanjena, Ivanjska je ostala još uvijek prostrana župa sa selima u kozarskom dijelu, ispod Bobije, uz prometnice na relaciji Banja Luka - Prijedor, te selima s lijeve strane prometnica prema Gigu. Uspostavom austrijske vlasti stvorene su mogućnosti izgradnje odgovarajućih sakralnih objekata. Do tada u ivaštanskoj župi nije bilo zidane crkve, ni solidne kapele. Osim spomenute kapele kod župnog stana, godine 1880. postojalo je još devet trošnih i skromnih kapelica po grobljima. U takvoj situaciji svećenici-franjevci sa župljanim su se pobrinuli da sagrade župnu crkvu. Pod vodstvom župnika fra Marka Marića crkva je sagrađena 1884. godine. Za ono vrijeme i onakve mogućnosti, kao prva veća gradnja u župi, dosta je solidna, ali nedovoljna za potrebe vjernika velike župe. Po nacrtu trapističkog arhitekta Eberharda crkvu je dogradio - dodavši joj još toliko prostora - fra Franjo Valentić 1905. godine. Zvonik je nadograđen za župnikovanja fra Alfonza Kudrića 1934. godine. U potresu 1969. godine crkva je zadobila velika oštećenja, pa je narednih godina uslijedila temeljita sanacija.

Župni stan, ujedno i stara franjevačka rezidencija, podignut potkraj turske vladavine, nije bio solidno građen. Novi župni stan od kamena sagradio je 1895. godine fra Sarafin Jurić. Nadogradio ga je i proširio fra Dragomir Prpić 1939. godine a neke praktične preinake u njemu proveo je fra Anto Hrvat 1954-1955. godine.

Tako se s nadogradnjama, proširivanjima i sanacijama formirao župni centar kroz posljednjih 100 godina. Danas župna crkva lijepo izgleda, kao solidna sakralna građevina a župni stan predstavlja prilično dotrajalo zdanje, koje zahtejava novu gradnju ili mnogo ulaganja, da bi odgovarao svojoj svrsi.

Kako je župni centar u samom brdu i mnogo stradao u potresu 1969. godine, ukazala se potreba, da se isti centar prenese u Mišin Han. Međutim, za takav pothvat nije bilo dovoljno odlučnosti, pa se pristupilo sanaciji postojećeg.

Po grobljima su građene kapele, najprije od drveta a kasnije zidane. Do danas su u ivaštanskoj župi preostale samo dvije drvene kapele, ona na Miloševića groblju i u Josipovićima, koja u stvari nije grobljanska. Od devet grobljanskih kapela tri su prostranije: na Damjanovcu i Crvenoj zemlji, gdje se nedjeljama i blagdanima služi sv. Misa i na Visokoj glavici, gdje se Služba Božja održava jednom mjesечно.

Do pred sam posljednji rat 1991-1995. godine župa je imala oko 4.000 vjernika. Inače je bila zasebna, kompaktna cjelina, sa sačuvanim katoličkim življem. Zato su Ivaštani s ponosom govorili za svoju župu, daje to "sveta zemlja Ivantska". Mirni župljani proživiljavali su strahote rata, koji se nije vodio na njihovom prostoru. Pod permanentnim pritiskom napuštali su svoja ognjišta, da bi u kolovozu 1995. godine otisla najbrojnija skupina vjernika. Ostali su ostaci ostataka župe, samo 120 vjernika. U župnom centru smjestile su se izbjeglice. Služba Božja održavala se na Damjanovcu. Istovremeno iščekuje se rasplet događaja, mogućnost povratka i oživljavanje stare slave Ivantske.

Tabelarni prikaz ivaštanske župe

Na velikom prostoru ivaštanske župe sredinom 19. stoljeća živio je prilično veliki broj katolika, grupiranih u jednu kompaktну cjelinu. Uvid u stanje omogućava nam tabelarni prikaz iz 1858. godine, koji se nalazi uvršten u maticu krizmanih.

Mjesto	Obitelji	Članovi	Mjesto	Obitelji	Članovi
1. Ružici	11	73	22. Matoševci	9	89
2. Abrići	3	15	23. Mičije	19	181
3. Barlovci	18	242	24. Miloševci	12	79
4. Berdjani	10	42	25. Nabergjani	3	14
5. Bobija	5	30	26. Novakovići	3	25
6. Bukovica	26	268	Ojdanići	7	60
7. Cerici	7	72	28. Orlovac	7	82
8. Čemernica	3	25	29. Rajkovci	2	19
9. Čivčije	15	127	30. Ramići	6	52
10. Deriši	7	46	31. Stranjani	13	96
11. Dikoevci	10	72	32. Šargovac	17	234
12. Dvorani	15	126	33. Šimići	62	503
13. Gagrice	17	146	34. Taraševac	7	77
14. Gradine	4	43	35. Tern	8	84
15. Gube	5	20	36. Užari	4	39
16. Jablan	5	65	37. Valentići	10	67
17. Jajčevci	6	39	38. Vujnovići	12	80
18. Jaruga	7	41	39. Vukovići	2	17
19. Kozarac	2	12	40. Žabari	9	59
20. Kuljani	12	108	41. Zalužani	11	118
21. Mamenice	17	98	Svega	438	3.695

Dakako, Ivanjska je ranije imala veći prostor, s većim brojem župljana. Najveći broj župljana imala je 1779. godine (4.696). Pred veliku kugu 1813. godine imala je 480 kuća i 4.185 vjernika. Prema grafikonu iz 1858. godine nema odvojenih Motika i novonastale gradiške župe.

Društvo antialkoholičara u Ivanjskoj

U Matici krizmanih župa Ivanjska, nakon ubilježbi prilikom pohoda biskupa fra Marijana Šunjića, nakon popisa imena krizmanika, pečata i zaključnih biskupovih riječi, na str. 84. i 85. stoji proglaš:

Boga bojazno družtvo Trizmenosti u Župi Ivanjskoj započeto godine 1857.

Za odgovorit pastirskoj brizi i želji, kako također Otčimskom svitu, iponukovanju našeg Prisvitlog Gosp. Biskupa, i Namisnika Apostolskoga, porad našeg spasenja, i sirće duhovne, i telesne, mi doli podpisani promišljajući, da je se me djunama odavno ukorenulo nesretnopjanstvo tako, dasmo ne samo kod Boga, nego i kod poštenog svita pojeventinili i da nam svi trudi, i znojevi, ne samo po tome grišno propadaju, nego i naš porod, i mlađež s tom zločestom prilikom, ipotaknutjem truje se, promišljajući suviše: daje Gospodin Spasitelj, sudac naš Isus, zgorkom žučju na križu pojen bio za odvratit nas s tom prilikom od grišne nadsladnosti ne trizmenoga pitja, odredujemo stalno od danas stupiti u novo družtvo trizmenosti, u koje nas naš brižljivi, i verhovni Pastir Biskup pozivlje za bit dionici, kako obilnega Božjega blagosova u duši, i u tlu, tako i svetih oproštenjah, koje nam isti Biskup našpodiljuje, i obećajemo očito pred svim pukom za dat dobar izgled našoj ostaloj bratji, daće mo s' kripkom pomoćju Božjom u napridak verno obsluživati, kako slidi:

1. *Da od danas ostavljamo i prolazimo se svake verste rakie, i to oli za u vike, oli do roka svoje voljno od svakog nas ovdi zabilženog.*
2. *Obećaje mo očito i stalno, da našoj djeci i mlađeži, ni muškoj ni ženskoj, ne samo rakie nećemo nikad davat, nitijh s njom nudit, kao do sada: nego će mo sa svom pomljom, njih od toga otrova duše, i tila u napredak čuvat, i odvraćat.*
3. *Obećaje mo da će mo se sa svom pomljom u klanjat od svake prigode i družtva gdi god se čaše i ploske iznose i cide. A osobito da nećemo nikad za sist u mehani, oli prid mehanom. Ako bi pak potrebna kakva bila za deržat se u Družtu gde se pie, kao na priliku na domaćem piru ne samo nećemo šnjima piti, nego ćemo i druge na Trizmenost svitovat.*
4. *Obećajemo: da u našim kućama nećemo nikada pripuščat poznanim pjanicima za sist piti, niti ćemo jih porad kakva lažljivog poštenja sazivati i kupiti napitje pa našem starom nevaljalom običaju.*
5. *Budući da mi prid Bogom, našim Pastirom, i pukom obećaje mo nesamo poradi nas, nego porad našeg poroda, i napridka vremenitog, nego i porad straha Božjeg, koji priti pijancima s vičnim mukama paklenim, i takodjer porad dobrog izgleda svoj župi; zato nek nasje stidprid Bogom i prid ljudima nek smo cerna obrazu, ako mi ovo sveto i spasonosno obećanje opet pod noge bacimo, ter se na prijašnje zle običaje, i prilike povratimo. Ako bi pak po*

milosti Božjoj u koju se uzdamo, da za bileženog roka stalni, verni ostanemo, to će nam služiti ne samo za čast i diku, nego za vičnju dobru uspomenu, da smo mi pervi kroz ovi tisni klanac uderili, i prokerčili put novom naraščaju za novu, i blagoslovljenu sriču svega našegapuka. Tako nas Bogpomog i tako nam ljudi verovali.

I takо obećajem ja...

Don Mihovil Pavlinović u Ivanjskoj

Dana 8-9. srpnja 1874. godine u Ivanjskoj je boravio putopisac i publicista don Mihovil Pavlinović. U djelu "Puti" objavio je svoja zapažanja o ivaštanskoj župi, od kojih donosimo ona važnija:

Izpod sela Drakulića i Vranovaca, uz potoke Dragočaj i Banovac pravcem željeznice Banjalučke, nakon trisahatavoza napokon smo se prišli u Ivanjsku. Tu je na briegovim vilovita franjevačka Residencija. Odatle, ispod stеče Kozare i njezinih vrhova Goga i Giga, sa podora Ivan-grada, zanose pogled pod sunac-zahod polje Priedorsko i Omarski lugovi...

Prošetav od ujakovih dvora, da vidimo koju kmetsku kolibu, što se odalje raztrle na proplamcim i po hladovim, moј me drug uz duglje otezanje odveo u kolibe prokuratora Mile (Tuzle). Dočekala nas Marija sa staricom majkom ipočastila nas kavom te po našoj želji iznila iz sepeta ruho dobiveno na turskom najmu. Imala je ljepotu hrvatka: u svakodanku, i pomisnu i sbornu, sa šušami, s ogledalcem, s resicama, s kiticama; pa misavke, misne košulje, misne pasove, upletnice, cjebove... Starac Mile nam se hvalio: kako on zna ujacim pobirati redovinu, pošto su ga namjestili svojim prokuratorom; pa kako je i njemu bolje nego na begovu. I on je jadan stidno pripovedao o zemanu kad je raja mlađoženja prvu noć poklanjao begu, i davao mu vjenčanu zubannu, pa još mu ruku ljubio. Pa višekrat sve to ne pomagalo. I njemu iznenada beg zahupi: trni vatru, krstu, pa ga ujaci primili na crkveno; i bijaše mu tu na goloj glavici dan i hrana, gunj i godina, dok mu tu dvie djevojke ne podresle, da mogle u najam.

Kod prvoga svetca sadjmosmo do groblja k nižoj glavici na sv. Misu, i tu se pomolismo na ledini gdje leži Rajail Vranković... gojnost i otresitost, crvene kapice, kite i upletnjaci, javiše nam da smo medju živim Hrvatim. Dikoevci, Dvorani, Nabrdjani, Miloševići, Rajkovići, Šimići, Vukovići, Žabari, Zalužani; i oni sa Bobije, sa Bukovice, sa Čemernice; pa oni od Gagrica i od Jagura, od Orlovca i Taraševca, i Trna, najataprispjevaju na Misu. Momci otresiti i krivi-kape; djevojke gjingirim niz čelo, dukatim ipletami niz pletenice, sunašcem u solupim, vezovim u zarukavlju; da bi rek, ovo nije turska raja.

Tu svake treće nedjelje dopadne misnik; pa samo koja stotina između četiri hiljade duša prispiла na Misu, jer odalji riedko da pristupaju. Ujaci jadikuju što željeznica uz tudje radnike i mjernike u samih pet šest godina nagrnu dosta mulja u liepu župu.

Netom se Misa svrši po okolnim brežuljcima pred svakom kućom gdje ima djevojaka tapka kolo... Po Ivanjskoj ima liepih vinograda, votnjaka i lončara na

glasu; pa se žive prilično veselo... Moj domaćin starac O. A. Radman, hvalio se da u njegovo] prostranoj Ivanjskoj u triest i pet sela, u četiri hiljade duša nema do Kozarca, ni turčina, ni hrišćanina. A Omer—paša na slavi kojom ga dočekao pri obilazu podora Ivan-grada i Užare, da se po njemu hvalio, kako je u Banjaluci sunetio svoje Magjare; da sepomiri s Turcima, koje je bio potukao pod Gjulisarom... Južni obronci Ivanjske okolo residencije i groblja svi su posijani kućercima. Kad jutrom granu sunce, pomoliv se Bogu, opet se nisam mogao s visa nagledati te Ivanjske župe. K zapadu Ivanjsko polje, k podnevnu Kostenjik—gaj; ispod Crkvina i Trna, Ivanjčica i Dragočaj, ljeskajući vijugaju da uteku u Vrbass više Banjeluке²³.

STARA ŽUPA RAKOVAC

Rakovac je donedavno bio malo selo, smješteno na zapadu Banje Luke. Od grada je bilo udaljeno pola sata hoda. Danas čini sam zapadni rub grada. Kako se Banja Luka naglo širila šezdesetih godina 20. stoljeća, Rakovac ulazi u uže urbano područje 1967. godine. Tabla s natpisom "Banja Luka" sada se nalazi na rubu Rakovca a na početku Motika. Inače, mjesto se svilo u dolini rječice, koja nadolazi iz Motika, prolazi kroz Rakovac i uvire u Vrbas kao Široka rijeka. Prepoznatljiva i čuvena mjesta u Rakovcu su Rakovačke bare, Rakovačka ćuprija i kip krajputaš pored same ćuprije. Bare su ispod sela a naselje se velikim dijelom nalazi na lijevoj obali rječice. Većina kuća je grupirana oko rečenog mosta i uz put koji vodi za Motike. Nešto kuća je smješteno uz put što vodi na Motičko groblje. Poneka kuća ostala je na padinama, podalje od puteva i rječica. Inače, selo se u prošlosti nalazilo na padinama ispod Motičkoga groblja.

Rakovac u prošlosti

Danas je teško rasvijetliti prošlost Rakovca i njegove župe. Inače, o Rakovcu imamo vrlo malo podataka a najveću poteškoću predstavlja uništenje arhiva i matičnih knjiga župe Rakovac 1878. godine, kada je u sukobima austrijske vojske i ustanika spaljena zgrada franjevačke rezidencije na Petrićevcu. Ipak, ponešto je preostalo (kao npr. knjiga krizmanih), pa je moguće dati prikaz Rakovca i rakovačke župe, bar u glavnim obrisima.

U prvom stoljeću turske vlasti prostor Rakovca bio je u sklopu gradske župe. Narednih stotinjak godina, do 1708. godine čini jezgru stare motičke župe. Kao geografski pojam dosta se kasno javlja, negdje u početku 19. stoljeća, kao mirno katoličko selo, nedaleko od grada. Prije nego što je postao osnovna crkvena jedinica, dolazi do izražaja kao župni centar banjalučke župe. Zbog teškog položaj katolika i nemogućnosti opstanka u gradu, koncem 18. stoljeća banjalučka župa mijenja svoje sjedište. U burnim i nesigurnim vremenima župnik je rezidirao na Petrićevcu, pobliže rečeno, na Paprikovcu iznad grada. Radi još veće nesigurnosti, koja je nastala u Dubičkom ratu (1788-1791.) sjedište župe se moralno pomicati još dalje od grada. Iz tih razloga župnik se nastanio u nešto udaljenijem i zaklonitijem Rakovcu, odakle je pastorizirao cijelu župu s gradom. Ovo se nazire iz jedne ubilježbe, prema kojoj 1795. godine umire banjalučki župnik *"Fr. Petrus Chiosich alias Begovich de Volar... in... Donio Parochiali, in Villa Raccovacz..."* (Matica umrlih župe Ivanjska, god. 1795.). Biskup fra Augustin Miletić, u kanonskim obilascima 1813. i 1829. godine nalazi sjedište banjalučke župe u Rakovcu. Čini se da je takvo stanje ostalo i dalje, s napomenom da je četrdesetih godina 19. stoljeća u gradu sagrađena "crkvena kuća", koju

su Banjalučani u buni protiv Omer-paše 1851. godine razvalili a njen materijal odnijeli.

Inače, župni centar u Rakovcu bio je na padini s lijeve strane rječice između Motičkog groblja i puta u dolini rijeke, na posjedu kojeg u zadnje vrijeme drži katolik Franjo Marić, gdje postoji izvor, koji se i danas zove "fratarsko vrelo". Tu je banjalučki župnik fra Mijo Zubić sagradio župni stan na zemljištu begova Džinića, uz skromna ulaganja. Pored stana podigao je skromnu drvenu kapelicu, koju je posvetio sv. Mihovilu. Odатle su župnici služili banjalučku župu u onim teškim vremenima, kada se Omer-paša Lataš razračunavao s muslimanskom aristokracijom, često puta - kao i u samoj Banjoj Luci - na štetu kršćanske raje.

Kada su se donekle sredile prilike u Banjoj Luci, župnik se mogao vratiti u grad i u njemu opet uspostaviti župni centar. To čini 1859. godine, ali ne ostaje samo na spomenutom izmještaju župnog centra. Župa se cijepa na dva dijela. Matična gradska župa ostaje s gradom i prigradskim selima oko Vrbasa, uzvodno do Rekavica, nizvodno do Derviša, te u donjem toku Vrbanje, dok se za sela zapadno od grada 1860. godine uspostavlja lokalna kapelanija Rakovac, sa sjedištem u istom selu, u kome je do tada stolovao banjalučki župnik. Novonastala kapelanija je popunjavala prostor između gradske i ivaštanske župe. Njena granica je polazila s Vrbasa negdje između Derviša i Budžaka, najvjerojatnije išla Širokom rijekom i kretala se gradu ispod Petrićevca. S današnjeg tranzitnog puta, negdje kod "vrela" uzdizala se na Paprikovac i izlazila na Crkvenu iznad Rudarske ulice. Dalje je išla južnim rubom Motika, preko Saraćice, skoro do Jorgića klupa. Graničeći dalje s ivaštanskom župom granica se savijala i išla južnim rubom Matoševaca i Stranjana, obuhvaćala cijele Čivčije, pa pored Crkvena i Zalužana izlazila na Vrbas. Unutar tih granica 1864. godine bila su sljedeća sela:

Selo	Kat. obitelji	Katolika
Rakovac	8	61
Čivčije	11	125
Derviši	6	45
Motike	32	223
Novaković	3	31
Petrićevac	20	135
Šargovac	20	202
Vujnovići	9	76
Svega	109	898

Iz ove tablice vidimo da se prostor rakovačke kapelanije poklapa uglavnom s prostorom negdašnje župe Motike iz 17. stoljeća.²⁴ Od stare motičke župe

²⁴ Usp. *Shematismus almae missionariae provinciae Bosnae Argentinae ordinis fratrum minorum observantium pro anno 1864.*, pag. 46.

rakovačkoj kapelaniji nedostaje Budžak a pridodano je selo Čivčije, nekada u sklopu dragočajske župe a do stvaranja rakovačke kapelanije pripadalo je ivaštanskoj župi.

Prema istom Šematizmu iz 1864. godine, u granicama kapelanije (kasnije župe) nije stanovaao ni jedan musliman. Bilo je tek nešto pravoslavnih²⁵. Svakako, tu se misli na pravoslavni živalj u Drakuliću.

Od 1860. godine vodene su matične knjige.

Kako nam je poznato, ova osnovna crkvena jedinica u Rakovcu samostalno je fungirala u periodu 1860-1875. godine. U početku je naslovljena kao lokalna kapelanija a u srpnju 1874. godine biskup i ap. administrator fra Pashal Vujićić ubilježava je u knjigu krizmanih kao župu²⁶.

Preimenovanje rakovačke u petrićevačku župu

U međuvremenu na teritoriju rakovačke župe izgrađena je zgrada franjevačke rezidencije 1873-1875. godine, koja postaje samostanom 18. listopada 1885. godine. Zgrada je izgrađena u selu Petrićevac, na mjestu koje se zove "Dudić". Ova okolnost dovodi do promjene sjedišta župe a potom i do njenog preimenovanja u župu Petrićevac.

Naime, ona lokacija u Rakovcu je begov posjed. Ovisnost o begovoj milosti, uz slabo stanje župnog centra dovelo je do jedinog sigurnog rješenja, tj. napuštanja župnog centra u Rakovcu i prelaska župnika u rezidenciju na Petrićevcu. Već u lipnju 1875. godine rakovački župnik fra Anto Knežević bio je stalno nastanjen u rezidenciji na Petrićevcu. Preseljenje je izvedeno s odobrenjem starješinstva Provincije. Još je preostalo da se stvar uredi s biskupom fra Pashalom Vujićićem. O ovome je fra Andrija Vidović, banjalučki župnik biskupu napisao sljedeće: "*U Tabuli nadjođe da se Parok iz Rakovca primisti na Petrićevac. Beg od one zemlje poručio dva puta: Vi sad imate svoju kuću na vašoj zemlji; zato ajdete sa moje zemlje, oli čete mi davati na god. 50. Dukatah. Osim toga, u Rakovcu zgrade su sve legle, samo što se štala drži, daje se ostavio gori Parok, morao bi krov na kuću i hambar mećati, joškuću u temelju utverditi, zašto je posve klonula, trošak bi se veliki učinili morao, a na tudioj zemlji, i to samo za jednu godinu. Iz ovoga su uzroka jednoglasno svi ovde našli za shodno da parok odma priđe doli. Samo su govorili: neznamo hoće li se što Biskup srditi za to? ja sam odgovorio: Mislim za Biskupa da je svejedno, siedio Parok u jednoj kući, siedio u drugoj, samo neka se župa ne preinačuje i služba puku nemanjka. - odgovorne: za drugim nam nije ni stalo*"²⁷.

25 *Nav. dj. str. 46: "Intra limes hujus Capelliae Muhamedani nulli. Graeci Ritus non Uniti pauci reperiuntur".*

26 "... in hac Paroecia de Rakovac die 5 Julii 1874...", *Matica krizmanih župe Rakovac 1860-1874..*, str. 15.

27 *Arhiv Franjevačkog samostana u Imotskom*, dopis banjalučkog župnika fra Andrije Vidovića biskupu Vujićiću 23. lipnja 1875. godine.

Tijekom iste 1875. godine još se govori o župi Rakovac. Rakovački župnik je "na Dudiću". Međutim, već naredne godine ispušta se taj naslov a zamjenjuje ga novi titul: župa Petrićevac. Godine 1877. definitivno se u Šematizmu potvrđuje isto preimenovanje.

Rakovac u novije doba

Nakon napuštanja rakovačkog župnog centra i preimenovanja, Rakovac s okolnim selima ulazi u sastav velike petrićevačke župe. I danas postoji mjesto Rakovac, na zapadnom rubu Banje Luke. Doduše, gotovo svi Rakovčani su morali napustiti svoja ognjišta. U ovom posljednjem ratu 1991-1995. godine doživjeli su sudbinu većine banjalučkih katolika. No, mirne savjesti, s ponosom i sada mogu reći da su Rakovčani. Martinovići, Marići, Grgići, Klarići, Marušići, Modrići, Barišići, Domazeti... Sa sobom nose spomen na svoje mjesto i njegova znamenja: Rakovački kip i čupriju. Spomen na svoju davnu župu i nazočnost svećenika-franjevaca među njima. Posebno na "fratarsko vrelo" i spoznaju, da su pretke pojedinih njihovih obitelji župnici doveli u njihovo selo²⁸. Razasuti diljem Hrvatske i svijeta, Rakovčani se pitaju: hoćemo li ostati ovako razasuti kao "rakova djeca"? Sto će biti s nama i našim Rakovcem? Hoćemo li opet ići sv. Anti na Petrićevac? Ili na Stjepan—dan na Motičko groblje? Iz Rakovca ili iz bijela svijeta? Na ta pitanja tražimo odgovor. Istovremeno postoji želja i nada.

Utisci don Mihovila Pavlinovića o župi Rakovac

Dana 10. srpnja 1874. godine župu Rakovac posjećuje don Mihovil Pavlinović, hrvatski svećenik, publicist i kulturni radnik. Kroz župu je prošao s fra Stipom Radmanom i fra Antonom Kneževićem. U djelu "*Puti*" bilježi zapažanja sa svojih putovanja po Hrvatskoj i Bosni, na kojima je obilazio katoličke župe. Obilazeći banjalučki kraj, donosi prikaz posjete i prolaska kroz rakovačku župu. Zanimljive su njegove pribilješke, kojim jednostavno i vjerodostojno oslikava stanje župe i život katoličkog življa, koliko je u prolazu mogao vidjeti. Tu izdvajamo njegova zapažanja o rakovačkom župnom centru, Rakovačkim barama i franjevačkoj rezidenciji, koja je tada bila u izgradnji. Posebno vjerno govori o posjeti Radmanima u Šargovcu. Te dojmove donosimo kada govorimo općenito o Šargovcu.

Don Mihovil je s pratnjom dolazio iz Ivanjske. Došavši preko Dragočaja i Tunjica spustio se u Šargovac, gdje je odsjeo kod brata fra Stipe Radmana. Odatile su se zaputili prema Motičkom groblju. Prošavši ga, sišli su nešto niže, te došli

28 Župnici su prakticirali dovoditi pojedine povjerljive obitelji, koje bi živjele i radile pri crkvi. Tako su u Rakovac doveli Klariće i Grgiće iz majdanskog kraja. Kasnije su oni skučili u selu. U narodu se pripovijeda, kako je rakovački župnik jednog od Grgića, koji je služio kod crkve, poslao u Ivanjsku, da obavi neki posao. Kada je došao u rezidenciju franjevaca pod Bobijom, nikako se nije mogao sjetiti zašto ga je župnik poslao, pa je posao ostao neobavljen. Za kaznu ivaštanski župnik pošalje po njemu mlinski kamen. On ga je pješačeći donio u Rakovac, radi čega je postao predmetom zadirkivanja i pripovijedanja, sve do ovih dana.

u župni centar u Rakovcu. Sudeći prema opisu, nakratko su se navratili, samo da cijenjeni gost vidi skromne župne objekte i biskupa, koji se tu zatekao u kanonskom obilasku župe."*Kad zagasismo žedju liepim trešnjami i cielim vinom, ujak nas odveo u bašču da se tu hladamo. Pod šljivikom na guvnu, pod kojim puca rakovačka dola, sio biskup Vujičić, on je sad tu u krizmi, do njega Ijepušni ženskić kakvih desetak godina, u šehrskih dimljicah i pod finofesićem, leti kroz bašču bosonogo za leptirima; uz put biskupu dodava travke koje on bilježi...*"²⁹. Tu je don Mihovil mogao vidjeti skromnost, koja se neprestano opetuje u Bosni koncem turske vlasti. Skromnost franjevaca, katoličkog puka, svega onog što su katolici posjedovali u teškim turskim vremenima.

Ispod Rakovca uputili su se niz bare prema Petrićevcu. I u ono vrijeme na Rakovačkim barama bio je vojni poligon za vježbanje vojske. "*Na sred Rakovice nagazismo na dva tabora redife, koja se vježbala u vojničtvu. Pola ih se smuca po polju, a pola ih s himbricim na vodu na avdes na Bistricu. To su dugošje s Krajine oprane i gojne...*"³⁰.

Prešavši preko Rakovačkih bara, namjernici prilaze novom posjedu franjevaca na "Dudiću". Zgrada franjevačke rezidencije bila je u izgradnji. Sam posjed je ograđen i zasijan pšenicom. "*Pod mrak stigosmo u novi samostan Petrićevac. Nebilo ulazka na strani s koje smo mi dolazili; pa konji provalili u ogradu, i zanili nas kroz talase pšenice manastirske. Petrićevac s bojevim i zidovim nalazi više gradu... On se bijeli na topomet više Banje-luke, nad cestom koja od Gradiške struže Posavinom do Šeher-Banjeluke. S druge strane Vrbasa od iztoka odgovara Petrićevcu Marija Zvezda...*"³¹.

Zabilješke u "*Putima*" o Šargovcu, Rakovcu i izgledu rezidencije na Petrićevcu u izgradnji dragocjeni su podaci o maloj rakovačkoj župi, koja je postojala u kratkom periodu od petnaest godina. One bar donekle upotpunjuju naše fragmentarno znanje o ovoj župi.

29 M. Pavlinović, *Nav. dj.*, str. 108.

30 M. Pavlinović, *Nav. dj.*, str. 108.

31 M. Pavlinović, *Nav. dj.*, str. 108.

ŽUPA PETRIĆEVAC

Ovo je najznačajnija župa u negdašnjem trolistu franjevačkih župa pri Banjoj Luci: Petrićevac, Barlovci i Ivanjska. Prostorom i brojem vjernika bila je jedna od najvećih, koje su opsluživali franjevci u Bosni. Prava "veležupa". Od svog postanka vezana je uz samostan na "Dudiću". Župna crkva ujedno je i samostanska. Smještena je nadomak Banje Luke imala je lijepu perspektivu. U novije vrijeme gotovo sva se nalazi u okvirima grada.

Ključnu ulogu u formiranju petrićevačke župe imala je izgradnja samostana na Petrićevcu. Čim je zgrada dogotovljena za stanovanje, odmah su nastala pomjeranja u rakovačkoj i ivaštanskoj župi. Rakovački župnik fra Anto Knežević napušta skromni i trošni župni centar u Rakovcu i preseljava se u novogradnju na Petrićevcu u lipnju 1875. godine. Naredne godine se na Petrićevac iz Ivanjske preseljava franjevačka rezidencija, čime je na "Dudiću" bilo više svećenika, s većim mogućnostima za pastorizaciju. Kako je župnik rezidirao u novoj zgradici na Petrićevcu, župa mijenja svoj naziv. Umjesto Rakovac 1876. godine dobiva novo ime: župa Petrićevac.

Međutim, nije ostalo samo na preimenovanju. Preseljenjem rezidencije nastala je disproporcija. U Ivanjskoj je ostao samo župnik da opslužuje veliku župu. U Petrićevcu je više svećenika a župa je mala. Radi toga je 1876. godine od Ivanjske odcijepljjen cijeli donji kraj i pripojen Petrićevcu. Prema Šematizmu iz 1877. godine petrićevačka župa je imala petnaest sela: Petrićevac, Rakovac, Motike, Čivčije, Šargovac, Vujnovići, Novakovići, Barlovci, Bukovica, Jablan, Kuljani, Orlovac, Stranjani, Matoševci, Trn, Zalužani i Ojdanića brdo. Nismo posve sigurni kome su pripadali Stranjani i Matoševci. S Dikevcima najvjerojatnije Ivanjskoj. Moguće i samo Ojdanića brdo. Naime, ta sela se pojavljuju na popisu i jedne i druge župe. Tada je petrićevačka župa imala 243 kuće s 2.233 vjernika.

Ovakvo razgraničenje nije dugo trajalo. Godine 1879. stvara se barlovačka župa, kojoj pripadoše sva ona sela, odcijepljena od Ivanjske 1876. godine. Od dragičajskih sela petrićevačkoj župi ostalo je samo Čivčije. Nekako u isto vrijeme od gradske župe dobijena su sela na desnoj strani Vrbasa, nizvodno od grada: Česma, Mađir, Delibašino selo i Prijekočani. Time je Petrićevcu pripala prva linija katoličkih sela na sjeverozapadu Banje Luke.

Prema Šematizmima župa Petrićevac imala je sljedeće brojno stanje:

Godina	Broj vjernika	Godina	Broj vjernika
1885.	1.504	1935.	5.810
1892.	1.929	1939.	5.900
1900.	2.242	1960.	8.464

Stvarno, petrićevačka župa se prostirala na velikom prostranstvu prigradskih sela. Veliki su bili rasponi od njenih krajnjih točaka: od Slatine do Saračice, od Paprikovca gotovo do Jorgića klupa, od Crkvene iznad kožare do Zalužana. Kako se grad širio na teritoriju župe izgrađeni su pojedini industrijski pogoni i ustanove, potrebne novim urbanim prostorima. Osim franjevačkog, na prostoru župe postojala su još dva samostana: trapistički "Marija Zvijezda" u Delibašinu selu i "Nazaret", samostan čč. sestara Klanjateljica u Budžaku.

Ova velika župa održala se dugo vremena na okupu. S nadošlim zahtjevima suvremenog pastoralnog rada, na koncu se morala cijepati. Prvo su odvojena sela na desnoj obali Vrbasa, te Budžak preko željezničke pruge. Od tih sela stvorena je župa "Marija Zvijezda" 1973. godine i predana na upravu oo. trapistima. Deset godina kasnije od Petrićevca odcepljuju se još dvije župe, Budžak i Motike. Prva je ustupljena dijecezanskom kleru a Motike su date na upravu oo. franjevcima. Ovim diobama samostani trapista i čč. sestara su ostali izvan granica petrićevačke župe.

U župi Petrićevac uvijek se lijepo radilo. Lijepo je gledati povorke "misara" kako prilaze župnoj crkvi. Onih iz sela bliže crkvi, iz Budžaka, Šargovca, iz Motika... Uvijek je mnoštvo vjernika bilo na Službi Božjoj. O. gvardijan ili netko od mlađih ujaka drži sv. Misu a iz ispovjedaonica se naziru sijede glave časnih ujaka fra Viktora i fra Bosiljka. Njima rado prilaze i mlađi, jer ti ujaci znaju nasavjetovati mladost, koja je u potrazi za svojim ljudskim i kršćanskim identitetom. U kancelariji im je uvijek na usluzi fra Stanko, čije su dvije glavne preokupacije crkva i samostan.

Ustaljeni način rada u župi poremetio je nadošli rat 1991-1995. godine. Mnogi župljani petrićevačke župe morali su potražiti sigurnost podalje od rodnog mjesta. Od cijele zajednice preostalo je oko 500 vjernika. Ostali su bez crkve, koja je minirana u svibnju 1995. godine. No, nisu ostali bez vjere, bez pastoralne skrbi i ujaka. Već za Božić iste godine održana je Služba Božja u prostranoj prostoriji knjižnice spaljenog samostana. Otada redovito imaju sv. Misu nedjeljom i blagdanima. Na ruševinama lebdi novi duh "Dudića", koji okuplja malu zajednicu vjernika, sa spremnošću da primi pod svoje okrilje raspršene Petrićevčane. Pogotovo na Antunovo. I jedno i drugo.

ŽUPA BARLOVCI

Uspostava

Prestankom turske i dolaskom austrijske vlasti omogućavaju se poboljšanja i nova rješenja u crkvenoj organizaciji. Pogotovo kada je preseljenjem franjevačke rezidencije na Petrićavac nastao očiti nesrazmjer. Naime, u prostranoj ivaštanskoj župi u pastvi ostaje samo jedan svećenik a preostali su se preselili na "Dudić", gdje im je na raspolaganju bila manja župa. To je izazvalo odvajanje pojedinih dijelova od matice i stvaranje nove župe. Radi poboljšanja pastoralnog rada, moralo se nešto učinit s donjim, dragočajskim krajem ivaštanske župe, na čijem je prostoru nekada postojala župa Dragočaj. Kako su u petrićevačkoj župi imali veće mogućnosti pastoralnog rada, još 1876. godine odvojen je gotovo cijeli donji kraj od Ivanjske i pripojen Petrićevcu. Međutim, ova raspodjela nije donijela dugotrajno razgraničenje. Nekadašnji donji kraj ivaštanske župe, na širokom prostoru od Trna i Zalužana do vrha Dragočaja čini posebnu cjelinu. Katolici spomenutog dijela imaju živu svijest o negdašnjem postojanju stare župe Dragočaj, kao i želju da opet imaju svoju župnu organizaciju. U isto vrijeme ovaj kraj je imao sve uvjete da se formira kao crkvena jedinica "sui juris". Zato je 1879. godine uspostavljena lokalna kapelanija Barlovci, koja je 1882. godine uzdignuta u rang župe. Kapelaniju u osnivanju činilo je trinaest sela: Barlovci, Bukovica, Dikevci, Jablan, Jaruga, Kuljani, Matoševci, Ojdanići, Orlovac, Ramići, Stranjani, Trn i Zalužani. U vremenu svog formiranja Barlovci su imali 154 katoličke kuće s 1.416 župljana. Prvi i jedini upravitelj lokalne kapelanije bio je fra Jakov Blažević. On odlazi 1882. godine a njegov naslijednik fra Ambrozije Radmanović ima titul župnika.

Pokušaj gradnje župnog centra

Kada su Barlovci uspostavljeni kao posebna crkvena jedinica, na cijelom njezinom prostoru bila je samo jedna prostranija crkva, sagrađena od drveta 1867. godine na Crkvenama. Stoga je prva briga bila gradnja župnog centra. S tim problemom susreo se fra Jakov Blažević. Pomišljao je da gradi župni centar uz Crkvene, ponajviše radi starine i dobre volje Dragočajaca, ali ubrzo je odustao od te namjere. Potražio je neko drugo rješenje. Nastanio se u čardaku Mustaj-bega Kapetanovića, u blizini groblja "Bijeda" u Barlovcima. Kako su isti čardak ustanci prethodno oštetili, morao je izvesti popravke i adaptaciju, što ga je s najamninom za tu godinu stajalo 1.613 groša. Inače, za čardak i posjed veličine 25 dunuma plaćao je godišnju najamninu u visini 112 forinti. Ovim je zamislio riješiti goruće pitanje župnog centra. S tom namjerom više puta je salijetao bega da mu proda imanje, nudeći mu 2.400 forinti. Kako mu beg nije htio prodati imanje od te zamislje ne bi ništa. U međuvremenu nađe drugu, pogodniju lokaciju u Ramićima, koja je pri geografskom centru župe. Dana 30.

travnja 1880. godine kupi spomenuto zemljište od muslimanke Hate Kulenović za 1.050 forinti.

Kada nije uspio sa čardakom kod groblja "Bijeda", sada je mogao ostvarivati svoje namjere na kupljenom zemljištu u Ramićima. Tu, u centralnom dijelu župe trebalo je graditi župni centar. Već je počeo pribavljati materijal za župni stan, kad se pobuniše katolici Dragočaja. Pobudila se u njima sjeta za Crkvenama, Lovrića glavicom i Ojdanića brdom. Poželjeli su da se župna crkva i stan grade na dragočajskoj strani. Većina ih je bila zato, da se gradi na Crkvenama. Međutim, bilo je i među njima podvajanja. Župljani sela Ojdanića brda, Matoševaca, Stranjana i Dikevaca htjeli su da se gradi na raskrižju puteva na Ojdanića brdu, zašto su pribavili dosta grade. Uvelike su se razočarali kada im je kazano, da tu nikako ne može biti župni centar, jer se moralo voditi računa i o onim župljanima iz Trna na Vrbasu. Uviđajući da je to vrlo nepogodno rješenje, teška srca odustali su od svoje namjere.

Kada je umjesto fra Jakova Blaževića za župnika postavljen fra Ambrozije Radmanović 1882. godine, stvari su krenule u drugom pravcu. On se priklonio želji Dragočajaca i iskrčio deset dunuma zemljišta na Crkvenama, namjeravajući tu sagraditi crkvu, što je također ostalo bez uspjeha. Godine 1884. na Barlovce se vraća fra Jakov Blažević, koji se opet nastanio u čardaku pored "Bijede". Kušao je zamijeniti ono kupljeno zemljište u Ramićima s begovim, nudeći mu "pride" 1.000 forinti. Kako ni tada nije uspio dobiti čardak, definitivno se odlučio graditi na kupljenom zemljištu u Ramićima.

Izgradnja župnog stana

Na tako povoljnem mjestu u Ramićima odluči najprije izgraditi župni stan. Iste godine počeo je vaditi kamen na putu uz Crkvene, ali opet naiđe na poteškoće od strane Dragočajaca, koji se još ne mire s činjenicom, da župni centar neće biti na njihovoj strani. Ipak, i oni su uskoro uvidjeli, da je ovo kompromisno i najpovoljnije rješenje, pa su se pridružili izgradnji. Nakon toga, fra Jakov je počeo sa zidanjem župnog stana 15. rujna 1884. godine. Iste jeseni dovršio je gradnju, u koju je utrošio 31.883 groša i 10 para ³².

Ovaj župni stan je građen vrlo solidno u kvadratičnoj osnovi. I danas postoji, ali nadograđivan i obnavljan. Prva nadogradnja i obnova bila je 1934-1938. godine. Tada je župni fra Anto Hrvat nadogradio dvije sobe i podrum s kupaonicom, za koje je proveo odgovarajuću kanalizaciju. Nanovo je srezao krov i prekrio ga crijeptom. Preuredio je hodnike, čekaonicu i kancelariju, postavivši nove prozore i vrata. U izvedbu tih radova utrošio je 85.000 dinara. Radio je poduzetno i s mnogo smisla za gradnju, uredivši župni stan da lijepo odgovara SVOJOJ svrsi i praktičnim potrebama. Bez sumnje, ovaj stan je u isto vrijeme bio jedan od najljepših u cijeloj Bosni.

³² Usp. B. Gavranović, *Nav. dj.*, str. 174.

U potresu 1969. godine isti župni stan je toliko oštećen, da više nije bio prikladan za stanovanje. Godine 1970. župnik fra Franjo Josipović pristupa uređenju oštećene zgrade. Ruši cijeli kat i pojedine zidove u prizemlju. U rujnu je dovršeno zidanje i postavlja krov a prizemlje osposobljava za stanovanje. Naredne godine uređen je i kat, pa je tako obnovljena kuća opet bila lijepa i funkcionalna.

U ljeto 1989. godine izvedena je dogradnja na istoj župnoj kući. U tri etaže dograđena je po jedna prostorija: podrumska, u prizemlju i na katu s balkonom, čime su svećenici i čč. sestre dobili više stambenog prostora.

Gradnja župne crkve

Već smo spomenuli da je jedini oratorij za redovito okupljanje vjernika u vremenu stvaranja barlovačke kapelanie bila crkva sagrađena od drveta na Crkvenama. Tu se održavala Služba Božja, tu su biskupi podjeljivali sakramenat sv. Potvrde. Vjernicima iz Trna, Jablana i Bukovice bilo je teško dolaziti na Crkvene, pa se tražilo povoljnije rješenje. Kako je 1884. godine izgrađen župni stan u Ramićima, stvorene su realne mogućnosti za izgradnju župne crkve na istom posjedu. Kao privremeno rješenje najprije je izgrađena prostrana kapela od drveta. O njoj nemamo pisanih izvora, osim jednog nacrtu, koji donosi raspored objekata u vremenu izgradnje župne crkve, pred sam Prvi svjetski rat. Prema istom nacrtu kapela je bila oblika pravokutnika, približnih dimenzija 12 x 7 m. Bila je smještena u dvorištu pored današnje crkve, paralelno s njenim donjim dijelom. Tako su se Dragočajci okupljali na Crkvenama a Bukovčani, Jablančani, Trnjani, Barlovčani i Kuljančani kod župnog stana u Ramićima.

Takvo stanje potrajalo je prilično dugo, do pred sam Prvi svjetski rat. Tadašnji župnik dr. fra Vid Miljanović pripremao je sredstva za izgradnju župne crkve. Pribavio je plan za crkvu od trapističkog arhitekta Eberharda, koji je u jednostavnosti zamislio izgradnju lijepе crkve. Pribavivši potrebni materijal i novčana sredstva, dr. fra Vid je počeo s gradnjom 1911. godine. Naredne godine sazidao je crkvu i sakristiju, pokrio i izveo ličilačke rade. Zvonik je izveo do krova crkve. Svi su ti radovi izvedeni za svotu od 23.000 kruna. Zvonik je dogradio fra Josip Loparević 1924-1925. godine, utrošivši u njegovu izgradnju 160.000 dinara.

Novosagrađena crkva s vitkim zvonikom najljepši je ukras barlovačke župe. Djeluje impozantno i dominira lijepim krajem. Naročito lijepi su pogledi na nju s Tunjica i Orlovačkog brda. Na prvi pogled ističe se sklad crkve u romanskom stilu. Sam prostor crkve, bez prezbiterija i zvonika čim pravokutnu osnovu promjera 20 x 10 m. Prezbiterij je prostran, kao i sakristija. Cjelokupna površina crkve iznosi 339.480 metara kvadratnih. Drveni kor nije baš skladno izvedeni dio interijera a strop je bio ukrašen lijepim freskama svetaca. Kao i župa, crkva ie posvećena sv. Vidu.

Godine 1935. crkva je oštećena potresima, koji su se osjećali cijele jeseni. Na njoj i zvoniku nastale su vidne pukotine a na strani od puta odvalio se dio zida. Oštećenja su sanirana, čime je crkva ubrzo sposobljena za Službu Božju.

Crkva je oštećena i u katastrofalnom potresu 1969. godine. Oštećenja su bila tolika, da se u njoj nije mogla održavati Služba Božja. Uredivši najprije župni stan, župnik fra Franjo Josipović pristupa sanaciji crkve. Radovi na obnovi počeli su 1. lipnja 1972. godine a već za Božić služena je sv. Misa u crkvi. Brodarski pod zamijenio je lijepo freske na stropu. Narednih godina slijedilo je nutarnje uređenje, da bi 1983. godine župnik fra Ivo Jakovljević izveo sanaciju zvonika. Ovim radovima crkva je dobila svoj današnji izgled.

Izgradnjom župne crkve u Ramićima, postale su suvišne dvije preostale, tj. dotrajala crkva od drveta na Crkvenama i ona privremena uz samu zidanu crkvu. Izgubivši svoju funkciju, obje su uklonjene, jer su se svi okrenuli novoj crkvi. Tada je iskrsnuo problem prilaza novoj crkvi u Ramićima. Do nje su vodili uglavnom njivski "puteljci", kojima su se mogli služiti samo pješaci. U tijeku gradnje crkve s mnogim zapregama vozili su kamen iz majdana, koji se nalazio uz put na Crkvene. A seoski čovjek često puta pokazuje svoju skučenost, pa ne da ni pedlja zemlje za proširenje puteva. No, ti nesporazumi su rješavani u vremenu same gradnje crkve. Vozeći kamen za gradnju, s mnogima su se porječkali, jer ti nisu dali preko svoje zemlje. Ponajčeđi otpor pružala je neka baka, koja bi svaki put izišla na svoju livadu i branila prolaz. To je potrajalо sve dok Marko Marić zvani "Prijo" nije pograbio babu i bacio je u trnje. Nakon toga, putevi su postali prohodni i prošireni za kolski saobraćaj. Nakon što je sklonjena stara, drvena crkva sv. Vida iz groblja na Crkvenama, odmah je sagrađena mala drvena kapela, koja nije bila duga vijeka. Bila je dvadesetak metara ispred današnje, baš ondje, gdje se završavala prethodna crkva. Uskoro je izgrađena nova, zidana kapela, na prostoru ispred današnje. Kako je tu kapelu potres 1969. godine učinio neupotrebljivom, župljani su 1972. godine sagradili novu kapelu istih dimenzija i istog oblika, koja i danas postoji.

Po ostalim grobljima u župi izgrađene su kapele od drveta, da bi u periodu poslije Drugog svjetskog rata postupno zamjenjivane zidanim. Tako je bilo i s onim na Ojdanića brdu i u Kuljanima, koje nisu vezane uz groblja.

Godine 1975. sagrađena je u Stranjanima područna, filijalna crkva manjih dimenzija, 12 x 6 m. Povećana je sv. Franji. U njoj se na Službu Božju okupljaju vjernici Stranjana, Matoševaca i Ojdanića brda.

Sjaj i tuga Barlovaca

Nakon mukotrpne izgradnje župnog centra, barlovačka župa je dobila svoju fizonomiju. U novosagrađenoj crkvi objedinjene su u monolitnu župnu zajednicu sve tendencije bližih i daljih sela, koje su do tada često puta bile suprostavljene. Uz primjeran rad svećenika u župnom centru u Ramićima, na prigradskom prostoru, ispresjecanom prometnicama stvorena je župa s velikim ugledom. Po selima, smještenim u lijepim predjelima obitavaju katolici s izgrađenom vjer-

skom sviješću i izgrađenim formama kršćanskog života, što predstavlja permanentni tijek, koji vuče korijene još od vremena stare dragočajske župe. U drugom dijelu turskog perioda u Bosni obično se govorilo, da je Ivanjska lijepa i sačuvana župa. U novije vrijeme s pravom se drži, da su to Barlovci. S 5.858 vjernika 1960. godine Barlovci se ubrajaju među brojnije župne zajednice. Zbog suvremenih pastoralnih potreba nadošlo je cijepanje župe. Dekretom banjalučkog biskupa od 26. kolovoza 1980. godine, od Barlovaca odvojena su tri sela (Bukovica, Jablan i Trn), od kojih je formirana nova trnska župa. Matičnoj barlovačkoj župi preostala su sela: Barlovci, Kuljani, Zalužani, Ramići, Orlovac, Dikevci, Ojdanići, Stranjani i Matoševci s 4.000 vjernika. Nova župa u osnutku je imala nešto više od 2.000 vjernika.

Barlovačka župna zajednica je nastavila svoj hod u vjeri, suočavajući se sa suvremenim trendovima, s kojim se saživjava čovjek novijeg doba. U tome smislu i Barlovačanin je dijete svog vremena, svoje vjere i svoga naroda. Živeći svoju sadašnjost, prihvata izazove vremena, koji nadolaze.

Nažalost, ti izazovi nisu uvijek poželjni, pogotovo oni s prizvukom fatalnosti. Nadošao je rat 1991-1995. godine, u kom je strahovito stradala barlovačka, sa svim okolnim župama. Na mirne župljane - koji su živjeli daleko od frontova - sručila se ratna oluja. Nakon turobnih nagovještaja, mogućih stradanja, zaredali su prepadi, otimačine, paljevine, maltretiranja, masakriranja i ubojstva. Župljani su stočki podnosili ničim izazvane napade, koliko je to bilo u njihovoj mogućnosti. Ne mogavši više podnositi svakojake pritiske, u stalnoj opasnosti po život, počeli su napuštati svoja ognjišta. U početku ponetko, kasnije sve više i više, da bi u kolovozu 1995. godine pod strahovitim pritiskom prognana najveća skupina vjernika. Od prijeratnih 4.100 u župi je ostao gotovo simboličan broj od 200 vjernika. Župni centar je temeljito opljačkan i demoliran, da bi se nešto kasnije, u ogoljele zidove smjestile izbjeglice od Japre. Crkva sv. Franje u Stranjanim je provaljena i demolirana. Isto se dogodilo i s kapelama na Crvenama, Gajiću, u Kuljanima a na Batkovića groblju je ostala bez krova. S manjim oštećenjima su kapele na Gradini i Bijedi. Po grobljima je bilo mnogo štete, jer su poskidani i polomljeni mnogi mramorni predmeti s nadgrobnih spomenika. Istovremeno je bez krova ostalo više od 150 kuća.

Gledajući ratna i poratna pustošenja bez rata u barlovačkoj i okolnim župama, čovjek se zamisli nad tim fenomenom zla. Kako je moguće na čistu miru potjerati nedužne ljude, prisvojiti i upropastiti im imovinu i još k tomu, svu krivicu bacati na takve žrtve? Kada je zlo prestalo i došao željeni, ali još ne dosta stabilni mir, nema traga od nastojanja da se šteta popravi i vrati oduzeto. Uzročnici pljačke i rušenja računaju da će to Caritas i humanitarne organizacije popraviti i da će s tim sve biti u redu. Zar među suvremenim ljudima ima tako frustrirane svijesti? Pitamo se: gdje mi to živimo? U smiraju 20. stoljeća? Po ovome, još smo na početku. Bit će da se Kain jako razmahao. Da li je svjestan, da će ga Bog pozvati i pitati za brata? O brate, brate, brate moj! Radi te tamne strane današnjice, mnoga djeca suvremene Rahele neće se pojavit na Barlovcima, jer ih više nema. No, preostali, nadajmo se, pojavit će se u ozračju novog života. Tu, na ognjištima ili dolazeći iz bijela svijeta, za Vidov-dan, Gospu od Anđela...

ŽUPA ŠIMIĆI

Ova župa porkiva vrhove katoličkog dijela Kozare. Hrbatom ove planine proteže se od Krndije do Krnjina. S druge strane, od masiva Bobije seže do ravnijih dijelova Mičija na padinama Kozare prema Savi. Sela ove župe Mičije, Javorac i Bistrica čine krajnje točke životnog prostora katolika banja-lučke regije u Kozari. Inače, Šimići su smješteni u zdravom planinskom kraju, pravom prirodnom sanatoriju.

Mjesto pod tim imenom spominje se 1737. godine. Dana 10. siječnja 1742. godine ovo mjesto je pohodio ap. vikar fra Pavo Dragičević i kod kuće katolika Matije Jurića krizmao 32 krizmanika³³. Od tada se Šimići spominju kao važno selo ivaštanske župe, sve do stvaranja vlastite župne organizacije. U sklopu te nove župe Šimići sa svojim zaselcima i odvojenim selima predstavljaju čisto katoličku sredinu, sve do naših dana.

Šimići su odijeljeni od ivaštanske župe 1921. godine, prvotno kao samostalna kapelanija, da bi 1930. dobili status župe. Novoformiranu župu čini sedam sela: Šimići (stari, srednji i novi), Kose, Užari, Torlak i Mičije. Godine 1935. imali su 2.530, da bi se taj broj 1960. godine popeo na 3.058 vjernika. Radi udaljenosti i pasivnosti kraja, broj župljana se donekle u posljednje vrijeme smanjivao, jer se narod iseljavao, tražeći bolje ekonomске uvjete.

Prvotni župni centar bio je u starim Šimićima. Pod vodstvom župnika fra Luke Tešića izgrađena je 1925. godine skromna crkva od kamena, na kojoj su izvedene potrebne popravke 1957. godine. Uz crkvu je bio skromni župni stan, koji je izgorio 1950. godine. Župnik fra Andeo Mutić gradi novu župnu kuću, koja je također bila skromnih razmjera. Zadirkujući fra Andela, fratri su toj kući dali ime "villa angelica".

U međuvremenu, sve se više ukazivala potreba da se župni centar izmjesti iz doline u srednje selo, na sedlo Kozare, kome je najlakši pristup iz svih sela, s jedne i s druge strane planine. Tu je o. Anto Marijan najprije sagradio župni stan a nakon toga 1975. godine počeo graditi novu crkvu. Udario je temelje i podigao zidove. Crkvu je dovršio njegov nasljednik o. Blahomir Prucha za mandata 1980-1986. godine. Nakon toga, počeo je s uređenjem, na kojem je 1986. godine nastavio raditi župnik o. Pero Čolić.

Crkva je posvećena ap. prvacima sv. Petru i Pavlu. Njihov blagdan obično se svečano slavi u Šimićima. Tada dolaze iseljeni Šimićani, oni koji su na privremenom radu, kao i oni, koji su se skrasili u Banjoj Luci. Svi dolaze na zavjet, na starinu. Dolaze na međusobno viđenje. Sve ovo je spojeno s lijepim izletima i druženjem u lijepoj prirodi Kozare.

33 "In villa SimichipenesMatthei Jurich...", L. Đaković, *Prilozi za demografsku i onomastičku građu Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1979., str. 429.

Tijekom rata 1991-1995. godine Šimićani su - tražeći sigurnost i uvjete za život - morali napustiti svoja ognjišta. Preostalo je tek dvadesetak osoba. Napuštene kuće s imanjima su temeljito opljačkane. Većina ih je bez krovova, sa zidovima koji propadaju. U takvu pustoš vraća se u lipnju 1997. godine prvi povratnik Josip Užar sa suprugom. Na sreću, dobri ljudi preko Caritasa sagradili su mu dom. On se nada da neće biti sam. Očekuje nove povratnike, na čemu se posebno radi u Mičijama. Očito, vrhovi Kozare privlače.

ZAVJETNA MJESTA

Tradicija zavjetnih mjesta, prošteništa u banjalučkom kraju datira od Srednjeg vijeka. Naime, neke od banjalučkih crkava iz predturskog vremena bile su zavjetne. Među njima bila je i crkva sv. Ivana Krstitelja u Trnu, sve do Vel. bečkog rata 1683-1699. godine. U turskom periodu katolici na širokim seoskim prostranstvima nisu imali crkava. Tek ponegdje imali su poneku kapelu, kao onu na Lovrića glavici u Orlovcu. "Da se što bolje udovolji potrebama vjernika, na molbu fra Marina iz Požege ifra Andrije Kamengrađanina, proširio je 13. srpnja 1639. godine papa Urban VIII. na... mjesta - oratoria seu sacella - sve one oproste koji su bili podijeljeni franjevačkim crkvama"³⁴. Ta mjesta bila su groblja, kapele i mala svetišta po skrovitim mjestima, gdje bi se održavala Služba Božja. Kako i ta mjesta nisu bila sigurna pred naletima goropadnih Turaka, molili su banjalučki katolici sv. Oca da dotične oproste prenese i veže uz prijenosne oltare, što je Zbor za širenje vjere odobrio 1655. godine.

Silom prilika ti oprosti bili su vezani uz prijenosne oltare i pojedina groblja, za koja nije bilo bitno, imaju ili kapelu ili ne, jer to nitko nije mogao garantirati u onako nesigurnom vremenu. Takvi oprosti su vezani 31. svibnja 1778. godine uz tri groblja: Crkvene, Valentića groblje i "fratarsko" groblje u Mamencima. Za ta tri groblja papa Pio VI. podijelio je potpuni oprost za sva vremena, koji se može namijeniti i za duše u čistilištu. Stvarno, to je tako veliko i značajno za tadašnju ivaštansku župu, kada je sam sv. Otac na takav način, u onako teškim vremenima omogućio milosno djelovanje tadašnje oprosne prakse katolicima sela pri Banjoj Luci.

Ova groblja, s takvim mogućnostima oprosta postala su zavjetna mjesta, dragocjena svetišta za vjerni puk. Pored ovih i ostala groblja, zahvaljujući dopuštenju pape 1639. godine - uključujući značaj prijenosnih oltara kao novovjekih zavjetnih kovčega - odigrala su veliku ulogu u okupljanju vjernika, čuvanju njihove vjere i milosnom Božjem djelovanju među njima.

Ovo je bila proštenička praksa iz onih vremena. Na temelju takvih zasada, iniciranih od apostolskog Oca iz Vječnog grada, u novijem vremenu nastala su naša zavjetna mjesta na sjeverozapadu Banje Luke, gdje se na poseban način manifestira vjera suvremenog čovjeka. Tu imamo veća prošteništa sv. Ante na Petrićevcu i sv. Ive u trapistima. Pored njih postoji niz manjih, simpatičnih svetišta, kao sv. Luke na Gigu, sv. Roka na Visokoj glavici i Ćelanovcu, Gospe na Crkvenama...

TRAPISTI

Svetište sv. Ive

Zavjetno svetište sv. Ive za cijelu Bosnu nalazi se u Podmilačju, što je poznato i inovjercima. Međutim, u svakom dijelu Bosne, gdje god žive katolici, postoji svetište spomenutog sveca lokalnog značenja. Takvo svetište za katolike banjalučkog kraja nalazi se u Delibašinom selu, na maloj uzvisini, iznad samostanskog kompleksa oo. trapista. To je groblje sv. Ive, koje je doskora predstavljalo malo i neznatno svetište, da bi se u posljednjih tridesetak godina razvilo u zavjetno mjesto većeg značenja.

Groblje je nešto starijeg datuma, ali prve detaljnije vijesti o njemu i slavljenju blagdana sv. Ivana Krstitelja imamo zahvaljujući dolasku oo. trapista u Delibašino selo 21. lipnja 1869. godine, koji su se smjestili u običnu krovinjaru u blizini groblja. O istome mjestu, kapeli i proslavi blagdana sv. Ive ostavio je u zapisima svoje dojmove utemeljitelj "Marije Zvijezde" o. Franz Pfanner. Čitajući njegove zabilješke, dobivamo jasnu sliku o groblju s zavjetnom kapelom.

Samo groblje nalazi se na maloj uzvisini iznad Vrbasa, odakle se pruža divan pogled na grad i polje uz rijeku. Spada u red manjih seoskih groblja. U njemu je bila skromna drvena kapela, gotovo naslonjena na debelo i kvrgavo stablo stoljetnog hrasta³⁵. Kapela je bila u tako lošem stanju, građena s malo drvenog materijala, koji je već dotrajao. Na drugom mjestu o. Pfanner kaže za istu kapelu da ne predstavlja ništa drugo, nego samo jedno tuce raspoređenih hrastovih dasaka i šindre³⁶.

Kapela je bila stvarno malena. O. Pfanner bilježi da je bila duga pet a široka tri koraka. Ako se uzme u obzir oltarska menza koja pokriva pročelje, dobivamo predodžbu o skučenoj unutrašnjosti kapele. Za vrijeme bogoslužja unutra bi bio samo svećenik, poslužitelj napola a svi ostali izvan kapеле³⁷. Ovo je za o. Pfannera iznenađujuće skromno a nas ni malo ne čudi, jer takvih kapela imamo i danas po katoličkim selima oko Banje Luke.

Ova kapela je posvećena sv. Ivanu Krstitelju. Tako skromna, mnogo je značila katolicima okolnih sela i iz samog grada, jer bi se kod nje okupljali na zavjetnu svetkovinu, koja pada na 24. lipnja. Tri dana nakon dolaska u Delibašino selo imala su braća trapisti priliku uzeti udjela u proslavi blagdana sv. Ive. Začudili su se kada su vidjeli, da je na sv. Misu došlo mnogo svijeta (grosse

35 "Unter der dicken, grossen Eiche im Friedhof war eine Art Altarmensa aus Schindeln ausgebracht und ein paar Schindeln über dem Kopf als Dach...", P. Timotheus Kempf, *Unter Christen und Muslimen Wendelin P. Franz Pfanner 1825-1880.*, I. Band, Romae 1981., str. 278.

36 "Die ganze Hütte... war vielleicht aus nicht mehr als einem Dutzend Eichenschindeln zusammengesetzt...", P. T. Kempf, *Nav. dj.*, str. 276.

37 "In der Hütte selbst hatte bloss der Priester Platz, der Messdiener war schön halb und alle Beiwohner der hl. Messe ganz ausserhalb ihr...", P. T. Kempf, *Nav. dj.*, str. 276.

Volksmassen). Za razumijevanje ovog iskaza treba reći, da tu i nije bilo veliko mnoštvo naroda. Na malom seoskom groblju, uz onako malu kapelu, kada se okupi 100-200 vjernika, pridošlom čovjeku se čini mnogo.

Misno slavlje je predvodio svećenik-franjevac iz banjalučke župe. Narod je s dubokom i dirljivom pobožnošću sudjelovaо na sv. Misi, slušao propovijed i primao sv. Sakramente. Zadivljen tim prizorom o. Pfanner piše: "Da konnte sich die Tmppistenmöche an der tiefen Frömmigkeit dieser armen, unter dem Tiirkenjoch schmachtenden Katholiken erbauen und ein gutes Beispiel mit nachhause nehmen. Die Leute beteten mit ausgespannten Armen in tiefer Andacht versunken und rutschten auf den Knien um die armselige Kapelle des bl. Johannes des Taeufers herum, um diesem Heiligen so ihre Verherung zu bezeugen, der sein Blut auch um seiner religiösen Überzeugung willen vergossen hatte"³⁸. Ovdje zamjećuje uobičajenu praksu mjesnih katolika, kako mole raširenih ruku, te na koljenima obilaze oko kapele, što se i danas može vidjeti po našim svetištima, pogotovo onom u Podmilačju. Zamjećuje da ih ta vjera krijepi u teškom životu, čime su dali primjer i poticaj braći trapistima, da - kao posvećene osobe - smognu snage i odvažnosti za poteškoće i napore, koji nisu mali. Potaknuti ovakvom impresivnošću, još su se više utvrđili u uvjerenju da su učinili ispravan izbor, kada su se odlučili doći u ovaj kraj, s ovakvim vjernim narodom. Uvjerili su se da se isplati živjeti i raditi medu ovakvima katolicima.

Ovo je prvo svjedočanstvo o skromnom svetištu sv. Ive u Delibašinom selu. Dakako, ono je postojalo i prije dolaska trapista. Tu su se i ranije pokopavali katolici. U vrijeme dolaska trapista bilo je vrlo malo kamenih spomenika u groblju. Nad grobovima su bili uglavnom drveni križevi, od kojih su pojedini bili neobično veliki, s malim križićima na krajevima i s gornje strane poprečnog dijela. To je u stvari starija kombinacija vremenskog i nadgrobnog križa.

Pridošli trapisti imali su Službu Božju u skromnoj kapeli sv. Ive do rujna iste godine, kada su uz "privremenim samostan" sagradili skromni i tako potrebni oratorij.

Kapela sv. Ive na groblju bila je u tako ruševnom stanju, da je za nekoliko godina gotovo propala³⁹. Bit će da su trapisti, zajedno s mjesnim katolicima izvršili potrebne popravke. Kao takva, služila je svojoj svrsi do 1906. godine, kada je izgorjela. Naime, nepažnjom radnika, vatra - uz koju su se grijali - zahvatila je kapelu. Kako je bila sva od drveta, izgorjela je do temelja. Od nje je preostao samo željezni križ, koji se dugo čuvao u samostanu. Istom prilikom nagorjelo je stablo spomenutog hrasta, koji je s kapelom činio skladnu cjelinu, u kojoj su se nadopunjavale priroda i ljudska nadogradnja. Radi toga morah su posjeći to veliko drvo.

Groblje nije ostalo bez kapele. Kada se to dogodilo, opat Dominik Assfalg je dao sagraditi novu kapelu od cigle na istome mjestu. Nova kapela je bila nešto

³⁸ P. T. Kempf, *Nav. dj.*, str. 279-280.

³⁹ "... fiel aber ein paar Jahre später ganz zusammen", P. T. Kempf, *Nav. dj.*, str. 276.

prostranija i bez vrata. U novije vrijeme temeljito je obnovljena, s manjim preinakama i adaptacijama. Ta kapela i danas lijepo služi svojoj svrsi.

Vjerojatno u austrijskom periodu, uz samu kapelu podignut je zvonik na drvenim stupovima, na kome je instalirano manje zvono. U novije vrijeme drveni zvonik je zamijenjen novim, s metalnom konstrukcijom.

Šezdesetih godina 20. stoljeća svetište sv. Ive u trapistima dobiva sve veće značenje. Narednih godina razvija se u regionalno proštenište, kome na blagdan sv. Ivana Krstitelja dolazi mnoštvo vjernika iz grada i okolnih sela, da obave svoj zavjet. To su oni, koji ne mogu otici u Podmilače a ne žele propustiti svetkovavanje velikog blagdana. Za taj dan crkvi oo. trapista omogućeno je ispunjavanje sa sv. Misama u 7, 8, 10 i 30 i 17 sati. Bolesnička Misa bila je na groblju u 9 sati.

Prilikom proslave Ivan-dana bilo je navraćanja rodbini, trgovine, ugostiteljske ponude i svega onoga što ide uz velike svečanosti. Tada bi i prosjaci došli na svoje. Ponekad bi se tu mogli vidjeti i neobični prizori. Tako je jedan Dragočajac pošao na proslavu sv. Ive u trapiste. Mnogo je pješačio, pa se umorio. Umor ga je svladao na prilično strmom putu, koji pokraj šume vodi u groblje. Sjeo je kraj puta da se odmori. Onako umornog svladao je san, pa je zaspao u sjedećem stavu. Kako se sklupčao i nagnuo naprijed preko koljena, šešir mu je sletio s glave i izvrnutao pred njega. Kad se probudio, imao je što i vidjeti: njegov šešir je bio pun novaca. Ljudi su - vidjevši starijeg i pomalo upuštenog čovjeka - pomislili da je prosjak, pa mu udijelili. On se brže bolje sabere, pokupi novac i šešir, pa pode uz brdo groblju, sve se obzirući, nije li ga tko poznat video.

U posljednjem ratu 1991-1995. godine kapela u groblju je provaljena, ali je ostala čitava. Po groblju je učinjeno mnogo štete, jer nedostaje mnogo miramornih predmeta s nadgrobnih spomenika. Pored tih nedostataka, ima mnogo i oštećenja. Sve skupa ostavlja žalostan odraz velikog divlaštva. Radi nesigurnosti u ratu i poratnom vremenu, zavjetna svetkovina sv. Ivana Krstitelja proslavlja se u samostanskoj crkvi oo. trapista.

Pored ovog svetišta sv. Ive Božje proviđenje je poslalo redovnike trapiste, da pronose svjetlo vjere, napretka i blagostanja. Pored istog svetišta, u novije vrijeme stasao je osvijedočeni čovjek vjere i humanosti, sada zaognut kardinalskim grimizom, naš uzoriti Vinko Puljić.

Petrićevac

Miholj-dan

Kada je fra Anto Knežević prešao na Petrićevac 1875. godine, tu je još godinu dana stolovao kao rakovački župnik. Time je župa dobila novo sjedište a sve ostalo je bilo po starom, kao gore u Rakovcu. Između ostalog, ostalo je slavljenje sv. Mihovila kao zaštitnika župe, koji se u Rakovcu posebno slavio. Ovo štovanje popularizirao je fra Mijo Zubić, Sagradivši u Rakovcu kapelu, koju je posvetio spomenutom svecu.

U slavljenju zaštitnika župe nije se ništa promijenilo na Petrićevcu. Prema svjedočenju fra Ante Kneževića, na oltaru je bio *"osim slike Bogomajke, još kip s. Mihovila Arkagjela"*⁴⁰

Međutim, uskoro je slijedilo preimenovanje u župu petrićevačku, čime je došlo do promjene njezinog patrona. Godine 1876. doseljava se franjevačka rezidencija iz Ivanjske, pa prema tome, nije to više samo župa. U novonastalim prilikama župa dobiva ime Petrićevac, kojoj novi nebeski zaštitnik postaje Presv. Trojstvo, komu je posvećena i rezidencija. Posveta je upotpunjena 1885. godine, kada su novoproglašeni samostan i sagrađena crkva stavljeni pod zaštitu Presv. Trojstva.

Ova novina nikako nije prihvaćena od naroda. Kroz gotovo sto godina ne vidimo da se blagdan Presv. Trojstva svečanje slavio, nego u nekoj drugoj susjednoj župi. U samostanu svećenici su ovoj proslavi davali veći značaj, ali to je ostalo samo u domenu kuće. Narod je i dalje proslavljaо blagdan sv. Mihovila. Sve do Drugog svjetskog rata Miholj-dan se slavio u Petrićevcu kao velika svetkovina, na čiju bi proslavu dolazili vjernici dragočajskih sela, Kuhana, Bukovice, Trna... Obično bi bosonogi došli na Široku rijeku, tu oprali noge i obuli obuću koju su nosili sa sobom, pa bi tako dotjerani došli u crkvu č. sestara u Nazaretu. Tu bi se ispjedili i sudjelovali na ranoj Misi a nakon toga išli bi na svečanu proslavu na "Dudić", gdje se sabrao narod iz grada i okolnih sela. Osim ove ukorijenjene popularnosti proslave blagdana sv. Mihovila, postoji još jedan posebni razlog, zbog kojeg su katolici na Miholj-dan rado dolazili na Petrićevac. Naime, proslava ovog blagdana pada u jesen, upravo u ono vrijeme, kada momci i djevojke idu na "zagled", zašto im ova svetkovina dobro dođe. Taj "zagled" bi se u većem broju slučajeva dogodio na proslavi Miholj-dana na "Dudiću", da bi se zaručeni parovi pojavili pred oltarom u mjesecu studenom.

Kako vidimo, službeni patron bilo je Presv. Trojstvo, čiji se god svodio na nešto veću proslavu, posebno doživljenu u krugu samostanske zajednice. Za tu prigodu s eventualnim gostima iz Jajca ili srednje Bosne pristigla bi koja bukara,

40 A. Knežević, netiskano cijelo "Varnice", str. 83.

što je običaj kod franjevaca. Istovremeno, katolički puk je svečano proslavljaо blagdan sv. Mihovila. Mogli bismo reći, kao drugotni patron.

Sv. Anto i sv. Antun

Pored Miholj-dana na Petrićevcu su također proslavljane velike svetkovine sv. Ante Padovanskog i Pustinjaka, svetaca, koji su također dragi mjesnom katoličkom narodu. Ne zna se koji je od njih popularniji: čudotvorac iz Padove ili onaj "sermijski" Pustinjak. Njihovi blagdani su istovremeno bili značajni kao i blagdan sv. Mihovila. Tijekom Drugog svjetskog rata nešto se mijenja u slavljenju spomenutih svetaca na Petrićevcu. Iščezava slavljenje sv. Mihovila a proslava sv. Ante Padovanskog i Pustinjaka postaju sve svečanije. Istovremeno blagdan Presv. Trojstva i dalje stoji kao službeni patron, ali bez većeg okupljanja naroda. To je dovelo do promjene patrona. Dok samostan i dalje ostaje pod zaštitom Presv. Trojstva, sv. Anto Padovanski postaje patron župe i nove župne (samostanske) crkve 1975. godine. Sv. Anto Pustinjak ostaje kao sekundarni patron, koji po značenju, svečanosti i popularnosti ne zaostaje za Padovanskim. S ovakvom popularnošću kod katolika, crkva na Petrićevcu postaje najveće zavjetno svetište "sv. Ante i sv. Antuna" u ovom dijelu Bosne. Na dane ovih svetaca na Petrićevcu bi se sabiralo veliko mnoštvo njihovih štovatelja. Osim vjernika iz banjalučke regije, tu bi na zavjet dolazili kršćani iz Kotor Varoša, Gradiške i prijedorskog kraja. Kada je u potresu srušena zavjetna crkva 1969. godine, nije prestalo okupljanje vjernika. Na blagdan "zimskog" sveca 17. siječnja 1970. godine okupilo se mnoštvo na zavjet. Hladnoća je velika, bijeli se snijeg po ruševinama crkve, ali mnoštvo - kao crni mravi - prekriva ruševine i prostor oko njih. Kada je 1973-1974. godine izgrađena nova, prostrana crkva, nije mogla ni sa svojim prostorijama u suterenu primiti mnoštvo štovatelja sv. Ante. Zato bi se prilikom proslava blagdana spomenutih svetaca Služba Božja obično održavala vani. Naravno, ako bi vremenske prilike to dopustile.

Da bi se podmirile duhovne potrebe vjernika, štovatelja sv. Ante, tim bi danima upriličene sv. Mise svaki sat, od šest ujutro do podne i večernja Misa u 17 sati. Najsvečanije bi bilo pod pučkom Misom u 10 i 30. Dosta posjećena bude Misa u devet sati a na večernjoj nekada bude isto toliko vjernika, koliko na pučkoj, jer bi uglavnom došao radnički svijet, koji bi po isteku radnog vremena došao na zavjet.

Dana 7. svibnja 1995. godine drznula se bezbožna ruka na svetište sv. Ante. Aktiviranjem podmetnutog eksploziva, cijelo betonsko zdanje crkve je odletjelo u zrak. Zbog nedostupnosti miniranoj crkvi i spaljenom samostanu nije bilo proslave sv. Ante Padovanskog na Petrićevcu 13. lipnja iste godine. Već za "zimskog" sv. Antu 17. siječnja 1996. godine ponovno se slavilo na "Dudiću". Doduše skromno, u otežanim uvjetima, u prostorijama spaljenog samostana, s malim brojem vjernika. No, njih za svaku novu proslavu sv. Ante dolazi sve više.

DAMJANOVAC

Pred samom gornjom Ivanjskom, desno od prometnica nalazi se malo uzvišenje koje dominira okolicom. Okruženo je pitomim livadama i kućama katolika. Sjevernim se dijelom gotovo naslanja na Bobiju. Dalje u pozadini je masiv Kozare a na istok, jug i zapad prostire se ravnica, koja se blago spušta prema Mišinom Hanu i Radinjači. To je Damjanovac, na kome se od davnina nalazi katoličko groblje, jedno od najstarijih u banjalučkom kraju.

Crkva sv. Kuzme i Damjana

Samo ime nas podsjeća na kršćanskog sveca Damjana a s njim i na nerazdvojnog miljenika Božjega sv. Kuzmu. Slijedeći povjesne izvore, dolazimo do spoznaje, da to brdo nije slučajno dobilo ime Damjanovac. Sam nazivi izvori, s velikom sigurnošću ukazuju na negdašnje postojanje crkve na spomenutom brdu, koja je bila posvećena spomenutim svecima. Svjedočanstvo o postojanju te crkve donosi ap. vikar i biskup fra Mato Delivić. Godine 1737. pohodio je ivaštansku župu. U izještu, koje je sačinjeno istom prigodom spominje da Je u predturskom vremenu na području tadašnje ivaštanske župe bilo više crkava, zidanih za kršćanskih vladara. Jedna od njih bila je ona na Damjanovcu, posvećena sv. Kuzmi i Damjanu⁴¹. Ako bismo željeli ovaj iskaz staviti u povjesne okvire, morali bismo se složiti s tvrdnjom, da je spomenuta crkva sagrađena u predturskom vremenu. Najvjerojatnije u 15. stoljeću; moguće i nešto ranije, u drugoj polovici 14. stoljeća. Svakako ne prije 1334. godine, jer se u popisu crkava u ovim krajevima ne spominje crkva posvećena spomenutim mučenicima.

Svetište sv. Ane

U novije vrijeme na Damjanovcu se posebno slavi svetkovina sv. Joakima i Ane. Sa svečanim proslavama sv. Ane, Damjanovac predstavlja veće proštenište u banjalučkom kraju, koje okuplja vjernike ivaštanske, šimićke i barlovačke župe, djelomično petrićevačke i motičke. Osim njih, mnogo Ivaštana, koji su se skućili u gradu, na taj dan idu obaviti svoj zavjet sv. Ani na Damjanovcu. Sedamdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća lijepo je bilo vidjeti mnoge katolike uz prijedorskiju cestu na blagdan sv. Ane. Kod ciglane na Tunjicama bi se dijelili. Jedni na jednoj strani ceste čekaju autobus da ih vozi u Ivanjsku, odakle bi se uputili svetištu sv. Ane na Damjanovcu; drugi čekaju na drugoj strani, da se voze u grad, pa dalje u Rebrovac, gdje se također nalazi svetište sv. Ane, s druge strane Banje Luke. Katolici gornjeg Dragočaja i Motika išli bi na blagdan preko Stranjana, Matoševaca, Živaje i Taraševca, da bi se našli na zavjetnoj Misi

⁴¹ "In Ivanscha e stata una di santi Cosimo e Damiano Martyri, ora quel luogo serve per sepoltura de Christiani...", J. Jelenić, *Nav. dj.*, str. 49.

na Damjanovcu. Naši Šalići iz Stranjana običavali su ići na zavjet s konjskim zapregama. Jednom zgodom, dok su se spremili, sabrali u selu i nakon dugog puta stigli na Damjanovac, sv. Misa je već bila pri kraju. I to se događa. Žene su imale vremena obaviti zavjet i "obići priliku" a muškarci su se valjda stigli prekrstiti prilikom blagoslova na koncu sv. Mise. Kada se doživi takav peh, tada je važno naći se na Damjanovcu sa sabranim narodom, vidjeti se sa znancima i rodbinom i uzeti udjela u svemu onome, što poslije sv. Mise "god" nudi kršćaninu.

U posljednje vrijeme na Damjanovcu se održava Služba Božja nedjeljom i blagdanima. Dakako, najsvečanije je na svetkovinu sv. Joakima i Ane. U posljednjem ratu 1991-1995. godine na Damjanovcu su prouzročena manja oštećenja. Bilo je štete na kapeli i pojedinim mramornim spomenicima. Neusporedivo gore je prošla živa Crkva. Mjesni katolici gornje Ivanjske i okolnih sela morali su napustiti svoja ognjišta i otići u progonstvo, ponajviše preko Save u Hrvatsku. Tek neznatan broj katolika - izložen velikoj pogibli - ostao je na rodnoj grudi. Oni se sabiru na sv. Misu u kapeli u groblju na Damjanovcu. U nemogućnosti da se bogoslužje održava u župnom centru pod Bobijom, tu ulogu u prvim poratnim godinama preuzela je kapela sv. Ane na Damjanovcu.

VISOKA GLAVICA U KOZARI

Svetište sv. Roka

Visoka glavica se nalazi u katoličkom selu zvanom Kozara. To je izrazito zaobljeno i dominantno brdo u sklopu kozarskog masiva. Na vrhu brda nalazi se groblje s kapelom.

Prostori sela Kozare u turskom periodu uglavnom su bili obrasli šumom. Takav izgled se zadržao sve do novijeg vremena. Kao dijete mnogo sam puta od naših kuća gledao taj šumoviti kraj i pitao se: "Bože moj! Da li itko živi u onim šumama?" Naši stari o tome nisu ništa govorili. Vjerljivo nisu znali, niti su o tome razmišljali. Ali u Kozari je bilo selo, s malo domaćinstava, razasutih po širokom i šumovitom brdskom prostoru. Od davnina tu su živjeli katolici. Jajčevići i Dizdari spominju se 1744. godine. Krajem 18. stoljeća tu obitavaju još i Klasam, Blažani i Agatići. Samo, još se ne spominje selo Kozara, jer su tadašnji mještani tih prostora potpadali pod Abriće i pokopavali se na Valentića groblju. Tek početkom 19. stoljeća spominje se selo Kozara. Naime, 1811. godine spominje se Andrija Klasan, sin Petrov iz Kozare⁴².

Groblje u Kozari prvi put se spominje 1918. godine. U početku je imalo različite nazive: "greblje u Kozari", "greblje sv. Roka", Glavica, dok se nije ustalio naziv Visoka glavica.

U groblju je bila stara kapela posvećena sv. Roku. Zidana je od bijelog kamena. U novije vrijeme rigl-tehnikom izgrađeno je prostranje svetište, koje je - oštećeno nevremenom - temeljito obnovljeno, u otežanim uvjetima rata 1991-1995. godine. Za svog župničkog mandata 1955-1963. godine fra Anto Vidaković je podigao čelično zvono na Visokoj glavici. Podigao ga je na zvonik od drvenih stupova. Radi takvog djela ondašnja vlast je kaznila njega i još dvanaest katolika, osudivši ih na kazne od 10-15 dana. Dotrajali zvonik zamijenjen je novim, s metalnom konstrukcijom.

Zahvaljujući Anti Deliću, bivšem mještaninu iz Kozare a sada iseljeniku u Australiji, pred sam rat 1991-1995. godine izrađen je kip sv. Roka i postavljen pred kapelom u groblju. Kip je izradio Kozarčan Josip Valentić, koji je tada radio kao nastavnik u šargovačkoj školi. To je jedini vanjski kip pred svetištem u banjalučkom kraju, koji vjerno predočava pojavu kužnog sveca.

Kapela sv. Roka na Visokoj glavici predstavlja veliku blagodat za vjernike Kozare. Oni su mnogo udaljeni od župne crkve, radi čega se u kapeli jednom mjesечно održava Služba Božja. Svakako, najsvećanije u Kozari i na Visokoj glavici bilo bi na svetkovinu sv. Roka. Za tu prigodu dolazili bi iseljeni Kozarčani; medu njima ponajviše oni iz grada. Dolazili bi i vjernici iz susjednih sela

42 "Andreas filius Petri Klassanovich de Kozara...", *Matica umrlih ivaštanske župe za 1811. godinu*, br. 18.

ivaštanske, šimićke i barlovačke župe. U posljednje vrijeme pojedine bi skupine kampirale u lijepoj prirodi Kozare, uključujući proslavu blagdana sv. Roka kao najljepši doživljaj. Za tu svetkovinu Kozarčani se posebno spremaju. Tada Visoku glavicu i prilazne putove prekriju grupe vjernika. Autima prilaze putovima od strane Mišinog Hana, Barlovaca i Šimića a mlađarija na motorima samo promiče kroz hrastove gajeve i voćnjake. Svuda veselje, pjesma i slavljenje, koje traje do duboko u noć. A kužni svetac, visoko na glavici bdi nad selom i stalno potiče na bogobojaznost i hod u vjeri, jer opaka i zla vremena kuge, gladi i rata mogu se povratiti.

Silom prilika, katolici Kozare morali su napustiti svoje domove, većinom u kolovozu 1995. godine. Selo je ostalo pusto a kužni svetac u groblju stoji kao vječita straža nad njim.

Neželjeni gosti, pljačkajući napuštene kuće po selu, uspeli su se na Visoku glavicu. Tek obnovljenu kapelu otkrile su i demolirale bezbožne i gramzljive ruke u jesen 1995. godine. Naredne godine skinule su i zvono. Mnogo spomenika po groblju je oštećeno, posve polomljeno, ili su s njih poskidani mramorni predmeti. Do 1998. godine kip sv. Roka nisu dirali.

Tužno izgleda Kozara, pusta i tiha. Njezine šume, sa stoljetnim stablima su isječene. Na Visokoj glavici bijele se zidovi otkrivene kapele. Kao bijele točke po cijelom selu vide se ostaci kuća; nigdje krova, nigdje crvene boje crijeva. Kada ovo gleda, čovjek se i nehotice pita: *"Kakav li je to mentalni sklop onih, koji to učiniše? Po svoj prilici, tu je dovedena upitanje ljudska dimenzija njihovog bića".*

Unatoč tako krutoj stvarnosti, negdje u dubini duše tinja nada i vjera, da Bog provida. Dakako, Bog će providi s Kozarom i Kozarčanima. Za početak, izrastaju nove mladice iz panjeva. Kozara ima svoju zelenu odoru, koju nikada ne mijenja.

ĆELANOVAC

Svetište sv. Roka

Ovo svetište je novijeg datuma, nastalo tek poslije Drugog svjetskog rata. Nalazi se na brdu zvanom Ćelanovac ili Buljevac, na granici Motika i Čivčija, odakle nije daleko ni gornji Šargovac. Donedavno je svetište pripadalo petrićevačkoj župi, da bi od 1983. godine Motike i Čivčije zajedno činile novoformiranu župu Motike, na čijem prostoru je ostalo svetište.

Uz ovo mjesto vezana su prethodna nastojanja mještana da uspostave novu župu u godinama koje su prethodile Drugom svjetskom ratu. Kako su Motike i Čivčije izrazito katolička sela, prilično udaljena od Petrićevaca i Barlovaca, uz živu svijest o negdašnjim župama Dragočaj i Motike, mještani ovih sela, s podrškom onih iz gornjeg Šargovca živo su se zainteresirali za stvaranje nove župne organizacije, s centrom na Ćelanovcu.

Radeći samoinicijativno, prešli su na konkretni pothvat. Godine 1935-1936. zidari Marko Marić zvani "Regoda" i Niko Marić iz Motika sazidali su kuću, koja je trebala postati župnim stanicom. Bila je to prizemnica, s podrumom ispod jedne njene polovice. Nalazila se točno na mjestu današnje kapele. Dimenzije te kuće bile su 12 x 10 m. U kući je bio hodnik i četiri prostorije. Čim bi se ušlo u predsoblje, s desna i lijeva bili su ulazi u sobe sa strane. Naprijed je bio ulaz u treću sobu, iz koje se ulazio u četvrtu. Sve u svemu, ova kuća je mogla fungirati kao župni stan, za potrebe jedne tako malene župe.

Istovremeno je izgrađena i gospodarska zgrada, promjera 10 x 5 m. Smještena je iza kuće, odmaknuta dvadesetak metara, prema nama dobro poznatom stablu jasike, pod kojom smo se toliko puta odmarali.

Pored kuće podignut je zvonik na četiri drvena stupa, na kome je bilo zvono težine cca 80 kg.

Planirano je otvaranje groblja blizu Ćelanovca, na motičkog strani prema Bujancu, gdje je već dogovoreno za lokaciju s jednim dunumom zemljišta.

Međutim, u tim nastojanjima mještani nisu bili složni. Najveće podvajanje bilo je na relaciji sela Motika i Čivčija. Jedni su htjeli crkvu i groblje, drugi samo crkvu. Treći iz oba sela htjeli su samo skromno crkvicu, sa ili bez groblja.

TJ tako još neartikuliranim pogledima i nastojanjima nadošao je Drugi svjetski rat. TJ vrijeme borbi kuća na Ćelanovcu je bila jako oštećena. Dvije granate, ispaljene s Durbića brda direktno su pogodile kuću. Kada je rat završen, za novi ateistički sistem bilo je neprihvatljivo što novo raditi na vjerskom planu, pa od otvaranja nove župe na Ćelanovcu ne bi ništa. Oštećena kuća je propadala i na koncu porušena. Gospodarska zgrada je prodana, pa je ostao samo zvonik sa zvonom.

Ipak, nastojanjem mještana 1950. godine izgrađena je kapela na mjestu srušene kuće. Bijeli kamen od ruševina s istog mjesta uzet je za njenu gradnju. Na Službu Božju u crkvicu može ući 80-tak osoba. Crkвica ima zidani zvonik, na kojemu je postavljeno postojeće zvono s prethodnog drvenog zvonika, koji je porušen, jer više nije imao svoje funkcije.

Crkвica je posvećena sv. Roku, kužnom svecu, koji je jako popularan u katoličkom narodu ovoga kraja. To je u stvari produžetak stare tradicije. Kroz turski se period na obližnjim Crkvenama - pored Gospinih svetkovina i sv. Vida - posebno proslavlјao i blagdan sv. Roka. Ta praksa je donekle zamrla u periodu 1920-1950. godine, kada su Crkvene izgubile na svom značenju, jer su najveća slavlјa prenesena na novosagrađenu barlovačku crkvу, među kojima nije bio zastupljen sv. Rok. Novoj kapeli na Čelanovcu namijenjena je uloga svetišta spomenutom svecu. Glavni "god" bio bi na Rokovo a svečana Misa slavila bi se i na svetkovinu ap. prvaka, sv. Petra i Pavla.

Osim proslava prilikom spomenutih svetkovina, u kapeli su se održavale pobožnosti Put križa, koje je organizirala Zorka, supruga spomenutog "Regode". U pobožnosti bi uzimalo udjela i po stotinu vjernika. Pogotovo bi ova pobožnost bila lijepa i interesantna za malu djecu. Regodinica bi predmolila a djevojke i žene - koje su inače predvodile pjesme u kolu ili na sijelima - sa zvonkim glasovima bi pjevale korizmene pjesme i strofe na koncu svake postaje.

Uskoro je crkвica postala mjesto redovitog okupljanja mjesnih katolika. Koncem 50-tih godina 20. stoljeća kapelani sa Petrićevca počeli su održavati vjerouauk za učenike. Već početkom 60-tih godina crkвica sv. Roka postaje filijala petrićevačke župe, u kojoj se nedjeljama i blagdanima održavala Služba Božja. Te sv. Mise bile su dobro posjećene, pogotovo što vjernici tu imaju mogućnost "obaći priliku", tj. obaviti zavjet sv. Roku, pred njegovom zavjetnom slikom u kapeli. Narod je pobožno uzimao udjela u sv. Misi, opet s lijepim pjevanjem. Ovo se tako lijepo doimalo, da je pomalo postala poslovična "motička liturgija".

Obavezno pri završetku bogoslužja na blagdan sv. Roka, sv. Petra i Pavla, te mladim, pa i običnim nedjeljama bilo je veselo kod kapele. Obično bi se mladež uhvatila u kolo, igrala i plesala. Nerijetko bi se zakazivale seoske igranke kod crkvice.

Radi veće nazočnosti vjernika kod Službe Božje, na kapelu sv. Roka nastavljen je prostraniji dio, izgrađen od drveta oko 1970. godine. Kada je stvorena motička župa 1983. godine, crkвica sv. Roka s prostranjim aneksom postaje privremena župna crkva. Tu funkciju ima sve do izgradnje župne kuće i otvaranja oratorija u njenom podrumskom dijelu 1989. godine. Time se Služba Božja prenosi na novoformirani sakralni prostor u sklopu župne kuće a kapela na Čelanovcu i dalje ostaje svetište sv. Roka. U takvoj situaciji onaj drveni dio postaje suvišan, pa je porušen u proljeće 1990. godine. U ljeto iste godine crkвica je sanirana, čime svetište dobiva lijep i dostojan izgled.

Tijekom rata 1991-1995. godine crkvica sv. Roka je zadobila manja oštećenja. Čak je podmetnut i požar 12. veljače 1995. godine. Srećom, nije bilo veće štete, osim što je istom prigodom upropastena zavjetna slika sv. Roka. Poslije rata crkvica je dovedena u red i služi svojoj svrsi.

Ćelanovac je relativno manje brdo, ali s njega puca lijep pogled na Šargovac. Preko Motika, nad gradom se jasno ocrtava Bansko brdo, Šehitluci. Masiv Kozare s ivaštanskom crkvom je kao na dlanu. Negdje u šumi istog masiva, pod Krndijom *nazire* se Visoka glavica, također sveto, Rokovo mjesto. Na blagom brdu Ćelanovcu stoji drago svetište popularnog sv. Roka i budi nam uspomene. Kao djeca, svaki dan smo slušali pjesmu djevojke Janje, kćeri pok. Ive Žiška. Kad se čuje njena pjesma, zna se: dvanaest je sati. Ide Janja pjevajući uz brdo a malo zatim se oglasi zvono. Ono nas podsjeća da smo kršćani, da izmolimo Pozdrav Gospin i u "priporukama" izmolimo jedan Oče naš na čast sv. Roka. Da, stvarno zvono i nama zvoni!

GIG

Svetište sv. Luke

Gig je mjesto, bolje da kažem selo kojeg trenutno nema. To je mjesto na spoju ivaštanske i barlovačke župe na krajnjem zapadu. Nalazi se na gotovo istoj udaljenosti između Banje Luke i Prijedora. S brda iznad Giga, gotovo na istoj razdaljini vide se dimnjaci INCEL-a u banjalučkom i tvornice celuloze u prijedorskom polju. Na zapadu od Giga je Bistrica, iznad majdanska brda i Jorgića klupe prema Bronzanom Majdanu. S jugoistoka je Gradina a na sjeveru i sjeveroistoku, na blagim nižim zaravnima su Taraševac, Idžani i Josipovići. Ispod njih je nizina s Ivanjskom, Mišin Hanom, župnom crkvom, prometnicama Banja Luka - Prijedor a još dalje su Bobija i Kozara s Krnjinom.

Samo ime Gig datira iz davnine. Iako nemamo nikakvih povijesnih istraživanja, naslućujemo da bi sam naziv mogao biti keltskog ili ilirskog podrijetla, kao mnogi lokaliteti po Bosni.

Do egzodusa katolika banjalučkog kraja Gig je malo selo. Međutim, značajno je iz dva razloga:

- Gig s vrhom Matoševaca čini krajnju točku životnog prostora katolika banjalučke regije na zapadu.
- Na Gigu je svetište sv. Luke u mjesnom groblju.

Do Drugog svjetskog rata na Gigu je bilo mnogo katoličkih obitelji. Selo je bilo prilično gusto naseljeno. I s barlovačke strane, u Ruševnjaku bilo je desetak kuća Ružića-Debeljaka. U Drugom svjetskom rat Gig i Ružići su ljuto stradali. Broj obitelji i članova se prepolovio. Šezdesetih i sedamdesetih godina 20. stoljeća broj katolika se još više umanjio, radi potrage za boljim uvjetima života. Pojedine obitelji su odselile a mladež je odlazila slijedeći školovanje i zaposlenje. Do 1990. godine na Gigu su ostale samo tri obitelji a isto toliko Ružića-Debeljaka u susjedstvu, na strani Matoševaca. U ratnom periodu 1991-1995. godine i ono malo katolika moralо je napustiti Gig. Stvarno, ovo mjesto je opustilo još prije definitivnog egzodusa u kolovozu 1995. godine.

Selo je malo, pa je i groblje adekvatne veličine. Nastalo je tijekom Drugog svjetskog rata. Prema maticama umrlih župe Ivanjske vidimo da se u njemu pokopavalo od 1940. godine. Ono što karakterizira Gig, što ga čini privlačnim i poznatim jest svetište sv. Luke, njegova kapela u groblju. Katolicima je bilo uvijek simpatično i drago hodočastiti u Gig o blagdanu sv. Luke. Na Lučin-dan dolazili su vjernici gornje Ivanjske, prvenstveno Taraševca, Idžana i Josipovića. Iz barlovačke župe, preko Živaje i Ruševnjaka dolazili su Matoševljani, Stranjančani, Čivčijaši, te ponetko iz gornjih Motika. Takoder su dolazili Dikevčani, rjeđe oni iz Orlovca. Ovo hodočašće je imalo posebnu draž, jer je posljednje u

nizu kalendarske godine, na razmeđi ljetnog i zimskog perioda. U posljednje vrijeme taj je interes donekle opao, ali sve do sedamdesetih godina i te kako je bilo primamljivo naći se na Gigu na Lučin-dan.

Poslije 1995. godine selo je ostalo pusto i razoren. S kuća su poskidani krovovi, šume se sijeku a nadošli pastiri napasaju stada po livadama. Groblje s kapelom sv. Luke je devastirano. S kapele su skinuta velika vrata a stakla na prozorima su porazbijana. Tu i tamo na krovu oštećen je poneki crijepl prepucavanjem iz vatre nog oružja. Zaista, šteta za novo, solidno i prostrano zdanje kapele. Veliko je čudo kako nitko nije oborio veliki drveni križ i ono nekoliko stabala u groblju. Ispred kapele bilo je nekih petnaest spomenika. Od njih su ostali samo ostaci. Vidljivo je da su tri spomenika bila izrađena u mramoru. U jesen 1997. godine jednostavno ih nije bilo. Preostali spomenici starije izrade i obični drveni križevi još stoje ili su ispreturani. Još su na njima vidljiva imena i prezimena: Jakovljević (Stijo) Pezić, Ljevar... Sve je zapušteno i oronulo. Pokidana i dotrajala ograda od bodljikave žice još uvijek stoji i sprečava ovce da hodaju po groblju.

Sve u svemu, kapela sv. Luke i samo groblje, s velikim križem i krošnjama drveća djeluje kao jedan nijemi spomenik, znamen sela, koji se izdaleka zapaža i dominira na prostranim livadama Giga. Nakon ovako teškog i nemilosrdnog poigravanja sudbine Gig je ostao pust. Nadamo se da tako neće ostati zauvijek. Kad-tad, netko će doći i zapaliti vatru na starim ognjištima, ako ništa drugo, onda bar nad grobovima svojih pokojnika. Logika pravde i Božjeg proviđenja je, da to bude svoj na svome.

CRKVENE

Zavjetno mjesto naše starine

Sjeverozapadno od Banje Luke, nakon što se prijeđu Tunjice, s lijeve strane prijedorske ceste nalazi se uzvišenje, koje zovemo Crkveno brdo ili jednostavno Crkvene. Od župne crkve sv. Vida u Ramićima udaljeno je pola sata hoda. Okruženo je selima Orlovcem, Zalužanima i Ramićima. Spomenuto brdo nosi svoje ime od davnina. Dokle nam povijest može rasvijetliti njegovu prošlost, vjerodostojno se potvrđuje ovaj iskaz. Sam ovaj naziv potvrđuje onu uopćenu tvrdnju, da je na svakom onom mjestu, koje se zove crkvena, crkvina, crkvene, crkvište... bila neka crkva, neko crkveno središte. U ovom slučaju to je tako evidentno. Na samoj glavici brda stoljećima je bilo groblje, u komu su se pokopavali mrtvaci iz naselja sa širokog prostora od Vrbasa do Jorgića klupa, od središnjeg dijela Šargovca do Jablana. U 17. i 18. stoljeću to je najveće i najznačajnije groblje na sjeverozapadu Banje Luke. Tu su se pokopavali ili se još pokopavaju mještani cijelog Dragočaja, Zalužana, Derviša, Kuljana, Barlovaca, Bukovice, Trna, Jablana, Balaginaca i Ramića, te dijelova Šargovca, Vujnovića i Novakovića. Iz Bukovice na Crkvenama su se pokopavali iz obitelji Lipovaca, Žunića, Adrovaca, Grahovaca, Vidovića, Matoševića... Iz Barlovaca Miljanovići, Lukende, Bumbari, Vidovići, Anušići; iz Trna Vidovići, Čečurići, Jurići...; iz Jablana Mačinkovići, Lagundžije...

Nekada, u još dovoljno nerasvijetljenoj prošlosti na Crkvenama je bila zidana crkva sv. Vida. U 18. stoljeću spominje se samo njen kameni oltar. Poslije toga, na groblju su bile drvene kapele, drvena crkva sv. Vida, pa opet kapele, drvene i zidane. Danas se tu nalazi zidana kapela, posvećena Uznesenju B. D. Marije. U većem dijelu turskog perioda, te sve do Prvog svjetskog rata na Crkvenama je svake nedjelje i blagdanima služena sv. Misa, što se često čini i u ovom novijem vremenu.

U dalekoj prošlosti

Za Crkvene obično kažemo da tu postoji groblje, jedno od najstarijih u ovome kraju. Moguće da nije iz tako daleke prošlosti kao groblje na Laušu u Banjoj Luci, na Tučjaku na Ojdanića brdu ili ono na Damjanovcu u Ivanjsci. Stare kamene nadgrobne ploče, koje se i sada vide po groblju navode nas na zaključak, da je crkvensko groblje postojalo u predturskom periodu. Tragajući za počecima pokopavanja na Crkvenama, mogli bismo reći, da tu u doba ranog kršćanstva vjerojatno nije bilo ništa. Rimска kultura je bila ravnicaarska. Njene ostatke nalazimo u Kastelu, Gornjem Šeheru, Šargovcu, Ramićima, Barlovciima, Trnu... Nadgrobni spomenik, kameni sarkofag nalazimo u Šargovcu. Od takvih spomenika nema ni traga na Crkvenama. U istom vremenu život se odvijao u

ravnici ispod brda, koje je vjerojatno obraslo šumom. Tek u kasnom Srednjem vijeku možemo pomicati na postojanje groblja na Crkvenama, međutim, povjesno gledano, o tome nam je nedostupno bilo što određeno tvrditi. Ono što je dostupno, jesu nadgrobne ploče, koje bi mogle biti iz dotičnog vremena. Svaka-kao, dostupna su nam saznanja iz turskog vremena, pa Crkvene, zajedno s Motičkim grobljem podrazumijevamo kao groblje naše starine, usko povezanim sa sudbinom ondašnjih katolika banjalučkog kraja.

U svakom slučaju, od svih postojećih groblja u okolini Banje Luke, Crkvene se ubrajaju među ona najstarija i najveća. Samo Crkveno brdo krije tajnu o počecima pokopavanja na njemu, o crkvi sv. Vida i mnogim katolicima, kojima je ovo brdo bilo svetinja, na kome su našli mjesto svog vječnog počivališta.

Crkvena zemlja na Crkvenama

Želimo li pojasniti postojanje crkvene zemlje na Crkvenom brdu, moramo uvažavati tri sljedeće odrednice:

- Postojanje crkve sv. Vida iz turskog, moguće i predturskog vremena. Moguće da je neki crkveni objekt postojao na istom mjestu i prije dolaska Turaka, ako ništa drugo, onda bar neka kapela na groblju. Povezano s tim, nije u pitanju samo groblje i spomenuta crkva, nego i crkveni posjed, koji je pokrivaо glavicu i veći dio brda, po čemu je ono dobilo svoje ime.
- Postojanje velikog kompleksa crkvene zemlje uz samo groblje krajem 19. i početkom 20. stoljeća, za kog se kaže, da je od davnina crkvena svojina.
- Iskaz biskupa fra Nikle Plovčića iz 1672. godine, prema kome je župni stan stare dragočaške župe bio u Orlovcu na Lovrića glavici. Uz taj podatak spominje i mjesno groblje. Sudeći prema iskazima spomenutog biskupa, mogli bismo zaključiti s velikom vjerojatnošću, da je župni stan, s nešto posjeda bio na Lovrića glavici, groblje na glavici Crkvenog brda a cijelo brdo s udolinom između dvije navedene glavice bio posjed mjesne crkve. Kako na tim prostorima nitko nije obitavao i kako su padine i udolina bili obrasli šumom i šipražjem, poradi groblja i župnog stana sve se smatralo crkvenim posjedom.

Stanje se izmijenilo nestankom župe Dragočaj. U teškim i nesigurnim vremenima koncem 17. i početkom 18. stoljeća nije se mogla održati dragočaška župa. Župno sjedište se pomicati pod Bobiju, što dovodi nestanku dragočaške i stvaranju nove, ivaštanske župe 1720. godine. Na Crkvene dolazi svećenik iz Ivanske služiti sv. Misu, zašto je bilo potrebno groblje i eventualno kapela. Šumoviti predjeli brda i Lovrića glavice nisu više bili aktualni, jer svećenik-franjevac iz Ivanske nije bio u mogućnosti nadgledati cijelo brdo. U podnožju brda bili su posjedi turskih spahijsa, na kojima su bili kmetovi katoličke vjeroispovijesti. O šumovitim padinama brda nitko nije vodio računa, osim da usijeće koje drvo. Franjevac ispod Bobije nije imao interesa da kontrolira cijelo brdo; kmet je svakako na tuđem a spahijsa, znajući da je na vrhu groblje, zadovoljavao se sijekući šumu i krčeći u podnožju, htijući dati do znanja, da je sve to njegovo. S

vremenom se na pogodnim dijelovima brda krčilo, pa su se tu naseljavali kmetovi. Iako nam nije sve jasno u trokutu: crkva, spahija i kmet, ipak krajem turskog perioda sve više postaje jasno, da je u pitanju crkvena zemlja. Godine 1888. na padinama Crkvenog brda bila su tri kmetovska selišta:

- 1) Kmetovsko selište Brkić
- 2) Kmetovsko selište Radman
- 3) Kmetovsko selište Šakić⁴³.

Godine 1890. gvardijan fra Ambrozije Radmanović i mjesni župnik fra Franjo Čurić Bišćo namještaju Ivana Radmana kao kmeta crkve sv. Vida, da može "okrčit 30 dunuma šume" na Crkvenama⁴⁴. Iste godine gvardijan fra Ambrozije izražava bojazan župniku fra Franji, da bi kmet Ivan Radman, krčeći šumu mogao prekoračiti granicu. Zato "trebao bi inžinier... da nam kaže medje..., da već jednom zna se kako je stalo"⁴⁵.

Vratimo se saznanjima iz nešto ranijeg perioda. Kada je utemeljena barlovačka kapelacija 1879. godine, njen prvi upravitelj fra Jakov Blažević je namjeravao graditi župnu crkvu. Pokušao je graditi na Crkvenama. Bio je uvjeren da je Crkveno brdo crkveno vlasništvo. Tako bi imao svoju lokaciju, pa ne bi kupovao zemlju za gradnju crkve. Računajući da je brdo crkvena svojina, namjeravao je iskrčiti dovoljno šikare i šume, koliko mu je bilo potrebno. Dogovorio se sa župljanim, pa je 10. svibnja 1881. godine počeo krčiti oko groblja. Na nesreću, tada su nastale komplikacije. Izvjesni Hadži-Hamid Huseđinović, koji je imao posjede u podnožju brda i na njegovim nižim padinama, usprotivio se tvrdeći da su sve padine brda do groblja njegove. Parnica je vodena na sudu sve do veljače 1884. godine, kada je izašla komisija, koju je pozvao župnik. Na uvidaj je pozvano više od 80 ljudi. Sudskim putem pozvan je Hadži-Hamid i njegovi svjedoci, ali ni jedan nije došao. Čini se da nije imao tapije na tu zemlju. Kada je parnica okončana, moglo se nastaviti s krčenjem. Prema dogovoru, katolici iz Orlovca iskrčili su kod groblja deset dunuma zemlje, uz uvjet, da kroz tri godine crkvi daju peti dio žita a kasnije trećinu.

Sudski spor oko zemlje na Crkvenama vodio se i dvije godine kasnije. Opet su predmet bile padine Crkvenog brda. Držeći da je cijelo brdo crkveno, fra Jakov Blažević podnosi molbu, da se sva ta zemlja registrira na crkvu. Zahtijeva je stvarno veliki prostor brda. Od dragočajske strane tražio je 132.750 metara kvadratnih, od ramičke 143.000 metara kvadratnih i od zalužanske 196.000 metara kvadratnih (bit će to udolina na kojoj je u zadnje vrijeme smještena deponija gradskog smeća). Zemaljska komisija u šumskim tapijskim poslovima u Sarajevu odbila je tako veliki zahtjev župnika presudom od 29. ožujka 1886. godine. U razlozima za takvu presudu ogleda se bit problema i potražnji mnogih uzurpatora. Tko god je imao zemlju podno Crkvenog brda i na njegovim nižim padinama, obično je krčio šumu i polagao pravo na više predjele. Pored spome-

43 Posjedovni list crkvene zemlje na Crkvenama, *Arhiv župe Barlovcii*.

44 Iz ugovora zainteresiranih strana, *Arhiv župe Barlovcii*.

45 Dopis fra Ambrozija Radmanovića fra Franji Curicu, *Arhiv župe Barlovcii*.

nutog Huseđinovića, pravo na zemlju Crkvenog brda isticali su sljedeći: Muhamrem-ag-a Krišagić, Smail-ag-a Đumišlić, Mustafa Idriz, Šaćir, Ibrahim i Aziza Biberić, Mujaga Bahtijarević, Ibrahim Hadžijalagić, Mehaga Bešlagić, svi iz Banje Luke, te Mihajlo i David Tadić iz Ramića. Kako spomenuta gospoda nisu imali tapija na šumsko zemljište a iskrčeno su kultivirali i koristili, komisija im nije mogla dodijeliti veliki kompleks šume i šikare. S druge strane, ni župnik nije imao ništa napismeno, osim spoznaje da je cijelo brdo od davnina bilo crkveno, pa nije se moglo baš tako sve dati crkvi. Komisija odlučuje da izade povjerenik, koji će ispitati cijelu stvar.

Te godine mnogo se toga riješilo. Razgraničeni su posjedi i zemlja je grun-tovno naznačena. Razgraničavajući zemlju na Crkvenama, našao se veliki kompleks crkvene zemlje. Samo groblje na vrhu brda imalo je 12.800 kvadratnih metara a veliki prostor oko njega bila je crkvena svojina. Prema posjedovnim listama iz te godine na dragičkoj strani brda bilo je 115.680 kvadratnih metara a na zalužanskoj 67.730 kvadratnih metara crkvene zemlje. Spor oko posjeda na padinama brda vodio se do 1888. godine, kada su još neke parcele dodijeljene crkvi. Donesena je "Odluka sl. kotarskog ureda kano grunтовне oblasti od 21. rujna 1888. br. 8.567. na temelju naredbe visoke zemaljske vlade, kojom se podjeljuju čestice zemlje i šikare na Crkvenama crkvi sv. Vida"⁴⁶.

Sva ta zemlja dodijeljena je crkvi 1886.11888. godine. Pravno se vodi na rkt. crkvu sv. Vida. Prema kasnijim podacima vidi se da je to bio veliki kompleks od preko 200 dunuma zemlje.

U istim parnicama moglo se vidjeti u kakvom stanju je bila ta zemlja na Crkvenom brdu. Procjena iz 1886. godine donosi da "šumsko zemljište 'crkveno brdo' zvano, leži u občini Dragočaj, Ramići i Zalužani, pokraj občine Kuljani. Na obah toga brda nalazi se mnogo izkrčenih ziračenih njiva, a medu njima mnogo većih i manjih komada zemljišta sitnom i izsječenom šumicom trnovom, hrastovom i ljeskovom obrašćenih; na glavici brda nalazi se katolička crkva i groblje, a oko nje je nekoliko starih hrastova"⁴⁷.

Nakon što je sva ta zemlja uredno navedena na crkvu sv. Vida, izdavana je pod zakup pojedinim mještanima. Oni su iskrčili preostale šikare i šume, obrađivali zemlju i davali trećinu crkvi. Na pojedine dijelove zemljišta župnik je dovodio kmetove. Kako je već navedeno, iz dopisa gvardijana fra Ambrozija Radmanovića se vidi, kako je odobreno Ivanu Radmanu iz Šargovca da bude kmet na crkvenoj zemlji. Isto tako je odobreno i Mili Lovnću iz Orlovca "da može izkrčiti katast. čest. 800/1 u površini od dva i pol dana oranja"⁴⁸. Dakako, pod uvjetom da daje trećinu, što se jasno vidi u pogodbi, sastavljenoj između predstavnika župe i spomenutog Mile Lovrića.

46 Dopis gvardijana fra Ambrozija Radmanovića 1. ožujka 1890., *Arhiv župe Barlovci*.

47 Presuda od 29. ožujka 1886., *Arhiv župe Barlovci*.

48 Odobrenje crkvene općine župe Barlovci 2. travnja 1906., *Arhiv župe Barlovci*.

Otuđenje crkvene zemlje na Crkvenama

Nakon mnogo dogovaranja, nesporazuma i gubljenja vremena izgrađena je župna crkva sv. Vida u Ramićima. Time je otpala kombinacija da se ta crkva gradi na Crkvenama. Prema tome, ona zemlja pri groblju postala je suvišna. Uredno vodena knjiga crkvenih računa župe Barlovci pokazuje, da je ta zemlja bila svojina crkve sv. Vida. Naime, do godine 1922. zakupnici su davali trećinu crkvi. Tada je odlučeno da se rasproda sva ta zemlja izuzev groblja, što je učinjeno u tri-četiri naredne godine. U arhivu župe Barlovci sačuvani su podaci o zemlji i njenim kupcima. Zemlju su kupovali:

- Toma Šalić kupio je četiri parcele:

797/1 -	19.660 m
809/1 -	3.500 m
800/1 -	4.200 m
800/16 -	4.500 m
	33.240 m

- Mijat Topić Markov kupio je tri parcele:

800/14 -	5.400 m
800/15 -	2.400 m
800/13 -	2.400 m
	10.200 m

- Ivo Lovrić kupio je parcelu br. 800/4 veličine 10.000m.

- Ivo Topić Pein kupio je dvije parcele:

11/5 -	3.740 m
727/2 -	3.575 m
	7.315 m

- Marko Topić Matin kupio je također dvije parcele:

11/6 -	3.050 m
797/2 -	3.775 m
	6.825 m

- Luka Kaurin kupio je parcelu br. 800/7 veličine 3.800mm.

- Vid Šalić kupio je dvije parcele:

11/1 -	19.120 m
11/3 -	3.650 m
	22.770 m

- Mato Topić kupio je dvije parcele:

800/11 -	5.800 m
800/13 -	4.700 m
	10.500 m

- Juro Radman kupio je dvije parcele:

4/1 -	5.760 m
4/9 -	11.000 m
	16.760 m

- Juro Komljenović Pejin kupio je parcelu br. 800/18 vel. 6.110 m.

- Pejo Tadić kupio je parcelu br. 800/1 vel. 13.100 m.

- Toma Komarica kupio je parcelu br. 800/6 vel. 2.800 m.
- Ivo Komarica kupio je parcelu br. 800/17 vel. 2.800 m.
- Anto Topić kupio je parcelu br. 11/7 vel. 3.280 m.
- Ilija Rimac kupio je parcelu br. 11/4 vel. 6.100 m.
- Petar Lovrić kupio je parcelu br. 800/10 vel. 10.100 m.
- Mile Lovrić kupio je parcelu br. 800/12 vel. 7.200 m.
- Pejo Šalić kupio je parcelu br. 11/2 vel. 12.000 m.

Prema prikazu s ovim podacima, na Crkvenama je otuđeno 198.120 m crkvene zemlje. Crkveno je ostalo samo groblje na glavici brda.

Spomenuti mještani obrađivali su kupljenu zemlju, kosili ili im je služila za pašnjake. Na dijelu kojeg su kupili Šalići, na zaravnjaku pod grobljem bili su torovi. Vjerojatno su bili i prije kupoprodaje navedenog zemljišta. Tu bi pred zimu sa stadima dolazili "vrhovci" Regode, koji bi se pogodili s domaćinom, da bi tu mogli sa stadima provesti zimu. Obično bi se pogodili za torove a onda bi nabavljeni sijeno.

Međutim, i pored rasprodaje crkvene zemlje, spomenuti lokalitet i dalje ostaje Crkveno brdo. Kad god su se u prošlosti pojavljivale nejasnoće u pogledu te zemlje, uvijek bi izšla na vidjelo spoznaja: to je Crkveno brdo, crkvena zemlja. Tako nešto se dogodilo u vremenu egzodusu katolika iz našeg kraja. Iz poznatih razloga u posljednjem ratu pojedini katolici su mijenjali svoja imanja. Takvu zamjenu izvršio je Marko Stojčević pok. Jure iz Orlovca 1994-1995. godine. Kuća mu je blizu groblja. Njegov otac, pok. Juro darovao je parcelu zemlje za proširenje groblja. Kada je Marko htio prepisati zemlju na pravoslavca s kojim je mijenjao, iskrsla je zapreka: zemlja se vodi na crkvi "ognjennoga Vida". Nekako su izvršili prijepis bez učešća s crkvena strane, jer su odvjetnici sredili stvar. Ovaj detalj se uklapa u cjelovitu sliku Crkvenog brda, čija je zemlja u prošlosti stvarno bila crkvena a u novije vrijeme titularno na crkvi sv. Vida.

Crkveni objekti na Crkvenama

Kako uvažavamo mišljenje da je groblje na Crkvenama postojalo još u predturskom vremenu, mogli bismo pretpostaviti, da je u njemu morala postojati neka kapela, ako ne i sama crkva sv. Vida. Svakako, ako je tako nešto postojalo, nije moglo opstati u turskoj najezdi. Međutim, povjesni izvori ne govore o postojanju bilo kakve kapele, sve do druge polovice 17. stoljeća. Doduše, spominje se crkva sv. Vida "iz starih vremena", ali to mogu biti ta, ili nešto kasnija vremena.

Prvi pisani spomen o sakralnom objektu, koji bi mogao biti na Crkvenama nalazimo kod biskupa fra Nikole Olovčića, koji 24. svibnja 1672. godine dolazi u župni stan na Lovrića glavici. On spominje skromnu kapelu na mjesnom groblju⁴⁹. Po svemu sudeći, spomenuto groblje u to vrijeme bilo je na Crkvenama.

49 Isp. *Starine JA*, knjiga XXXVI., Zagreb 1918, str. 35.

Pred Veliki bečki rat 1683-1699. godine bilo je povoljno aspektirano za katolike. Gledajući cjelovitu situaciju na Crkvenama u prvom dijelu turske vladavine, zaključujemo da su katolici imali mogućnost sagraditi zidanu crkvu sv. Vida. Prije toga vremena izvori ne spominju postojanje takve građevine. Poslije navedenog rata katolici su živjeli u velikoj nesigurnosti i siromaštvu, pa tijekom 18. stoljeća nisu imali nikakav sakralni objekt na Crkvenama. O takvom stanju i crkvi sv. Vida imamo dragocjen podatak iz istog sumornog vremena. Naime, biskup fra Marko Dobretić, pohodeći ivaštansku župu, dolazi u njen donji kraj na svetkovinu sv. Roka 16. kolovoza 1776. godine. Dolazi na Crkvene, gdje služi sv. Misu. Ne spominje nikakvu kapelu, već obavlja Službu Božju na veoma starom i nepokretnom kamenom oltaru, preostalom od crkve sv. Vida iz ranijih vremena⁵⁰. Sudeći prema preostalom oltaru, crkva sv. Vida zidana je od kamena. Ta "ranija vremena" mogla bi biti ona pred Veliki bečki rat, ili moguće još i ranije, prije dolaska Turaka.

U prvoj polovici 19. stoljeća mogla je na Crkvenama postojati obična drvena kapela, jer su turske vlasti bile nešto tolerantnije prema katolicima. S druge strane, postojala je potreba za kakvim-takvim sakralnim prostorom, jer se na istom groblju održavala Služba Božja svake nedjelje i ostalim blagdanima.

Godine 1867. na Crkvenama je izgrađena crkva većih dimenzija. U Šematizmu banjalučke biskupije 1892. godine stoji: "*Ecclesia S. Viti Martyr. adhuc ante 25. annos e ligno in antiquissimo coemeterio 'Crkvine' nomenclato extructa dein reparata, hodie quoque cultui inservit*"⁵¹. Proizlazi da je sagrađena 1867. godine od drvenog materijala. Gledajući one mogućnosti katolika, vjerojatno je bila pokrivena šindrom. U Šematizmu se navodi da je ta crkva obnovljena. Nigdje se ne spominju oštećenja te crkve u vremenu austrijske okupacije Bosne i Hercegovine i ustanaka koji su prethodili samoj okupaciji. Bit će da su drveni materijali trunuli, pa su bile potrebne izmjene i popravke. Crkva je popravljena u prvim godinama austrijske uprave. Umjesto šindrom, tada je pokrivena biber-crijepom.

Kao takva, služila je za okupljanje vjernika donjem kraju ivaštanske župe do 1879. godine a od tada kao sabiralište vjernika novoutemeljne župe Barlovci. U Matici potvrđenih iz 1880. godine postoji tabelarni prikaz s podacima o tadašnjoj barlovačkoj kapelaniji. Prema istom grafikonu, na teritoriju cijele kapelanije postoji samo jedna crkva. Tu je pribilježeno da se nalazi u Orlovcu i da je građena od drveta (lignea), što se sve slaže i odnosi na crkvu sv. Vida na Crkvenama.

Spomenuta crkva je služila svojoj svrsi više od pedeset godina. Tu se održavala Služba Božja, tu su i biskupi dolazili na krizmu. Dana 6. kolovoza 1882. godine vrhbosanski biskup i administrator banjalučke biskupije dr. Josip Stadler

⁵⁰ "... celebravit in altari Lapideo, perantiquo, et immobili, in quo loco existerat... Ecclesia S. Viti..." J. Jelenić, *Monumenta...*, str. 212.

⁵¹ *Schematismus cleri Dioecesis Banjalucensis in Bosna, pro Anno Domini 1892.*, Banjaluka, Typis J. Wolf, str. 16.

pohodio je Barlovce (tada već župu) i u spomenutoj crkvi na Crkvenama krizmao 41 dijete pripravljeno za primanje sakramenta kršćanske zrelosti.

Ova crkva je bila u upotrebi tijekom cijelog austrijskog perioda u Bosni i Hercegovim. Postojala je i u vremenu Prvog svjetskog rata. Novosagrađena župna crkva u Ramićima je pokrivena 1912. godine, ali još nije bila opremljena za održavanje Službe Božje. Njeno opremanje je uslijedilo tek po završenom svjetskom ratu. Dotle se vjerni puk i dalje sabirao na sv. Misu u drvenoj crkvi na Crkvenama, što svjedoči i podatak od 15. lipnja 1915. godine: *"Na Vidov-dan Obranitelja ove župe. Bilje velika kiša i velika voda, pa narod nije mogao doći na Crkvene, gdje je održavana Služba Božja"*⁵². Pored toga, što je crkva na Crkvenama okupljala vjernike dragočajskog dijela župe, imala je funkciju centralnog oratorija, jer se u njoj održavalo svetkovanje svih blagdana i samog patrona župe. To je tako, unatoč postojanju prostrane drvene kapele kod župnog stana u Ramićima. Čini se da su starina i tradicija održavale takvo stanje, kao i želje Dragočajaca da imaju župni centar na SVOJOJ strani.

Za ono vrijeme kada je građena, crkva sv. Vida na Crkvenama je iznenađujuće prostrana, pogotovo kada se uzme u obzir da je građena od drveta. Sagrađena je od greda, koje su bile povezane zasjecima na uglovima. Kada je obnovljena, iznutra je nabačen malter, dok u izdacima stoji, da je plaćeno majstoru *"što je malterisao crkvu na Crkvenama"*⁵³. U njoj je postavljen pod od grubo tesanih dasaka. Kada je ta crkva rušena, Kata Domić r. Bogdanović je kao curica bila nazočna pri dizanju toga grubog poda. Ispod podnih dasaka nalazila je krunice, križiće i novčiće, koji su za Službe Božje ispadali vjernicima i propadali kroz sastave podnih dasaka.

Iako još ima živućih ljudi, koji se sjećaju te drvene crkve sv. Vida, nitko ne zna točno njezine promjere, niti su te dimenzije gdje zabilježene u knjigama. Tko god o njoj priča, govori daje to bilo "nešto veliko", na platou ispred današnje kapele. Nešto određenije o njenoj veličini možemo zaključiti na temelju prodaje njene građe 1920. godine. Njen drveni materijal prodan je Matiji Bogdanoviću i Juri Brkiću, župljanima s Ojdanića brda. Od istog materijala oni su sagradili dvije gospodarske zgrade, od kojih je svaka bila promjera 12 x 6 m. Ako uzmemo u obzir postojeće iskaze, te mogućnost dodavanja njihove nove i jedan dio propale, trule građe, mogli bismo doći do spoznaje da je crkva sv. Vida na Crkvenama za ondašnje pojmove bila stvarno "nešto veliko", približnih dimenzija 20 x 10 metara.

Kako je sagrađena nova župna crkva u Ramićima i uređena na Službu Božju, drvena crkva na Crkvenama postala je suvišna. Vjernici su pošli u novu, prostranu i tvrdo građenu crkvu. Stoga je odlučeno da se stara crkva na Crkvenama ukloni, što je učinjeno 1920. godine. Drveni materijal je prodan spomenutim vjernicima s Ojdanića brda a biber-crijep Lovrenovićima u Kuljane. Nešto toga crijepa može se i sada vidjeti na gospodarskim zgradama Ivice Lovrenovića.

52 Knjiga crkvene blagajne / III./ župe Barlovci, str. 1.

53 Knjiga računa župe Barlovci, str. 8.

Samо groblje nije moglo ostati bez kapele, jer se tu i dalje održavala Služba božja prilikom pojedinih blagdana, posebno za svetkovine Velike i Male Gospe. Osim toga, sve do 1930. godine na Crkvenama se održavala božićna ponoćna Misa. U tu svrhu sagradena je mala drvena kapela, odmah po uklanjanju spomenute crkve sv. Vida. Ona se nalazila dvadesetak metara dalje, ispred današnje kapele. Kasnije je sazidana nova kapelica, locirana dva-tri metra ispred današnje. Zidali su je Ivo i Pero Brkić s Tunjica. Istu kapelu oštetio je grom u olujnom nevremenu 24. svibnja 1957. godine. Na njoj nije bilo gromobrana. Kako je na brdu, moglo se tako nešto dogoditi. Još gore, istom prilikom od groma je stradala Anica Šalić r. Marić, koja se s još tri osobe sklonila od nevremena pred vrata kapele. Da bi se otklonila takva opasnost, u listopadu iste godine postavljen je gromobran na kapelu. U zemljotresu 1969. godine kapela je toliko oštećena, da je morala biti porušena. Godine 1972. sagrađena je današnja kapela, istog oblika i gotovo istih dimenzija kao i prethodna. Staro zvono s te kapele je preliveno i povećano, tako da ima težinu od 77 kilograma.

Služba Božja

Običavamo kazati da su Crkvene od davnina bile mjesto okupljanja katolika, što se može reći s punim pravom. Ako bismo željeli odrediti vrijeme početka okupljanja, mogli bismo ostati neodređeni, u domenu prepostavki. Crkvena povijest nas uči, da su groblja uvijek bila mjesta sastajanja katolika, na temelju čega možemo tvrditi, da je okupljanje katolika na Crkvenama staro koliko i samo groblje. Moguće da je tu bilo groblje i u Srednjem vijeku, u prvo doba turskog perioda; moguće da je bilo s kapelom ili crkvom manjih dimenzija.

U vremenu postojanja župe Dragočaj, tijekom 16.117. stoljeća, Služba Božja se održavala na Ojdanića brdu, u Bukovici, kod župne kuće na Lovrića glavici i na mjesnom groblju, koje je po svemu sudeći, i tada bilo na Crkvenama, što se uklapa u izvještaj biskupa Olovčića iz 1672. godine. Crkva sv. Vida, ma kad god sagrađen bila, nije mogla imati veliki utjecaj na okupljanje vjernika, jer je porušena neposredno nakon izgradnje.

Apostolski vikari, koji su obilazili župe po Bosni, u svojim kanonskim pohodima, dolazili su na Crkvene. Obično bi prilikom obilaska ivaštanske župe dolazili u njen donji kraj. Na Crkvenama bi prikazivali sv. Misu i podjeljivali sakramenat sv. Potvrde. Dana 25. siječnja 1742. godine na Crkvenama je bio ap. vikar Pavo Dragičević. Istom prigodom krizmao je jedanaest krizmanika. U završnoj riječi o ivaštanskoj župi bilježi da se na Crkvenama ("in colle dicto Carquine") sabiru vjernici na Službu Božju nedjeljom i ostalim blagdanima, pogotovo na zavjetnu svetkovinu sv. Vida, čija je crkva nekada bila na istom groblju⁵⁴. Tako i biskup fra Marijan Bogdanović dolazi na Crkvene 13. listopada 1768. godine. Na groblju se sabralo mnoštvo vjernika. Sa svećenicima je ispovi-

54 L. Đaković, *Prilozi za demografsku i onomastičku građu Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1979., str. 440.

jedao cijelo jutro, služio sv. Misu, krizmao, blagoslovio groblje i vremenske krizeve u njemu.

Godine 1776. na Crkvene dolazi biskup fra Marko Dobretić, služio je sv. Misu na svetkovinu sv. Roka, na starom kamenom oltaru u groblju. Ovom prigodom krizmao je 127 krizmanika. Na blagdan Gospe od anđela, 2. kolovoza 1779. godine opet je na Crkvenama, gdje služi sv. Misu pred velikim mnoštvom vjernika i podjeljuje sakramenat sv. Potvrde 169 krizmanika. Tada je mnogo naroda pristupilo sakramentu sv. Pokore.

U 19. stoljeću prilike su se mijenjale na bolje. Svećenik iz Ivanjske je redovito dolazio na Crkvene svake nedjelje i prigodom velikih blagdana. Tu su posebno bili veliki zborovi vjernika na blagdan sv. Vida, Velike i Male Gospe, Gospe od anđela, sv. Roka i dakako, za Svi Svetе. Uvjeti su se još više poboljšali, kada je u groblju sagrađena drvena crkva sv. Vida 1867. godine. Za novonastalu barlovačku župu ta crkva predstavlja centralno mjesto okupljanja župljana. U antagonizmu Dragočaja sa selima Barlovaca, Bukovice, Jablana i Trna Crkvene opet dominiraju. Kada je izgrađena prostrana crkva od drveta kod župne kuće u Ramićima, nešto skromnija od one na Crkvenama, crkva sv. Vida u groblju opet ima ulogu župne crkve, gdje opet bilježimo najveće zborove vjernika. Tako je bilo do konca Prvog svjetskog rata, kada taj titul preuzima novosagrađena crkva u Ramićima. I pored toga, slavljenje božićne ponoćne Mise zadržavalo se na Crkvenama sve do 1930. godine.

Slavljenje blagdana sv. Vida i Gospe od anđela preneseni su na novu crkvu u Ramićima a sv. Roka na Čelanovac, u sadašnjoj motičkoj župi. Na Crkvenama je preostalo da se slavi četiri velika blagdana: Spasovo, Gospinog uznesenja, rođenja B. D. Marije i Svi Sveti, što privlači veliko mnoštvo vjernika u novijem vremenu.

Zavjeti i oprosti

Crkvene su u turskom periodu bile najznačajnije mjesto okupljanja katolika banjalučkog kraja, jer su se nalazile u središtu njihovog životnog prostora. O značaju takvog položaja bili su svjesni odgovorni, kako u Bosni, tako i oni u Rimu. Da bi se pospješila stvar vjere i pomogli katolici ovog kraja, trebalo je nešto učiniti.

Uočivši tu potrebu i inače važnost groblja Crkvene, papa Pio VI. podjeljuje 2. srpnja 1775. godine potpuni oprost za sva vremena, svim vjernicima, koji se ispovjede, pričeste, pohode groblje Crkvene na svetkovinu sv. Vida i ondje se pomole za širenje svete vjere. Tekst dokumenta o oprostu glasi:

Ex Audientia SSmi 2. Julu 1775.

SSmus Dnus Nr Pius Papa VI. omnibus Christifidelibus Confessis, et sacra Comunione refectis visitantibus Coemeterium Czarquine in festo S. Viti Mart., ibique orantibus pro Sanctae Fidei propagatione, concedit Plenariam Indulgentiam perpetuis valitaram temporibus⁵⁵. Ovaj oprost, pod istim uvjetima, potvrdio je

⁵⁵ Arhiv Franjevačkog samostana Petrićevac, fasl. Ivanjska.

isti papa 31. svibnja 1778. godine za Crkvene, kojima je pridodao i oproste za centralna ivaštanska groblja Valentiće i "fratarsko" groblje u Mamenicama. Osim za svetkovinu sv. Vida ovaj oprost je dodijelio za blagdan Male Gospe, s dodatkom, da se može namijeniti za duše u čistilištu⁵⁶.

Ovo predstavlja jedno veliko priznanje i poticaj katolicima banjalučkog kraja, jer se malo svetišta može pohvaliti s takvim odobrenjima sv. Otaca.

Sasvim logično proizlazi zaključak, da su svetkovine sv. Vida i Male Gospe na Crkvenama bile zavjetne. Apostolski vikari spominju da se tu slavila i svetkovina sv. Roka, što je i razumljivo, jer taj svetac, zaštitnik od kužnih bolesti bio je jako popularan u onim kužnim vremenima.

Kako su franjevci propagirali slavljenje svetkovine Gospe od anđela s njenim porciunkulskim oprostom, i taj zavjet se brzo uvriježio medu vjernicima sela na sjeverozapadu Banje Luke. Tako se i ta svetkovina u većem dijelu turskog vremena slavila kao zavjetna na Crkvenama. Tako su u turskom periodu na Crkvenama poznate i uobičajene velike svetkovine: sv. Vida, gotovo sve Gospine, sv. Roka, s obaveznim slavlјima za Svi Svetе. Posebno na te dane imali su na raspolaganju vjernici banjalučkog kraja milosno djelovanje oproštenja i Božnjeg providenja, što se ogledalo u masovnoj posjeti grobljima na te blagdane.

Križevi na Crkvenama

Interesantni su veliki križevi po našim grobljima i pored kapela. Ti križevi na Crkvenama nešto su posebno i imaju dugu tradiciju. Prvu vijest o posebnim križevima na ovome groblju imamo iz 1768. godine. Dana 13. listopada biskup fra Marijan Bogdanović dolazi na Crkvene. U izvješću se spominje, da je kroz mnogo godina "golema tuča" i nevrijeme uništavalo zemaljske usjeve i plodove po selima podno Crkvena. Zato su pripremali križeve za dolazak biskupa. On je istom prigodom blagoslovio groblje i križeve, koje su postavili u njemu. Vjerojatno su bila četiri križa, okrenuta na četiri strane.

Kasnije su ti isti križevi trunuli i padali pod zubom vremena a katolici su podizali nove. S vremenom je nastao običaj, da se takvi križevi podižu nad samim grobovima pokojnika. Više to nisu samo vremenski križevi, nego i nadgrobni spomenici. Početkom 20. stoljeća u groblju na Crkvenom brdu bilo je 10-15 takvih križeva. Bili su tako veliki i teški, da su jednoga morala nositi dva čovjeka.

Tu su bile dvije vrste križeva. Prvi su bili jednostavni, s po dva mala križića na krajevima poprečnog dijela a drugi su imali dvije letve koso postavljene, tako da vežu vrh s poprečnim krajevima.

U godinama Drugog svjetskog rata župnik fra Dragomir Prpić od križeva pravi Križni put, počevši od stare prijedorske ceste, pa sve uz prilazni put do groblja. Prema postajama bilo je četrnaest križeva, masivnih i visokih do tri metra. Jedan takav križ moralo je nositi tri do četiri momka. Na koncu Drugog

svjetskog rata vojska je oštetila postavljene križeve. Onako oštećene u poraću pojedini mještani su sjekli i cijepali, posluživši se njima kao drvetom za ogrjev.

Danas u banjalučkom kraju imamo više zavjetnih svetišta: sv. Ante na Petrićevcu, sv. Ive u trapistima, sv. male Terezije u Presnačama... Sve su to svetišta novijeg datuma a Crkvene su zavjet naše starine i donekle se neopravданo stavljaju u drugi plan. Radi kontinuiteta, radi dobra vjernika, morali bismo voditi više računa o ovom našem zajedničkom korijenu.

SAMOSTANI

Samostani su, po svom bitnom određenju, s crkvama kao zavjetnim ili župnim središta, s karitativnim, društvenim i školskim radom u vijek bila rasadišta vjere, čudoreda, kulture i civilizacije. Takve ustanove nalaze se i u banjalučkom kraju, na prostorima sjeverno od grada.

Povijest bilježi postojanje samostana pri Banjoj Luci u Srednjem vijeku. Naime, u prvoj polovici 14. stoljeća spominje se nazočnost ivanovaca u Ivanjskoj, što jasno potvrđuje postojanje njihovog samostana u istome mjestu. Ivanovci i njihov samostan nestaju u navalama Turaka na naše krajeve. Nešto kasnije, s prvim spomenom grada Banje Luke 1494. godine imamo vijest o postojanju franjevačkog samostana u podgrađu banjalučke tvrđave. Ovaj samostan je postojao kratko vrijeme, jer nestaje u tijeku turskih provala početkom 16. stoljeća.

Gotovo kroz cijeli turskih period nije bilo samostana u banjalučkom kraju. Kako tada još nije postojao biskupski centar u Banjoj Luci nigdje u blizini, o katolicima ovoga kraja brigu su vodili franjevci iz fofničkog samostana, kome su svojevremeno pripadale župe ovog kraja: Banja Luka, Motike, Dragočaj, a kasnije i Ivanjska. Godine 1757. Ivanjska je proglašena rezidencijom, koja je donekle nadomještala ulogu samostana. Koncem turskog perioda živo se radilo na otvaranju dvaju samostana: trapističkog u Delibashinom selu i franjevačkog na Petrićevcu. Te redovničke kuće su izgrađene u sedamdesetim godinama 19. stoljeća. Trapistički samostan s izgrađenom crkvom, kao punopravna zajednica inkorporiran je Redu 1873. godine a franjevački je dvanaest godina kasnije stekao te iste punopravnosti.

U međuvremenu dolaze čč. sestre Klanjateljice u Budžak 1879. godine, koje do konca 19. stoljeća izgrađuju lijep samostan s crkvom, nama svima dobro poznati i dragi "Nazaret".

Ovi samostani su izgrađeni u prigradskim selima. U novije vrijeme grad Banja Luka se proširio na ta prigradska naselja, tako da se danas spomenute redovničke kuće nalaze u sjevernom gradskom području.

TRAPISTI U DELIBAŠINOM SELU

Samostan "Marija Zvijezda"

U tursko doba katolički puk u Bosni i Hercegovini opsluživali su oo. franjevci, na koje se navikao u teškim vremenima borbe za opstanak i preživljavanje. Zato je pojava oo. trapista kod Banje Luke predstavljala veliko iznenađenje. Pogotovo kada su mjesni katolici shvatili da su ti ljudi sa strane u biti isto što i njihovi franjevci, samo s povućenim načinom života u zajednici. Uvidjeli su da ti redovnici, u bijeloj togi s crnim prevjesom i opasani debelim kožnim pojasmom imaju posebno opredjeljenje: moliti i raditi u šutnji. Usrdna molitva i predani rad davali su frapantne učinke, koji nisu mogli izmaći pogledu mjesnog pučanstva. Njihova zajednica i posjed ličili su na zahuktali stroj, koji je s vidnim napretkom vodio općem dobru i blagostanju.

Dolazak i izgradnja

Pojavu trapista u banjalučkom kraju možemo zahvaliti poduzetnom i prodornom duhu o. Franza Pfannera, koji je imao hrabrosti doći u tamni vilajet, suočiti se s mnoštvom problema i utemeljiti novi samostan. Uz pomoć austrijskog konzula Stanislava Dragančića kupio je 10. lipnja 1869. godine od banjalučkog trgovca Tome Radulovića kompleks zemljišta u Delibašinom selu veličine 100 jutara. Čim je obavio prijepis zemljišta, pozvao je subraću iz Zagreba. Tako su se njih sedmorica našli na novom posjedu 21. lipnja iste godine. Nemajući drugog izbora, smjestili su se u običnoj daščari, koja je bila u blizini groblja a sv. Misu služili su u drvenoj grobljanskoj kapeli, posvećenoj sv. Ivanu Krstitelju.

Svakako, s takvim neadekvatnim smještajem nisu smjeli čekati zimu. Zato o. Pfanner odluči s braćom graditi potrebnii prostor za obitavanje. Tako, skromnu zgradu za smještaj redovničke zajednice. Majstori su brzo sazidali zgradu promjera 14x6 metara, u koju se uselila redovnička obitelj 7. rujna 1869. godine. To je bio privremeni samostan, koji je dobilo ime "Maria Stern", tj. "Marija Zvijezda".

Kako se redovnička obitelj brojem povećavala, privremeni samostan je postajao sve tješnji. Svi su osjećali želju i mogućnost da sagrade veliko zdanje, po uzoru na samostane u zapadnim zemljama, koje bi braći davalo sve uvjete za normalan redovnički život i rad. Prije svih, o. Pfanner je o tome najviše razmišljao. Zahvaljujući njegovoj pokretačkoj snazi, trapisti su već u svibnju 1870. godine počeli zidati veliko samostansko zdanje. Kada su radovi prilično odmakli i kada su se već ocrtavale konture prizemlja nad podrumima, došlo je do zastoja zbog zabrane od strane turskih vlasti, koje su s neskrivenom nepomirljivošću gledale na trapiste, pridošlice iz austrijskih zemalja. Da pokrene stvar s mrtve točke, o. Pfanner odlazi u Carigrad, gdje je pomoću franjevaca iz rezidencije sv.

Jurja - a ponajviše austrijskog poslanika Prokesch-Ostena - isposlovaao 15. kolovoza 1870. godine odobrenje za nastavak gradnje. Dopuštenjem, potvrđenim od strane velikog vezira odobrava se "*Franji Wenndelinu da podigne kuću sa 60 soba*"⁵⁷. Gradnja je nastavljena i do Božića iste godine izgrađena su dva krila samostana, čime je omogućeno useljenje u novogradnju na Badnji-dan. Radovi su nastavljeni naredne godine, dok konačno nije bio izgrađen sjeveroistočni dio 1873. godine.

Međutim, samostan je nepotpun bez crkve, pa je predstojala njezina izgradnja. O. Pfanner, kao veliki praktičar, sam je planirao i vodio radove u dotadašnjim izgradnjama. No, kada je trebalo graditi crkvu, uvidio je da to nadilazi njegove domete planiranja, pa mu je dobro došao arhitekt, brat Eberhard. Po njegovom nacrtu izgrađena je samostanska crkva 1872-1873. godine, opet uz smetnje turskih vlasti.

Izgradnjom crkve završen je veliki samostanski kompleks pored Vrbasa, u ono vrijeme velika i imozantna građevina. To je "Maria Stern" o. Franza Pfannera.

Slijedeći nove izazove, o. Pfanner je 1883. godine oputovao u južnu Afriku a subraća su nastavila s radom. Podizali su gospodarstvo, potrebne radionice, sirotište... Ovim se dobiva dojam, da se na imanju trapista uvijek nešto radi, nešto gradi. Pred sam Prvi svjetski rat izgradili su novi i lijepi samostan, koji je tijekom istog rata služio za potrebe vojske, koja je u nj smjestila ranjenike. I nakon rata situacija je bila zamršena, radi čega su trapisti uselili u novi samostan tek 7. lipnja 1924. godine.

Kada su tako rješili stambeni prostor redovničke zajednice, namjeravali su izgraditi velebnu crkvu. Pripremivši sredstva i po nacrtu brata Eberharda, sagradili su novu crkvu 1925-1928. godine. Ta crkva je jedna od najvećih i najmonumentalnijih u Bosni. U njoj se ogleda romanski stil i grandioznost. Sliku upotpunjavaju kripta, umjetnički izrađeni reljefi, divne orgulje i inače interijer u tako skladnom prostoru. Tako imozantna crkva sa samostanom djelo je neumornog i prepoznatljivog rada samostanske zajednice. To je samostan "Marija Zvijezda" u novijem izdanju. Smještan pod šumom na obali Vrbasa, ostavljao je lijep dojam u trolistu naših samostana na domaku Banje Luke.

Poslije Drugog svjetskog rata samostan je oduzet i u njemu je smješten odjel ortopedije, koji se tu i danas nalazi. Crkva je ostala u posjedu trapista, uz tek nekoliko prostorija, nedovoljnih za samostansku zajednicu.

U potresu 1969. godine samostanska crkva je zadobila velika oštećenja, radi čega je narednih godina temeljito sanirana.

Kako je redovnička zajednica obitavala u skučenom prostoru a vlasti nisu pokazivale nimalo volje da vrate oduzeti samostan, trapisti su morali misliti na izgradnju nove samostanske zgrade, što su učinili, čim im se zato pružila prilika.

⁵⁷ Dr. fra B. Gavranović, *Dolazak trapista u Delibašino selo kod Banje Luke i njihova djelatnost*, Banja Luka 1964., str. 54.

Gradnju su vodila subraća iz samostana "Engelszell" u Austriji. Novi samostan je blagoslovjen 1983. godine.

Danas, kad kažemo riječ "trapisti", mislimo na sljedeće:

- na Delibašino selo,
- na oduzetu pivovaru,
- na oduzeti samostan, u kojem je smještena ortopedija,
- na velebnu crkvu,
- na novi samostan s redovničkom zajednicom i župnim centrom,
- na skromnu i simpatičnu osobu - punu predanja Božjem providjenju - superiora o. Niwarda Volkmera, koji svojim blagim pogledom i sa subraćom održava zvjezdani sjaj svoga samostana.

To su trapisti ovih dana.

Značaj i organizacija

Trapisti su ogranač reda cistercita a dobili su ime po samostanu "La Trappe" u Francuskoj. Na glasu su kao jedan od najstrožih redova u Katoličkoj Crkvi. Ta disciplina je obilježena molitvom, radom i šutnjom. Redovnici takvog kova su se smjestili u Delibašinom selu. Kada su izgradili samostan "Marija Zvijezda", stvorili su mogućnost, da se sami uzdržavaju. Takav samostan trebalo je uključiti u organiziranu strukturu Reda. Naime, trebao se priključiti jednoj od opatija. To je učinjeno, pa je "Marija Zvijezda" pripojena opatiji Port du Salut u zapadnoj Francuskoj. Međutim, ovakav status nije bio dugovječan. Kako je samostanska zajednica postajala sve brojnija a njena ekonomска snaga sve veća, rastao je ugled samostana, koji je imao sve uvjete za dalji napredak. Uslijed tih okolnosti samostan "Marija Zvijezda" je proglašen opatijom 4. prosinca 1885. godine. Takav status ima do 1977. godine, kada smrću posljednjeg opata o. Fulgencija Orajića ostaje samo samostan sa superiorom na čelu.

U "Mariji Zvijezdi" mijenjalo se brojno stanje članova. U turskom periodu bilo je dosta brojno stanje. U austrijskom periodu i za st. Jugoslavije broj trapista u samostanu bio je velik. Na koncu Drugog svjetskog rata redovnička zajednica se strahovito umanjila, da bi u poratnom vremenu samostan ostao s manjim brojem redovnika. U vrijeme dolaska u Delibašino selo bilo je sedam trapista. Godine 1910. bilo je 219 redovnika, što svakako predstavlja njihov najveći broj, da bi 1998. godine u samostanu bilo petoro subraće.

Trapisti su bez sumnje vrijedni redovnici, što su dokazali svojim primjernim životom i radom. Među njima je bilo zanatlija, dobrih poljoprivrednika i vrtlara, ali i učenih ljudi s doktoratom, inženjera, lingvista, teologa, filozofa, biologa... Mjesni katolički narod ih cijeni kao odane služe Božje i velike pokornike, ali teško je bilo mladeži iz ovoga kraja odlučiti se za takvo redovničko zvanje, zašto su postojala dva bitna razloga:

- To su ljudi sa strane, koji govore stranim jezicima.
- Zajednica je bila zatvorenog tipa, s čvrstom disciplinom i teško podnošljivom šutnjom.

Mnogi su polazili u trapiste, ali su uglavnom napuštali tu zajednicu. Tako je i moj stric Mile trebao biti trapist. Odvezli su njega i sve što je bilo propisano za kandidata. Smjestili su ga kod trapista i otišli na pijacu da obave potrebne poslove. Prije nego što su se vratili, Mile je bio već kod kuće, došavši "prikim" putem preko Šargovca.

Tek u novije vrijeme, kada je šutnja za Red prestala biti "conditio sine qua non", dolaze zvanja iz redova mjesnog stanovništva. Prihvaćanjem župe 1973. godine trapisti se prilagođuju modernom vremenu i suvremenim zahtjevima Crkve. Prateći te zahtjeve i znakove vremena, uključuju se u suvremeni tijek nastojanja i života Božjeg naroda.

Gospodarstvo

Jednu od bitnih odrednica života trapista čini rad, čiji su rezultati očiti. Pogotovo pošto stoje u kontrastu sa zaostalim krajem Bosne u koji su došli. Uz molitvu, sve im je podređeno discipliniranom radu. Zato su primali ljude svake dobi, profila i zanimanja, da bi imali dovoljno radne snage i struke za sve vrste radova. Kako su došli iz naprednijeg dijela svijeta, imali su što prenijeti na mjesno stanovništvo, kao samu organizaciju rada, nove strojeve, kultivirani način poljoprivrede, gradnje i korištenja svih mogućnosti, koje nudi Bogom dana priroda.

S takvim poletom trapisti su izgradili gospodarstvo s naprednom poljoprivredom i malom industrijom. Kako su imali zanatlija svih vrsta, dovoljno radne snage i inženjera, uz samostan su sagradili niz pogona i potrebnih gospodarskih objekata, od kojih su najznačajniji:

- hidrocentrala na Vrbasu 1902. godine,
- veliki mlin, svojevremeno najveći u Bosni,
- pivovara, čiju tradiciju danas održava banjalučka proizvodnja piva,
- sirana, u kojoj se proizvodio čuveni sir "trapist",
- pilana,
- tkaonica sukna,
- sušionica šljiva...

Istovremeno je proširivan posjed kupovinom novog zemljišta. Tako je tridesetih godina 20. stoljeća samostan posjedovao velike komplekse zemljišta u Delibašinom selu, Mađiru, Prijekočanima i Budžaku. Pored ovih, postojali su i trapistički posjedi izvan banjalučke regije. Uz dragocjenu šumu, posjedovali su velike parcele obradive zemlje, na kojima su novim metodama i strojevima stvorili napredno poljoprivredno imanje. Dok su trapisti 1931. godine radili s traktorom, kosičicama i mašinama za vršidbu žita, dотле se kod okolnih mještana još mogla vidjeti drvena ralica. S takvim radom nadošlo je blagostanje, pa su se mogli sami uzdržavati, brinuti za sirotište i svakog dana svakom nevoljniku na "porti" dati objed.

Kako je gospodarski zamah i razgranatost poslova predstavljao veliki teret za samostan, čiji se tempo širenja teško mogao pratiti, samostan je donekle smanjio posjede u Budžaku a pojedina postrojenja (elektrana, mlin, pivovara i

tvornica sukna) djelomično dao dioničkom društvu "Industrijska zajednica". U nadošlom Drugom svjetskom ratu upropastištena je ekonomija samostana a posjed s preostalim postrojenjima oduzet, osim crkve i uz nju nešto stambenog prostora i zemljista.

"Marija Zvijezda" danas predstavlja manju samostansku zajednicu, uz koju je vezana istoimena župa. No, stari sjaj "Marije Zvijezde" ne tamni. Nazočan je u svijesti mjesnog stanovništva. Ugledajući se na te sluge Božje, mnogi su se utvrdili na putu krčanske orientacije u životu. Mnogi je mještanin u trapistima našao "ruha i kruha". Mnogi su hvatali priključak s naprednim svjetom, gledajući i usvajajući njihov način rada, alate i strojeve, kojim su oni radili. Svima nama i danas prenose onu evanđeosku poruku s poticajem: *"Ora et labora"*, što će reći: *"Moli i radi!"*

FRANJEVCINA PETRIĆEVČU

Samostani Presv. Trojstva

Samostan franjevaca nalazi se na Petrićevcu, na blagoj uzvisini zваној "Dudić". Fungira kao centralna kuća franjevaca, koji u organizaciji distrikta vode brigu o župama na širokom prostoru sjeverozapadne Bosne: Petrićevcu, Barlovcima, Ivanjskoj, Motikama, Trnu, Stratinskoj, Sanskom Mostu, Šurkovcu i Bihaću.

Podizanje samostana

Počeci gradnje samostana padaju u sam sutan turske vladavine u Bosni. Dozvolu za gradnju franjevci su dobili od turskih vlasti 1865. godine. Slijedila je potraga za pogodnom lokacijom. U tu svrhu kupili su fra Franjo Ćurić i fra Stipo Radman zemljište na Petrićevcu, zvano "Dudić" za 500 dukata. Poslije kupovine i prijepisa zemljišta počeli su s pripremama za gradnju. Načinivši prvo gospodarske zgrade, pristupili su izgradnji kuće za redovničku zajednicu, koja je izvedena 1873.-1875. godine. U novosagrađenu zgradu preselila se franjevačka rezidencija iz Ivanjske 1876. godine. Ustvari, sve do 1885. godine Petrićevac je imao status rezidencije, jer do tada nisu bili ispunjeni svi uvjeti za uzdizanje u rang samostana. Nažalost, ovo zdanje je izgorjelo u borbama Austrijanaca s ustanicima 14. kolovoza 1878. godine.

Franjevci su popravili spaljenu zgradu 1880-1882. godine. Dodatno proširenje zgrade izveo je dr. Vid Miljanović, koji je iste godine počeo sa zidanjem crkve. Naredne godine crkva je dogotovljena, čime je cijelo zdanje s osobljem upotpunilo sve uvjete, pa je Petrićevac proglašen samostanom 7. lipnja 1885. godine. Cijeli kompleks, samostan i crkva posvećeni su Presv. Trojstvu.

Kako sanacija zgrade nije bila dovoljno kvalitetno izvedena, gvardijan fra Ambrozije Radmanović porušio je gotovo cijeli samostan do zemlje 1887. godine i za kratko vrijeme ga ponovno podigao. Ovom zdanju samostana i crkve gvardijan fra Alojzije Mišić dograđuje zvonik 1893. godine. Tako je samostan dobio u ono vrijeme solidno građene objekte.

"Dudić" fra Petra Čorkovića

Cijelo zdanje samostana i crkve stajalo je bez bitnih izmjena i zahvata do 1928. godine. Naime, dvije godine ranije franjevci su odlučili graditi novi samostan i crkvu. U tijeku priprema 1928. godine za gvardijana dolazi poduzetni fra Petar Čorković. Iste godine ruši stan samostan a blagoslov temeljnog kamena obavlja provincijal fra Josip Markušić 10. srpnja 1928. godine. Temelji za novi samostan pomjereni su desetak metara dalje od puta. Na tim temeljima počiva i današnji samostan. Već u rujnu iste godine samostan je bio pod krovom.

Useljenje je bilo u listopadu a blagoslov je obavio mostarski biskup fra Alojzije Mišić na blagdan sv. Ante Pustinjaka 1929. godine. Prilikom otvaranja samostana fra Petar Ćorković u malo riječi prikazuje razlog postojanja samostana: *"Ova sveta kuća je zgrada ljubavi i bratskog skladovanja, te otvorena ne samo franjevcu, nego i svemu svećenstvu... Kuća je naša: bratska za bratsko skladovanje"*⁶⁸.

Uporni fra Petar nastavio je dalje s radom. Naredne godine porušio je staru crkvu i počeo graditi novu. Gradnja je brzo tekla. Do kolovoza crkva je bila pod krovom. Jedan zvonik je bio dovršen a drugi izведен do polovice. Godine 1931. dograđen je i drugi zvonik, nakon čega je nastavljeno postupno uređenje crkve.

Ovaj kompleks samostana s crkvom bio je ponos katoličkog puka pri Banjoj Luci. Na lijepom mjestu, lijepo i skladno zdanje s dva monumentalna zvonika djeluje kao dvorac iz bajke. Tako nešto se ne može vidjeti u ovom djelu Bosne. Katolicima od Banje Luke do Šimića - koji bi prolazili prijedorskom cestom ispod samostana - u srcu bi bilo drago, pa su zanosno govorili: *"Kako je lijep naš Dudić"*. Stvarno, bio je ogledalo Katoličke Crkve i katolika ovoga kraja.

Podizanje iz praha i pepela

Međutim, ta ljepota je nestala u potresu 1969. godine. Od crkve je ostala samo gomila ruševina a samostan je toliko razrušen, da nije mogao služiti za stanovanje. Samostanska zajednica je do 1975. godine obitavala u improviziranim samostanu, koji nije bio ništa drugo do montažna baraka u samostanskom vrtu. Za Službu Božju crkvu je zamjenjivao dosta prostrani šator.

Do 1975. godine izgrađena je na istome mjestu nova crkva. Ruinirani samostan je do temelja porušen i na istim temeljima sagrađen novi. Pri gradnji ovih zdanja ponavljajuće se vodilo računa o funkcionalnosti i otpornosti na potrese. Ljepota i monumentalnost zdanja bili su u drugom planu. Nešto kasnije, 1984. godine izgrađen je i zvonik, pa je ovaj novi kompleks kompletiran s novim izgledom.

Ovako sagrađen novi samostan postojao je dvadesetak godina. U ratu 1991-1995. godine nad njega se nadvila zlokobna rušilačka sila. U ranim jutarnjim satima, 7. svibnja 1995. godine, nešto prije 4 sata ujutro "Dudić" je jednostavno nestao. Betonska zданja crkve i zvonika raznesena su strahovito jakom eksplozijom a samostan je zapaljen izgorio. Prilikom izvođenja ovog rušilačkog pothvata, izgubio je život stariji član samostanske zajednice fra Alojzije Atlija.

Međutim, kao feniks iz pepela diže se novi Petrićevac. Zahvaljujući pomoći Caritasa talijanske biskupije Trento i inače pomoći brojnih donatora, obnovljen je samostan u ljetu 1997. godine. Pred Božić iste godine oživjava samostan Presv. Trojstva u istoj zgradbi i na istim temeljima. Opet naš narod dolazi na Službu Božju na "Dudić". Moli se u najprostranijoj podrumskoj prostoriji ispod samostana. Moli se pod istim lukovima, koji čuvaju spomen na čestitu starinu

58 B. Gavranović, *Povijest Franjevačkog samostana Petrićevac...*, Sarajevo 1959., str. 168.

fra Petra Ćorkovića i njegove riječi izgovorene prilikom posvete 1929. godine: "Ova sveta kućaje zgrada ljubavi i bratskog skladovanja..."

Dolaze vjernici, obilaze Petrićevac. Usput pogledaju ruševine crkve i priželjkuju da iz toga zdrobljenog betona nikne nova crkva. Normalno, ne može samostan biti bez crkve. Ni vjernici.

U samostanu na Petrićevcu, od 1875. godine živi značajna redovnička zajednica. Izmjenjivale su se generacije franjevaca u bratskoj zajednici. Među njima bila je čitava plejada uzornih redovnika, zaslužnih za Red i Crkvu. Među njima su zaslužni svećenici: fra Franjo Ćurić, fra Augustin Čengić, fra Petar Ćorković, fra Marijan Jakovljević... Međutim, od 1949. godine, pa kroz četrdeset godina na ovamo zaštitni znak samostana bila je bijela glava starine fra Bosiljka Ljevara, koji se nije odvajao od samostana i volio ga je kao svoju dušu. Bio je razgovor, radost i blagoslov subraći u samostanu i vjernom puku koji je dolazio u crkvu. Jednog jutra prošetao je oko samostana. Sve je obišao, pa došao u gvardijanat. Gvardijan fra Franjo, sređujući neke papire i ne podižući pogled s njih, usput prozbori: "*Sto si ti Bosiljko došao?*" A stari će mu: "*Pa, ja obišao u štali krmke, krave, telad, obišao kokoši, pčeles, obišao čč. sestre i subraću, pa došao da i Tebe vidim.*" Da, tako izgleda to "bratsko skladovanje" u franjevačkoj jednostavnosti.

KLANJATELJICE U BUDŽAKU

Samostan "Nazaret"

Pored dva samostana muških redova, pri Banjoj Luci nalazi se samostan č. sestara u Budžaku. Svojom djelatnošću kroz period, koji broji više od sto godina, te svojom ulogom i poslanjem u Crkvi predstavljaju značajan faktor u oblikovanju žive Crkve na ovim prostorima, pogotovo u spomenutom periodu, kada je trebalo od ponižene i progonjene Crkve iz prethodnog vremena pod Turcima stvarati novu Crkvu, koja će predstavljati novo naličje Božjeg naroda u suvremenom dobu koje nadolazi. Tu su č. sestre dale i još uvijek daju nemjerljiv doprinos.

Časne sestre na "Pjesku"

Vinkovke, "bijele" sestre došle su u Banju Luku potkraj turske vladavine 1872. godine. Zahvaljujući ponovnom angažmanu trapističkog priora o. Franza Pfannera dolaze "crne" sestre u Banju Luku. Prve sestre Predragocjene Krvi Isusove dolaze u trapistički samostan 7. listopada 1879. godine a u svoju prvočnu kuću, koju im je o. Pfanner pripravio, došle su sljedećeg dana. Bio je to turski čardak, adaptiran za njihov smještaj. Zemljište se nalazi uz gradišku cestu, na jugozapadnom rubu Budžaka. Samo se mjesto zvalo "Pjesak", jer se tu nekada - na naplavinama zapuštene ravnice - kopao pjesak za potrebe gradnji kuća i puteva. Tijekom desetina godina upornog rada, krčeći ostrugu, žbunje i veće raslinje, sestre su stekle i kultivirale veliki kompleks zemljišta. Odmah po dolasku, uz sam čardak izgradile su kapelu. Sljedeće godine otvaraju sirotište i školu. Nakon izgradnje 1887-1889. godine cijelo zdanje slijepom crkvom dobije kompletan izgled jednog lijepog samostana, sestrama i katoličkom narodu dragog Nazareta.

Gradeći svoju redovničku kuću i uređujući svoj posjed, "crne" su sestre opravdane razloge svog dolaska i opstanka apostolskim, prosvjetnim i karitativenim radom. Zbrinjavale se mnoge u sirotištu, mnoge u školi ospozobljavale, s primjerenim životom i radom mnogima bile poticaj na kršćanskom putu života. Od zapuštene pustare i neprikladnog čardaka stvorile su uzoran ženski samostan, s urednim kultiviranim prostorom. U središtu Banje Luke bilo je groblje zvano "Misna bašta", koje je dobilo ime po uređenosti i održavanju Službe Božje. Međutim, Nazaret je u prvoj polovici 20. stoljeća stvarno bio jedna "misna bašta", što je tako imponiralo katoličkom puku okolnih sela. Katolici petrićevačke i barlovačke župe rado su dolazili u samostansku crkvu sv. Josipa, prije svega radi ispovijedanja. Rado su tu dolazili, zbog uređenosti prostora, samostana i č. sestara. Na Miholj-dan, koji se posebno slavio na obližnjem Petrićevcu

vjernici okolnih sela prvo bi došli u Nazaret na ranu Misu. Istom prilikom bi se ispovjedili i pričestili, pa potom išli na svečanu Misu na Petrićevcu.

Mnogi katolici okolnih sela slali su svoju djecu u školu čč. sestara u Nazaretu. Tridesetih godina 20. stoljeća bilo ih je nekoliko i od barlovačke crkve. Oni su preko rijeke Dragočaja, Zalužana, Vujnovića i Novakovića, često puta bosi išli u školu. Svi ističu točnost, strogost i zahtjevnost sestara-učiteljica, jer se jednostavno "moralo znati" ono što se od učenika tražilo. Za neznanje i povrede reda znala se kazna: šiba ili klečanje na zrnu od kukuruza.

Iskušenja i ponovni uspon

Nadošao je Drugi svjetski rat i nova ateistička vlast nakon njega, koja dovodi u iskušenje sve što je religiozno, pogotovo katoličko na ovim prostorima. Sistematskim razvlačivanjem samostan Nazaret, s cijelim posjedom oduzet je od sestara 1949. godine. Posljednje sestre napustile su samostan 31. prosinca iste godine. Njih četiri: s. Andreja Blažević, s. Ilinka Majdandžić, s. Bosiljka Brkić i s. Pavka Brkić. Zvonik crkve je srušen, crkva i zgrade adaptirane su za vojsku; novoizgrađene kasarne izmjeniše prijašnji izgled. U potresu 1969. godine iščezli su i posljednji ostaci Nazareta. Službeni naziv vojnog kompleksa je "Kozara" a katolički narod još uvijek ovo mjesto, popunjeno vojskom naziva Nazaretem.

Ovim oduzimanjem Nazareta nisu sve sestre napustile Budžak. Manji broj, u od onih vlasti propisanoj civilnoj odori, ostao je kod pojedinih katoličkih obitelji. To su bile sestre:

- Kod gđe Kate Matić u Šeginom putu s. Miroslava Domitrović i s. Arsenija Grbac (s. Arsenija je tu i preminula 17. studenog 1951.).
- Kod gđe Kujundžić s. Hildegarda Mehrle.
- Kod gđe Mire Kezić s. Sofija Lauerman, gdje je umrla 29. kolovoza 1950. godine.
- Kod gđe Slavice Dujmović-Mihaljević s. Imakulata Hofman, koja je svake nedjelje odlazila na župu Barlovce, gdje je vodila crkveno pjevanje.
- Kod gđe Pajić s. Andreja Blažević.

U tako nemogućoj situaciji, u kojoj je do izražaja dolazila svna destruktivnost ateističke vlasti, sestre su se snalazile kako su umjele i čim im se ukazala prilika, opet su ubličile svoju redovničku zajednicu. Budžački katolik Franjo Nanut ponudio im je u zakup svoje imanje s kućom, pod uvjetom da se brinu za njegovu majku, uz određenu rentu. Sestre su prihvatile ponudu i u proljeće 1951. godine tu se sabrale kao zajednica, koja slijedi svoj kontinuitet. Prvo zajedništvo u kući Franje Nanuta u Budžaku, u ulici Gorana Kovačića 132 činilo je sedam sestara, među njima uvijek nazočna s. Andreja Blažević.

Kod obitelji Nanut sestre su boravile 1951-1955. godine. U međuvremenu su otkupile jednu malu kućicu s manjom parcelom zemlje od Marka Topića, nedaleko od raskrižja u Budžaku, s desne strane puta, koji vodi za trapiste. Sestre su se tu okupile 10. travnja 1955. godine. Tako je zaživio novi Nazaret. Iako još u teškim uvjetima, još u civilnoj odori sve do 1961. godine, sestre su imale svoj

skromni dom. Konačno, nakon potresa 1969. godine, stvoreni su uvjeti za izgradnju novog samostana, što je tri godine kasnije i izvedeno. Ta novogradnja predstavlja novo naličje, novo izdanje Nazareta, nekad utemeljenog na "Pijesku". U teškim vremenima posljednjeg rata 1991-1995. godine, s ozbiljnim oštećenjima samostan je opstao kao svjetionik Katoličke vjere.

Zaslugom "Švabica" sestre iz ovog naroda

Kada su sestre Klanjateljice došle u Budžak, mjesno stanovništvo ih je prozvalo "Švabicama", jer su većinom dolazile iz njemačkog govornog područja. Imale su mnogo poteškoća u komuniciranju, jer su tek morale učiti jezik domaćeg pučanstva. S vremenom, časne sestre su se zbližile s mjesnim stanovništvom, te uzornim radom, molitvom i redovničkom postojanošću opravdale svoje poslanje i opstojnost u novoj sredini. Tu je inkulturacija na djelu. Predano su radile za svoju kongregaciju i katolički narod, dajući živi primjer vjere i predanosti Bogu. Prva osoba, koja je ušla u Družbu ovih sestara, rodom iz redova mjesnih katolika je Jelena Pajić, koja je stupila u zajednicu 4. srpnja 1880. godine. Nakon nje bilo ih je sve više. Stjecajem okolnosti, umanjivao se broj sestara njemačke nacionalnosti. Naime, u rujnu 1944. godine, s povlačenjem njemačke vojske i kolonista, odlazi i desetak sestara njemačke nacionalnosti, pa ih je ostalo još manje.

Iz zdravih katoličkih obitelji po Bosni poticala su mnoga duhovna zvanja, pa i pomladak sestara Klanjateljica. Pogotovo iz župa i mjesta, po kojima rade u župnim kućama i crkvama, u školama ili bolnicama. Veliki broj zvanja dolazio je iz blizine samog Nazareta, iz katoličkih sela na sjeverozapadnoj strani Banje Luke. Dana 31. kolovoza 1983. godine bilo je dvadeset osam živućih sestara iz spomenutog kraja. Te kćeri sjeverozapada Banje Luke su:

1. s. Josipa Bjelkanović, r. 19.03.1951. u Ivanjskoj
2. s. Blaška Blažević, r. 21.01.1902. u Stranjanima
3. s. Andreja Blažević, r. 13.04.1904. u Stranjanima
4. s. Arkandela Brkić, r. 16.07.1948. u Ojdanićima
5. s. Pavka Brkić, r. 02.05.1915. u Ojdanićima
6. s. Marija Čosić, r. 17.09.1940. u Prijekočanima
7. s. Davida Dizdar, r. 07.10.1961. u Kozari
8. s. Marina Domić, r. 04.11.1937. u Kuljanima
9. s. Zorislava Durbić, r. 08.07.1928. u Motikama
10. s. Andjela Golub, r. 21.09.1941. u Bukovici
11. s. Kristina Jajčević, r. 21.01.1950. u Kozari
12. s. Melania Jajčević, r. 15.11.1956. u Kozari
13. s. Maura Jakić, r. 28.04.1912. u Prijekočanima
14. s. Klara Jakovljević, r. 09.07.1909. u Prijekočanima
15. s. Ana Kezić, r. 15.06.1958. u Ivanjskoj
16. s. Štefica Kezić, r. 26.12.1951. u Ivanjskoj
17. s. Ines Kezić, r. 16.01.1948. u Budžaku

18. s. Ana Komljenović, r. 25.01.1921. u Čivčijama
19. s. Beata Lagundžija, r. 18.12.1936. u Jablanu
20. s. Ilinka Majdandžić, r. 28.09.1912. u Dragočaju
21. s. Marta Majdandžić, r. 22.02.1921. u Motikama
22. s. Krešimira Marić, r. 25.04.1913. u Čivčijama
23. s. Bernardina Marić, r. 16.03.1925. u Čivčijama
24. s. Radoslava Martinović, r. 21.01. 1921. u Motikama
25. s. Janja Pujić, r. 01.12.1953. u Šimićima
26. s. Klara Puljić, r. 17.03.1953. u Priječanima
27. s. Helena Radman, r. 16.02.1945. u Kuljanima
28. s. Dobrila Stojčević, r. 22.05.1922. u Orlovcu

Ovoj grupi treba pribrojiti i s. Jasminku Ganić, r. 13.12.1976. u Banjoj Luci, koja je obitavala u Orlovcu.

Zajedno s ostalima, ove sestre su živjele i radile za svoj narod, mjesto, za svoj Nazaret, tako da su činile i još uvijek čine važan faktor u ambijentu rodne grude. Prilagodba ovih sestara je posve uspjela, čime se zajednica sestara Klanjateljica posve uvrježila u tkivo Katoličke Crkve u banjalučkom kraju. U posljednjem ratu 1991-1995. godine sestre u Nazaretu su trpjele udarce zlokobne sudbine, ali su se održale i opstale. Uz to, njihova kuća je bila pribježište okolnih župnika.

U novim i otežanim uvjetima, novi Nazaret ispisuje nove stranice svog postojanja. Sestre, svjesne novosti vremena, novih zahtjeva, znakova i izazova budućnosti, slijede put svog poslanja.

KAPELE

Lijep je običaj kod katolika da po grobljima i svojim naseljima, osim župnih, grade i manje crkvice, kod nas prepoznatljive kao kapele ili još umanjenje, kapelice, koje fungiraju kao zavjetna mjesta, kao kršćanski znamenti sela kojim pripadaju.

To su uglavnom skromna i manja svetišta, katkad s prostorom u kojem može stati samo oltar i svećenik, koji održava Službu Božju. Ova svetišta su vezana uz pojedine svetkovine, koje se slave kao zavjetne po selima kojim pripadaju, radi čega ti dani za mještane imaju poseban značaj.

Razmišljajući o ovim lokalnim svetištima, dolazimo do iznenadjuće konstatacije. Naime, pred ovaj posljednji rat na prostoru sjeverozapada Banje Luke imali smo i još uvijek imamo osam župa. Pored župnih centara postojale su četrdesetčetiri kapele, razasute na širokom prostoru između grada i Krčmarica s jedne, te vrha Motika, Dragočaja, Ivanjske, Krnjina i Mičija s druge strane. Od navedenog broja dvadesetosam ih je bilo po grobljima a ostale su zasebno građene; na pogodnim mjestima, križanjima puteva po selima ili u blizini naselja. Od navedenog cjelokupnog broja osam ih je bilo s nešto većim prostorom, pa su stjecajem okolnosti imale status filijalnih crkava.

Na istom prostoru do potresa 1969. godine nije bilo sakralnih objekata drugih vjeroispovijesti. Samo se spominje, da je nekada davno - u turskom vremenu - postojala džamija u Trnu.

Tijekom rata 1991-1995. godine nanesena je velika šteta na tim manjim sakralnim objektima. Od tolikog broja kapela malo ih je pošteđeno od oskrvruća i devastacije. Neke su samo provaljene. Pojedine su još i demoliране. Ima ih dosta otkrivenih, od kojih su ostali samo zidovi. Manji broj ih je miniran.

U ŽUPI ŠIMIĆI

Groblje u Mičijama: Filijalna crkva sv. Ante

Mičije su staro selo, koje se spominje u drugoj polovici 18. stoljeća. Spomen o postojanju groblja imamo iz 1789. godine. Ovo staro seosko groblje nalazi se na vrhu sela, koje se dijelom nalazi u ravnicama a dijelom na padinama Kozare. U prošlosti na groblju bile su drvene kapele, sve do novijeg vremena. Godine 1987. izgrađena je prostrana filijalna crkva na samom ulazu u groblje. Posvećena je sv. Antu i lijepo je služila za održavanje bogoslužja, vjeronauka i blagoslova polja. Sv. Mise su održavane tri puta mjesečno.

Crkva je oštećena u ratu 1991-1995. godine. Kada su katolici Mičija morali otići u progonstvo u kolovozu 1995. godine, selo je opustjelo. Neumorni skupljači tudih plodova rada, prebirući po selu sve što im može koristiti, došli su do crkve i groblja. Već oštećenu crkvu su devastirali i otkrili a zapušteno groblje je pretvoreno u pustoš, u kojoj su vidni tragovi oštećenja spomenika.

Groblje u Užarima: Kapela sv. Ive

Užari su selo od četrdesetak katoličkih kuća na padini Kozare, udaljeno četiri kilometra od šimićke crkve, na njenom sjeveroistoku. Obitelji Užara spominju se 1744. godine a selo s tim imenom u prvoj polovici 19. stoljeća. Groblje u selu je nastalo početkom 20. stoljeća. U njemu je postojala drvena kapela, pored koje je 1928. godine podignuto zvono na zvoniku od drvene građe. U novije vrijeme sagrađena je lijepa zidana kapela, koju je podigao Vinko Užar Pejin, koji se odselio u Požegu. Nekako u isto vrijeme podignut je zvonik s metalnom konstrukcijom a mještanin Ivo Ganić Stipin podigao je u vrhu groblja na zaravni minijaturnu limenu kapelicu. Centralna kapela u groblju je ona zidana, koja je posvećena sv. Ivanu Krstitelju a mala limena kapela služila je za "obilaznje prilike", tj. za izlaganje zavjetnog kipa sv. Ive, za proslave njegovog blagdana. Kao drugotni patron u groblju slavi se sv. Rok. Njegova se "prilika obilazila" kod velikog drvenog križa, koji je postavljen u sredini groblja. Poljski blagoslov za selo održavao se u nedjelju poslije Markov-dana. Osim blagdana sv. Ive i sv. Roka, u groblju se svečano slavilo još na Božić i Dušni dan.

Poslije rata 1991-1995. godine kapela je minirana i od nje su ostale samo ruševine. U groblju su evidentna oštećenja i nedostaci pojedinih mramornih predmeta, pa i čitavih spomenika. Odnesen je ograda. Zvonik još stoji, ali zvono je skinuto. Veliki drveni križ stoji netaknut u groblju.

Groblje sv. Josipa na Kosama: Kapela B.D. Marije

Slijedeći matične knjige župe Ivanjska, spomen na selo Kose nalazimo 1818. godine a groblje je nastalo između dva svjetska rata. U njemu se nalazi drvena kapela, koja je toliko dotrajala i ruinirana, da gotovo nije za upotrebu. Prema maticama umrlih šimićke župe, groblje i kapela su imali za patrona sv. Josipa. Voljom katolika sa Kosa napušteno je svečano slavljenje blagdana sv. Josipa u rano proljeće i uvedeno slavljenje blagdana Rođenja B. D. Marije. Dakako, tu se održava blagoslov polja za selo.

U posljednjem ratu i poratnom vremenu nije bilo velike štete u ovom malom groblju, osim što je žičana ograda sva pokidana i odnesena.

Groblje na Javorcu: Kapela sv. Mihovila

Ovo mjesto je smješteno nešto dalje od Bijelih voda, na padinama Kozare sa sjeverne strane. Groblje se spominje 1962. godine, što će reći, da je novijeg datuma. U njemu je skromna kapela, koja je posvećena sv. Mihovilu. Naravno, "god" je na Miholj-dan i u proljeće, kad se održava poljski blagoslov za selo.

Međutim, kad se od glavnog puta kreće prema Javorcu, nakon 500 metara dolazi se na Karaulu. Tu se nalazi veliki drveni križ, kod kojeg se svečano slavio blagdan sv. Vida. Za tu prigodu postavili bi improvizirani oltar s nadstrešnicom od grana. Slavljenje blagdana sv. Vida ugasilo se pedesetih godina 20. stoljeća.

Inače, s Javorca Šimićani su "s visoka" gledali na nizinske predjele prema Savi, koji se odatle vide kao na dlanu. Odatle gledaju oni, koji kažu da su prošli "puno svijeta; od Šimića, pa sve do Turjaka".

Groblje sv. Lovre u st. Šimićima: Kapela sv. Ilike

Stari Šimići su smješteni na spoju Lisine i Bobije, većim dijelom na lisinskim padinama. Selo se spominje u izvješću biskupa fra Mate Delivića 1737. godine. Svakako, nije tada nastalo, nego mnogo ranije. Iz tih vremena datira i groblje, koje je najstarije od svih postojećih u Šimićkoj župi. Nekada su se u njemu pokopavali katolici iz sela smještenih uz Savu, što je isti slučaj s Valentića grobljem i Damjanovcem.

U ovom groblju svečano se proslavljao blagdan sv. Lovre. To je za Širniće bio znameniti blagdan "sv. Lovrincza". Godine 1880. u groblju je postojala drvena kapela, posvećena spomenutom sveču. U novije vrijeme sagrađena je dosta solidna zidana kapela. I dalje se svetkuje blagdan sv. Lovre, ali u manjoj mjeri. Sve više uzima maha slavljenje blagdana sv. Ilike proroka, komu je posvećena nova kapela. Na groblju se posebno proslavlja Ilin-dan, nešto manje "dan sv. Lovrincza", dok se istovremeno održavaju poljski blagoslovi za selo i uobičajeno okupljanje za Svi Sveti.

Groblje je devastirano u vremenu porača nakon 1995. godine. Kapela je demolirana i otkrivena a s mnogih spomenika odneseni su ili polomljeni brojni mramorni predmeti. Ponegdje su ogoljene i cijele grobnice.

Groblje u novim Šimićima: Kapela bez patrona

Nalazi se na području zaselka Blaževića, pa se zove i Blaževića groblje. Prvi put se spominje 1843. godine kao "novo", za razliku od starog šimićkog groblja. Tu je 1880. godine postojala drvena kapela. U posljednje vrijeme kapela na istom groblju je također drvena, ali jako trošna i dotrajala. Inače, kapele u groblju su bile posvećene Pohodenju B.D. Marije. Negdje pred Drugi svjetski rat mještani su prestali slaviti "Marinu" u groblju. Počeli su je slaviti kod križa na Cerovoj glavici, brdu iznad novih Šimića, s kojeg puca pogled na Posavљe s jedne, te na predjele prema Banjoj Luci s druge strane. Tu bi za proslavu "Marine" pripravljeni improvizirani oltar, koji bi natkrili lisnatim granama. Takva praksa se održala do pedesetih godina 20. stoljeća, kada se prestalo s održavanjem Misa na blagdan "Marine" 7. srpnja. Kako se nisu vratili slavljenju u groblju, ono je s kapelom ostalo bez titulara.

Tijekom i poslije rata 1991-1995. godine nije bilo veće štete u groblju, osim što je kapela sama od sebe ruševna. Još stoji križ na Cerovoj glavici.

Groblje Uznesenja sv. Križa u srednjim Šimićima: Kod župne crkve sv. Petra i Pavla

Groblje je locirano na maloj Lisini, pored gorskog sedla, preko kojeg vodi značajni put, koji povezuje sela južne strane, s onim na sjevernim padinama Kozare. Poznato se kao groblje Uznesenja sv. Križa, ili jednostavno, kao groblje na Lisini, što se lijepo može razaznati iz matica umrlih župe Šimići, 1928-1929. godine. Spomenuto groblje je nastalo u vremenu poslije Prvog svjetskog rata.

Kapela u groblju je bila od drveta, s velikim drvenim križem. Kako je pored njega izgrađena župna crkva sv. Petra i Pavla, postala je suvišna, jer su sve funkcije svetišta groblja prenesene na novu crkvu. Kapela je dotrajala i porušena, nešto sama od sebe, nešto od ruku pljačkaša nakon završetka rata 1995. godine.

Jurkića groblje: Crkvica Srca Isusova

Spada u relativno mlađa groblja. Nalazi se s desne strane puta, koji od Šimića hrbatom Kozare vodi prema Krndiji. S jedne strane otvara se pogled niz padine Kozare prema Savi a s druge prema Banjoj Luci i masivu susjedne Bobije. Prvotno je nosilo naziv "Jurekića greblje" ili "greblje na Jurekića brijegu". U njemu se nalazi crkvica skromnih dimenzija, posvećena Srcu Isusovu, u kojoj se jednom u mjesecu održavala Služba Božja, kao i uobičajeni poljski blagoslov i vjerouauk. Poslije rata 1991-1995. godine crkvica je demolirana i otkrivena a većina nadgrobnih spomenika - pogotovo onih skupocjenih i lijepo izrađenih -

ispreturna i polomljena. Očiti tragovi barbarskog uništavanja ostavljaju žalostan dojam u groblju. Tu, u suton 20. stoljeća potpuno je zakazala svijest o svakoj kulturi i uljudbi. Unatoč bezobzirnom uništavanju, veliki drveni križ usred groblja stajao je neoštećen u proljeće 1998. godine.

U IVAŠTANSKOJ ŽUPI

Mamenice: "Fratarsko groblje"

Nalazi se u blizini ivaštanske župne crkve, na susjednom brdu. Staro je koliko i ivaštanska župa, moguće i starije. U njemu su se pokopavali franjevci, koji su pomrli u rezidenciji, koja je ujedno bila i župni stan, prije preseljena na Petrićevac 1876. godine. Njihova zajednička grobnica nalazi se pred samom kapelom, sa znamenom kamenog križa, na kome su ispisana njihova imena. Tu su gotovo stotinu godina počivali posmrtni ostaci biskupa fra Sebastijana Frankovića, koji se od 1957. godine nalaze u župnoj crkvi.

Ovo - s Valentića grobljem i Crkvenama - baštini tradiciju zavjetnih banjalučkih crkava i oprosnou praksu, odobrenu od pape Pia VI. 1778. godine. Prema istom odobrenju vidi se da je posvećeno sv. Franji Asiškom. Kroz prošlost su i kapele, koje su na njemu postojale bile posvećene spomenutom sveću, da bi se u novije vrijeme ustalila praksa, da se tu održava blagoslov polja na Markov-dan.

U groblju postoji solidna kapela za održavanje Službe Božje. Pregledavajući spomenike, pada nam u oči onaj, s čijeg se izbrušenog mramora prepoznaje poznato lice, s ispisanim imenom Ćire Valentića.

Valentića groblje: Gospina kapela

Ovo je jedno od najstarijih groblja u banjalučkom kraju. Riječ je o starom, prastarom groblju. U njemu su se pokopavali katolici tijekom turskog perioda, vjerojatno i ranije. S Crkvenama i "Fratarskim grobljem" u Mamencima predstavlja tercet prošteništa, kojima je papa Pio VI. 1778. godine podijelio milost posebnog Božjeg oproštenja. Prema tadašnjoj pokorničkoj praksi, potpuni oprost mogao se dobiti na ovom groblju na svetkovinu Prikazanja Gospodinova u hramu. Dakle, na Svjećnicu, ili kako su se katolici nekad izražavali, "na kalendoru", ili "na posvetelice". Ovo potvrđuje da su i groblje i kapela posvećeni Prikazanju Gospodnjem u hramu. Istovremeno se u groblju proslavljao i blagdan Rođenja B. D. Marije, koji u novije vrijeme predstavlja najveći "god", koji se upriličuje u groblju.

Sadašnja nova Gospina kapela je nešto prostranije i lijepo uređeno svetište, na kome su pričinjena neznatna oštećenja 1995. godine.

U susjednom selu Vukovićima također je bila jedna kapela. Nalazila se u šumarku povrh sela, iznad kuće Mirka Dizdara. Građena je od drveta i bila je otvorenog tipa, tj. cijela prednja strana činila joj je ulaz. Posvećena je sv. Ilijii proroku. Kako nije bila vezana uz groblje, a vlasti poslije Drugog svjetskog rata s negodovanjem su gledale na tu kapelu, svetište se ugasilo oko 1950. godine.

Dugo godina poslije toga stajali su i trunuli njeni drveni ostaci. Nitko se nije usudio bilo što odnijeti odatle, jer se svatko bojao srdžbe gromovnika Ilijе.

Crvena zemlja: Kapela sv. Nikola Tavelića

Groblje na Crvenoj zemlji nastalo je oko 1930. godine. Poznato nam je da se u njemu pokopavalo 1932. godine. U njemu je prvotno bila drvena kapela, da bi u novije vrijeme sagrađena nešto prostranija crkvica za održavanje bogoslužja nedjeljom i blagdanima. Tu su se održavali poljski blagoslovi i vjeronauk. Crkvica je posvećena sv. Nikoli Taveliću. Pored nje je podignuto zvono na zvoniku, u prvo vrijeme drvene a kasnije metalne konstrukcije. Nakon rata 1995. godine kapela je provaljena, zvono skinuto, ograda odnesena a nedostaju i pojedini mramorni predmeti sa spomenika.

Groblje na Vučića gaju: Kapela Gospodinova uzašašća

Groblje je novijeg datuma. Smješteno je na lijevoj uzvisini iznad Mišinog Hana. U njemu je najprije bila drvena kapela. Godine 1985. umjesto dotrajale, sazidana je prostranija kapela, kombinirana s mrtvačnicom. Cjelokupno zdanje ostavlja lijep dojam. Ispred kapele, na zvoniku kojeg čine dvije metalne šipke i nešto lima bilo je zvono male veličine.

Na Vučića gaju svečano se slavi na svetkovinu Spasova, kada se upriličava poljski blagoslov za dio župe preko prijedorske ceste: Vučića gaj, Josipoviće, dio Radinjače; uz njih, manji broj Idžana i Pežica odazivao se na Vučića gaju.

U ratu 1991-1995. godine kapela je provaljena, kojom prilikom je pričinjena manja šteta. Štete ima i na pojedinim spomenicima, s kojih su poskidani mramorni dijelovi.

Josipovići: Kapela Pohođenja B. D. Marije

Ovdje postoji skromno svetište, koje se ne nalazi u groblju. Jedino ova i kapela na Ravnicama u ivaštanskoj župi nisu grobljanske. Kapela se nalazi na sastavu puteva, na lijepom mjestu u selu. Kao takva, nastala je u novije vrijeme. Prvotno je na njenom mjestu bio kip "krajputaš", koji je nastao kao zavjet povratnika iz Drugog svjetskog rata. Sam kip predstavlja minijaturno zdanje, građeno po uzoru na Lurdsку spilju. Godine 1970. poželjeli su mještani Josipovića da imaju kapelu u svom selu, kako bi imali sv. Misu i zavjet, prilikom proslave izabrane svetkovine. Zato su iste godine podigli drvenu kapelu, tako da je prethodno zdanje s Gospinim kipom ostalo u njenom središtu, kao svetište, oltar. Iako skromnih dimenzija, kapela ima mali zvonicić. Cjelokupna građevina, s elementima jednostavnosti i neobičnosti privlači pažnju prolaznika i posjetitelja. Kapela je posvećena Pohodu B. D. Marije. Neobični kip, skromna i na lijepo

mjesto postavljena kapela, s okupljanjem vjernika na blagdan Marine upotpunjavaju opći dojam o značenju ovog svetišta.

Poslije rata 1995. godine svetište je devastirano. U niši kipa-oltara nema Gospinog kipa. Nesavjesni nomadi, nadošli u kuće protjeranih katolika, kapelu upotrebljavaju kao pojatu. Takvo stanje s kapelom bilo je u proljeće 1998. godine.

Ravnice:

Kapela sv. Mihovila

I ovo svetište nije vezano uz groblje, poput onog u Josipovićima. Nastalo je i razvijalo se na identičan način kao prethodno svetište.

Kapela se nalazi na povišenoj zaravni uz ekonomiju, preko prijedorske ceste, naspram gornjoj Ivanjsci. Na toj lokaciji, zvanoj Ravnice najprije je podignut kip, imitacija Lurdske špilje. Nastao je kao zavjet nakon Drugog svjetskog rata. Bio je sličan onom u Josipovićima. Nakon toga, izgrađena je kapela od drveta, u kojoj je postojeće zdanje kipa stajalo kao oltar. Oko 1970. godine drvenu kapelu i kip zamjenjuje lijepa zidana kapela. Njen prostor je ograćen, da bi se znalo što pripada svetištu, što putu a što poljoprivrednom dobru, zasađenom voćem. Kod ove kapele nije se održavao blagoslov polja. Bogoslužje se održavalo samo jednom godišnje i to je bila zavjetna sv. Misa na Miholj-dan.

Kapela je opstala u godinama rata 1991-1995. godine. Tek po završetku ratnog perioda je devastirana. S nje je skinut crijep, pa su ostali samo zidovi i drvena krovna konstrukcija. Pljačkaške ruke su digle i ogradu oko svetišta.

Dujski potok:

Gospina kapela

Dujski potok, "Duilov potok", ili samo "Potok" je vrlo staro groblje iz turskih vremena. Duboko uvučeno u šumovitu Bobiju udaljeno je i zaklonjeno od znatiželjnih pogleda neželjenih gostiju u nesigurnim vremenima turske uprave. Čini se da prvi spomen na ovo groblje nalazimo u izvešću ap. vikara fra Pave Dragičevića, gdje stoji zabilježeno da je spomenuti biskup 6. siječnja 1742. godine služio sv. Misu i obavio blagoslov vode na ovom groblju. U faksimili stoji jasno napisano: *"In Epiphania Domini, in Coemeterio Duglilovo..."*⁵⁹.

U gornjem dijelu groblja smještena je lijepa kapela, posvećena Gospi. To je najljepša kapela u ivatanskoj župi. Skromna, jednostavno građena, otvorenog tipa, ali solidno zidana, s odgovarajućom bijelom fasadom. Prethodile su JOJ skromnije kapele, građene od drveta. Poljski blagoslov sa sv. Misom održava se u mjesecu svibnju a posebni zavjet, koji ima dugu tradiciju, upriličuje se nedjeljom poslije Male Gospe.

U posljednjem ratu i poratnom vremenu, sve do 1998. godine u groblju je sve bilo na svome mjestu, čak i željezna kapija na ulazu. Teška pristupačnost

mjesta činila je svoje. Radi toga, ili ne znam iz kojeg drugog razloga još nitko nije posegnuo za bilo čim u groblju.

Miloševići: Gospina kapela

Riječ je o Miloševića groblju. Nalazi se u nizu centralnih groblja ivaštanske župe, na južnim obroncima Bobije. Taj niz čine: Damjanovac, Duijski potok, Miloševića, Fratarsko, Valentića groblje i Crvena Zemlja. Ubraja se među stara ivaštanska groblja iz turskog vremena. Spominje se u drugoj polovici 18. stoljeća. Vjerljivo je postojalo i u prethodnim vremenima. Smješteno je na jednoj uzvišici, koja čini obronak Bobije.

Godine 1880. u groblju je postojala drvena kapela. Inače, sve kapele u ovome groblju bile su drvene izrade. I današnja je građena od drveta. Otvorenog je tipa, jer nema vrata. Cijela prednja strana otvorena je prema sredini groblja.

Na groblju se održava poljski blagoslov u svibnju a poseban zavjetni dan za Miloševiće predstavlja druga nedjelja po Maloj Gospiji, kad se u groblju i kapeli upriličuje svečana zavjetna Misa.

Do 1998. godine u groblju i na kapeli nije bilo težih oštećenja.

U ŽUPI BARLOVCI

Batkovića groblje: Kapela sv. Josipa

Katolici Matoševaca pokopavali su se na Crkvenama. To im je bilo daleko, pa su se angažirali da osnuju svoje groblje. Godine 1914. besplatno im je poklonio zemljište Ahmet-agu Đumišlić. Već 30. siječnja 1915. godine u novom groblju pokopana je Ruža r. Milić, supruga Petra Batkovića. Mještani su u groblju sagradili skromnu drvenu kapelu, koja je dugo služila svojoj svrsi. Kako je posljednje vrijeme dotrajala, Batkovići su sazidali novu kapelu, također malih dimenzija. Nešto dalje od groblja, s iste strane puta bio je veliki drveni križ. Sv. Misa s poljskim blagoslovom održavana je prvog svibnja.

U poratnim godinama 1996. i 1997. kapela je otkrivena a groblje je oskvrnjeno. U njemu nedostaju bolji spomenici a preostali su polomljeni i ispreturani. Također, nedostaje i ograda.

Groblje na Gradini: Kapela Rođenja B. D. Marije

Groblje su osnovali Matoševljani 1928. godine na Ružica zemljištu. Naime, Batkovići nisu dali da se itko drugi pokopava u njihovom groblju, pa su preostali mještani - da ne idu više na Crkvene - osnovali novo groblje, u kome su se tijekom Drugog svjetskog rata počeli pokopavati i mještani Stranjana. U novom groblju, smještenom visoko na Gradini prvi je pokopan Toma, dijete Lovre Debeljaka i Janje r. Kovačević. Umjesto dotrajale drvene, mještani su u novije vrijeme sazidali skromnu i lijepu kapelu u gornjem dijelu groblja.

Na Gradini se posebno slavi na Svi Sveti i nedjelju poslije Male Gospe. Posebno bi bilo svečano ovom drugom prigodom. Okupilo bi se mnoštvo svijeta iz gornjeg Dragočaja, te nešto iz Motika i od Giga. Po završetku bogoslužja nastavilo bi se s proslavom, s pjesmom i svirkom. Ugodna proslava u lijepoj prirodi katkada bi se završila i s kavgom. Za najupornije veselje bi trajalo do mrklog mraka. Za ljude poput Marka Ljevara Pejinog ovo svetkovljane predstavljaljalo bi poseban doživljaj. Kući ne bi dolazio do kasno u noć. Ovakvim ili sličnim prigodama, podgrijan i malo pometen dobrom kapljicom konačno bi stigao kući. Jednom se tako zabunio i umjesto lijevo kući, otisao je desno štali i zaspao kraj - teleta. I to se događa.

Kapela je koncem rata 1995. godine provaljena. U groblju ima štete po spomenicima.

Groblje u Dikevcima: Kapela sv. Jurja

U nemogućnosti pokopavanja na Crkvenama tijekom Drugog svjetskog rata, pok. Marijan Stojanac je pokopan na mjestu groblja 10. studenog 1944. godine. Do konca rata još ih je dvoje-troje pokopano na istome mjestu. Tu je Pero Šalić, povratnik iz rata podigao veliki drveni križ. Kako su već imali nekoliko svežih grobnih humki, Dikevčani su željeli osnovati groblje, što im je pošlo za rukom 1949. godine. Naredne godine u groblju je pokopan Ivo Kaurin. Uskoro su mještani izgradili drvenu kapelu, koja je posvećena sv. Jurju, na čiji blagdan se održava poljski blagoslov za selo. Kako je ta kapela bila slabo građena, nevrijeme ju je 1961. godine gotovo srušilo a grom je oborio veliki drveni križ. Iste godine je sazidana nova kapela, dosta solidna i s lijepim izgledom, koja i danas služi svojoj svrsi.

Dobrotom pok. Marijana Stojanca Ivinog kupljeno je zvono, koje je 1990. godine podignuto na zvonik od željezne konstrukcije, što je sve blagoslovljeno uoči Jurjev-dana. Prilikom blagoslova trebalo je prvi put pozvoniti, na što je majstor Joso Bajlović malo šaljivo rekao: *"Ja sam svojim Bajlovićima već odzvonio"*.

Kapela i groblje su ostali netaknuti u ratu 1991-1995. godine.

Kuljani: Kapela sv. Ilije

Nastojanjem mještana, tridesetih godina 20. stoljeća kupljena je mala parcela zemlje od Jose Jakobašića, na kojoj je pred Drugi svjetski rat sazidana kapela, koja je poslije istog rata popravljena i uređivana. Jako je oštećena u potresu 1969. godine, da bi pred Ilin-dan 1971. sagrađena nova, koja je bila najuređnija od svih kapela u barlovačkoj župi. Osim za Ilin-dan, tu bi se u svibnju održavao blagoslov za selo. U posljednje vrijeme održavana je sv. Misa za blagdan sv. Nikole Tavelića. Osobito je bilo svečano u Kuljanima i kod kapele za Ilin-dan. Mještani su posebno častili sv. Iliju proroka, jer on zna i kazniti one, koji ne svetkuju dan Gospodnjeg. Kao onog čovjeka iz istog sela, kome je grom zapalio sijeno. Žena je zakukala: *"Izgorjet će sve! Sva sijena i slama."* A on, sabravši se u svojoj kršćanskoj svijesti odgovara: *"Neće, neće! Izgorjet će samo ono, koje smo kosili i kupili na svetkovinu"*.

Tijekom rata 1991-1995. godine kapela je pretrpjela više oštećenja i potpuno je demolirana. Nesavjesni došljaci su u njoj zatvarali marvu...

Groblje na Gajiću: Kapela sv. Petra i Pavla

Gajić je staro groblje, na samoj razmeđi između Kuljana i Barlovaca, nedaleko od župne crkve. U drugom dijelu 18. stoljeća u njemu su se pokopavala djeca, što pored ostalog svjedoči ubilježba u maticu umrlih župe Ivanjska, prema kojoj je 2. svibnja 1790. godine pokopan Stjepan Ante Vidakovića, dijete od osam

dana. Na koncu ubilježbe стоји да је покопан "in coemeterio novo noncupato Gaich in Barlovci". У времену haranja kuge 1813-1818. године ту су покопавана djeca pomorenja od zaraze. Nakon toga, nastavilo se s praksom pokopavanja umrle djece, da bi se tu - nakon odlaska Turaka - počeli pokopavati i odrasli. Na prijelazu 19. i 20. stoljeća u istom groblju su se počeli pokopavati doseljeni Dalmatinci i Slovenci. Prva od njih pokopana je Jeka Tuzla iz Kuljana 27. siječnja 1893. godine. Osamdesetih godina 20. stoljeća s njima su se počeli pokopavati i ostali katolici Kuljana.

Skromna drvena kapela bila je u groblju 1880. godine. Pred Drugi svjetski rat zamijenjena je novom zidanom a 1990-1991. godine sazidana je i mrtvačnica. Služba Božja se održava na Petrovo i Dušni Dan.

Koncem rata 1995. godine kapela je demolirana i oštećena a mrtvačnica otkrivena.

Groblje na Bijedi: Kapela sv. Marka

Nastalo je početkom 19. stoljeća. U maticama umrlih ivaštanske župe spominje se da je u njemu pokopan 26. rujna 1809. godine Bartol Miljanović, koga su Turci ubili u Kozari. Za velike kuge 1813-1818. godine na Bijedi je pokopano mnogo okuženih. Tu su se pokopavali pokojnici onih, koji nisu bili voljni ići na Crkvene ili Suvaje. Tek u novije vrijeme na njemu se pokopavaju svi Barlovčani (osim doseljenika). Godine 1880. u groblju je bila kapela od drveta, kao i potonje, sve do 1971. godine, kada su mještani sazidali novu i ljepšu, sa skromnim zvonikom i malim zvonom. Tu se održava Služba Božja na Markov-dan i Svi Svete. Nedaleko od Bijede, u Miljana gaju bila je skromna drvena kapela, posvećena sv. Ani. Pošto se nakon Drugog svjetskog rata ugasilo njeno svetište, slavljenje je prenesena na Bijedu. Prilikom proslave tih svetkovina na groblju bi se okupljali vjernici Barlovaca i susjednih sela. Gledajući uređeno groblje i kapelu, s mnoštvom vjernika okupljenih na proslavu spomenutih blagdana, fra Vlado Ljevar znao bi ponosno reći: *"Ovo nije Bijeda, nego Pobjeda"*.

Kapela je ostala u upotrebi i poslije rata 1991-1995. godine, s malim oštećenjima. Pljačkaši su uklonili zvonik sa zvonom a po groblju nedostaje veći broj mramornih predmeta sa spomenika. Nekome je ustrebala i ograda, pa ni nje nema.

Stranjani: Filijalna crkva sv. Franje

Sagrađena je u novije vrijeme. Osjetila se potreba za izgradnjom crkvice, za potrebe župljana udaljenih sela barlovačke župe: Matoševaca, Stranjana, Ojdanića brda i dijela Orlovca. Ta zamisao je ostvarena 1975. godine, kada su mještani izgradili prostranu kapelu dimenzija 12 x 6 m na zemljištu pok. Mare Pranjić Stjepanove, koje se nalazi kojih 200 metara prije završetka asfaltnog puta, s desne strane, na nešto oštrijoj padini. Uz župnikov angažman svi su se svojski potrudili

a duša svega nastojanja bio je pok. Marko Pranjić. Crkvica je posvećena sv. Franji Asiškom. Služi za bogoslužje, održavanje vjeronauka i poljski blagoslov za Stranjane. Kako ovoj filijalnoj crkvici gravitira više sela, koja čine čisto katoličku sredinu, sv. Mise su uvijek dobro posjećene. Tu se prilikom liturgijskih slavlja manifestira zajedništvo vjernika, koji se pobožno mole. Kada u pričesnom dijelu č. sestra počne pučku pjesmu "Zdravo Tijelo" a Tomo Šalić i Matoševke prihvate, onda sve bruji od pjesme.

Crkvica je pošteđena tijekom cijelog rata 1991-1995. godine. Međutim, 1996. godine, više iz obijesti nego iz koristoljublja provalili su je oni isti, koji su harali po selima. Bezbožne ruke razbile su i kip sv. Franje, koji je s cijelim zdanjem zračio duhom franjevačke jednostavnosti i skromnosti.

U ŽUPI MOTIKE

Čivčije: Kapela sv. Leopolda

Lokacija se zove "kod Križa", jer je na njoj prethodno bio samo veliki drveni križ, što su ga mještani podigli u vremenu prije Drugog svjetskog rata. Kada se taj rat završio, mještani su iz sela dovezli obični hambar i s adaptacijama od njega stvorili kapelu, koja je bila tako skromna, da je u njoj bio samo oltar, pa smo je svi zvali "oltarić". Godine 1990. sagrađena je skromna i lijepa kapelica na istom mjestu. Sv. Misa s blagoslovom održavana je 3. svibnja, čije je slavljenje kasnije pomicano na nedjelju, koja dolazi nakon istog dana. Na proslavama "kod Križa" lijepo je bilo slušati Riječ Božju u lijepoj prirodi. Poslije bogoslužja nastavljeni su ugodni razgovori u zelenilu. Za djecu posebno veselje bio je "đido", stariji Albanac, koji je prodavao "šekerlame" i sladoled.

Stara drvena kapela bila je posvećena sv. Križu a tek u zadnje vrijeme, nova zidana je posvećena sv. Leopoldu. Provaljena je i demolirana u ratu 1991-1995. godine, da bi neposredno nakon istog rata to skromno svetište otkrili oni, koji prebiru po selu i odnose što god se može odnijeti.

Na Ljevara stranama: Kapela sv. Križa

Za potrebe održavanja zavjeta u selu, tj. za održavanje poljskog blagoslova za Ljevare i Mariće, postojala je drvena kapela, na stranama pored kuća Ljevara. Tu je godine 1949. slavio mladu Misu fra Franjo Josipović. Na tu proslavu povela je moja mama malog Pericu. Kad je trebalo darovati mladog ujaka, mati tutne Peri u ruke pet dinara a on trči, nosi, sve vuče fra Franju za rukav i govori: "*Na pjatre!*"

Godine 1971. mještani su sazidali skromnu i lijepu kapelu s malim zvončićem iznad ulaza. Prethodna i ova kapela nisu imali određenog patrona. Tek u ovim posljednjim godinama određen je patron, pa je to sada kapela sv. Križa.

Ovo malo svetište demolirano je u veljači 1995. godine.

Martinovića brdo: Kapela Pohođenja B. D. Marije

Prvotno je svetinja bila iza Martinovića brda, bliže puta Banja Luka - Bronzani Majdan. Tamo je bio veliki drveni križ. Kada je opustio predio između spomenutog brda i puta, križ je prenesen na brdo, gdje su obitavali Martinovići. Tu je podignuta kapela skromnih dimenzija, građena rigl-tehnikom. Smještena je na zaobljenoj glavici brda, odakle se pruža pogled na dolinu, motičku školu i susjedna brda. Kod kapele "god" bi bio na svetkovinu Pohođenja B.D. Marije, u našem narodu poznatu kao Marina. Na taj dan bi se održavala sv. Misa i poljski

blagoslov za Martinoviće. Iako nije u pitanju zapovjedna svetkovina, katolici naših sela posvećivali bi veliku pažnju svetkovanju ovog dana. Tko to ne bi poštivao i prihvaćao se posla na taj dan, smatrao bi se lošim ili nikakvim katolikom, koji bi dotičnim postupcima izazivao srdžbu "blage Marine".

Durbića brdo: Kapela sv. Ilike

Prije Drugog svjetskog rata na brdu je postojala skromna drvena kapela, posvećena spomenutom svecu. Nakon rata podignuto je zvono na zvoniku s drvenim stupovima. Nova kapela je izgrađena 1991-1995. godine. Visoko na glavici brda vidljiva je iz svakog kutka Motika. Na strmo i visoko brdo je teško uzaći a kada se čovjek gore uspne, doživljava ljepotu vrhunaca, pogotovo na svečani dan Ilike proraka. Tada kršćani stvarno doživljavaju nešto od ugodaja na tom svome brdu preobraženja, na kome je kapela kao ona sjenica, od sv. Petra namijenjena sv. Ilijii.

U svibnju 1995. godine miniran je zvonik. Istom prigodom neznatno je oštećena kapela. Pljačkaši su s nje skinuli krov u prvoj polovici 1998. godine.

Župni stan u Motikama

Nalazi se nešto niže Ćelanovca prema gradu. Sagrađen je i pokriven 1986. godine, nakon čega je slijedilo uređivanje. Još nije posve uređen. Kuća je solidno građena i ima lijep izgled. U njenom podrumskom dijelu održava se Služba Božja od 1989. godine. Nema Regodinice, ali mlađi naraštaj pobožnim sudjelovanjem i pjevanjem svetih pjesama nastavlja kontinuitet vjernosti i postojanosti motičkih katolika, kojima su u župnoj zajednici pridruženi i Čivčijaši. Rat 1991-1995. godine izmijenio je mnogo toga u Motikama i susjednim selima. U istom stanu bila je vojska 1995-1997. godine. Na zdanju je načinjeno mnogo štete. S najpotrebnijim popravcima i ulaganjima služi opet SVOJOJ svrsi. Uz župni stan planirana je izgradnja župne crkve, čime bi se kompletirao župni centar.

U ŽUPI PETRIĆEVAC

Motičko groblje: Kapela sv. Stjepana

Riječ je o jednom od najstarijih groblja u banjalučkom kraju. To je groblje stare motičke i rakovačke župe. Još u 18. stoljeću u njemu se održavao uobičajeni blagoslov polja s procesijom na svetkovinu sv. Marka, kome je bilo posvećeno groblje i kapele, koje su u njemu postojale. Sve do sedamdesetih godina 20. stoljeća u groblju je postojala stara kapela, ozidana bijelim kamenom. Zamijenjena je nešto prostranjnjom, zidanom od cigle. Iako su kroz dugu prošlost kapele i groblje posvećeni sv. Marku, sada su oboje naslovljeni na sv. Stjepana, jer se održala tradicija proslave blagdana spomenutog sveca u ovom prastarom groblju-

Kapela je provaljena i devastirana u ratu 1991-1995. godine.

Petrićevac: Samostansko groblje

U prvo vrijeme su se u njemu pokopavali redovnici i osobe franjevačkog samostana a kasnije i iz pojedinih obitelji Petrićevca. Tu snom vječitog mira počivaju životom dokazane veličine franjevačke zajednice: mostarski biskup fra Alojzije Mišić, fra Petar Čorković, fra Marijan Jakovljević mladi, dr. fra Vid Miljanović, fra Augustin Čengić... Sve do novijeg vremena u groblju nije bilo kapele. U njemu se nisu održavale sv. Mise, čak ni one za Svi Sveti i Dušni dan. Sve su se održavale u nedalekoj samostanskoj crkvi. Kada je sagrađena odgovarajuća kapela, uvedena je praksa, da se u groblju održava sv. Misa i poljski blagoslov za dio Petrićevca oko crkve i Budžaka, koji pripada petrićevačkoj župi. A Dušni dan podsjeća svakog člana samostanske obitelji i inače svakog kršćanina, da nakon umora i shrvanosti u ovom životu postoji još jedno mjesto, do kojeg vodi "svileni put" iza crkve.

Petrićevac: Kapela Uzašašća Gospodnjeg "na gradu"

Kapela se nalazi na petrićevačkom brdu, iznad Dujmenovića kuća, gdje su posjedi obitelji Bakovića. Mjesto je poznato kao lokacija "na gradu", jer su tu nekada bile utvrde. S istog mjesta vidi se Banja Luka kao na dlanu. Nešto niže, pored medicinskog centra na Paprikovcu u 18. stoljeću bio je župni centar banjalučke župe. "Na gradu" je skromna zidana kapela, koja je 1977. godine temeljito obnovljena. Pored nje je bio veliki drveni križ. To je mjesto održavanja poljskog blagoslova za Petrićevac i Rakovac, što je vezano uz svetkovinu Spasova. Prilikom blagoslova polja bila je praksa da se čita i proziva, kako bi se domaćin odazvao. Misnik čita a domaćin odazivajući se, spominje iznos ili ono

što daruje u naravi. Bilo je tu i komičnih situacija, jer ljudi u SVOJOJ naivnosti nisu pazili na izražaj. Tako prigodom jednog blagoslova, misnik čitajući proziva: "Juro Barišić". A on odvali kao iz topa: "Tele". Da, da, upisivao je tele u blagoslov. Dugo vremena poslije toga Juro je bio predmet šala i zadirkivanja radi te naivnosti.

Kapela je oštećena i demolirana u posljednjem ratu.

Vujnovići: Gospina kapela

U vremenu između dva svjetska rata izgrađena je skromna zidana kapela, koju su mještani lijepo održavali; okrečili bi je i okitili cvijećem, posebno za svetkovinu Spasova, kada bi se tu održavao poljski blagoslov za selo. Poslije Drugog svjetskog rata u kapelu je smješten Gospin kip, prenesen iz samostana č. sestara "Nazaret". Isti kip su razbile ruke bezbožnika. Časne sestre su ga opet sastavile i vratile u kapelu. A za one bezbožne duše narod pripovijeda, da su neslavno ijadno završile, adekvatno prema svom "junačkom" djelu.

Potres 1969. godine učinio je kapelu neupotrebljivom, pa su mještani sazidali novo zdanje. Tu se održavala Služba Božja nedjeljama i blagdanima, čime je ovo Gospino svetište postalo filijalnom crkvom petrićevačke župe. Kako je na sv. Misu dolazio veći broj vjernika, zimi bi često puta na snijegu prestajali cijelo vrijeme bogoslužja. Kasnije je dograđen veći montažni dio, koji je jednostavno obzidan. No, i taj prostor je bio malen za onoliki broj vjernika, koji su se sabirali na Službu Božju.

Nadošla su nesigurna vremena rata 1991-1995. godine. Kip je uklonjen i sačuvan a kapela je totalno demolirana. Onako bez krova, strše JOJ samo zidovi.

Novakovići: Kapela Srca Isusova i Marijina

Kapela je podignuta 1933. godine na zemljištu negdašnjeg kneza Franje Komarice. Bilo je to skromno, ali dosta lijepo i skladno zdanje, koje su mještani s pažnjom održavali. Posebno su ga uređivali za proljetni blagoslov polja. Inače je smješteno u povиšenom i pitomom predjelu, medu kućama Komarica. Od kapele se pruža lijep pogled na dolinu Vrbasa i brda s druge strane rijeke.

U blizini ove kapele rođen je sadašnji banjalučki biskup, dr. Franjo Komarica.

Kapela je upropastištena 1995. godine. Najprije je provaljena i demolirana, zatim zapaljena, da bi nakon toga bila porušena do temelja. Od nje je sačuvan skromni oltarić, dar č. sestara iz negdašnjeg "Nazareta".

U ŽUPI BUDŽAK

Derviš: Kapela Gospe Lurdske

Pored samog Vrbasa stoji skromna i lijepo zidana kapela. Na njoj se i danas može vidjeti datum njezine izgradnje: 15. svibnja 1911. godine. Tridesetak metara ispred nje a nekih petnaest od obale Vrbasa nalazi se obilni izvor zdrave prirodne vode. Stvarno, lijepo mjesto pored rijeke. Tu se održavao blagoslov polja za selo, određene nedjelje u mjesecu svibnju. Kada je Budžak poslije Drugog svjetskog rata ostao bez kapele sv. Jurja, Budžačani su dolazili po blagoslov u Derviše, sve do uspostave budžačke župe, kad se na Jurjevo počeо održavati blagoslov kod kuće čč. sestara. Nakon osnutka župe 1983. godine u ljetnom periodu povremeno su se u kapeli održavale pučke Mise, što je trajalo sve dok nije upriličena Služba Božja u župnoj kući u Derivšima.

Kapela je oštećena u ratu 1991-1995. godine. Na njenom zidu od strane Vrbasa načinjen je poveći otvor a porazbijano je i nešto crijepe na pokrovu.

Župna kuća u Dervišima

Župna kuća, kao prvi dio pastoralnog centra za župu Budžak u Dervišima izgrađena je 1989. godine. Podrumski prostor adaptiran je za bogoslužje. Ova privremena kapela u župnom stanu otvorena je na drugi dan Uskrsa 16. travnja 1990. godine. Inače, ova kuća je planirana s mnogo prostora i odgovara potrebama suvremene pastorizacije. Dakako s crkvom, koja treba upotpuniti kompleks pastoralnog centra. U prvom periodu posljednjeg rata na kuću je izvedeno više napada, da bi radi oštećenja i nesigurnosti župnik prekinuo s održavanjem bogoslužja i vjerouaučnih predavanja u studenom 1992. godine. U kući su smještene izbjeglice iz Sanskog Mosta.

U ŽUPI "MARIJA ZVIJEZDA"

Groblje u Prijekočanima: Kapela sv. Ilije

Groblje je novijeg datuma, nastalo početkom 20. stoljeća. Prvotno je u njemu bila drvena kapela, na čijem mjestu je kasnije izgrađena nova zidana, također skromnih razmjera. U novije vrijeme sagrađena je prostranija kapela, u kojoj se nedjeljom i blagdanima održavala Služba Božja. Pored kapele je podignuto zvono. Najprije je bilo na zvoniku od drvene građe, da bi u novije vrijeme postavljeno na željeznu konstrukciju zvonika. Ovdje se u svibnju održava poljski blagoslov za selo. Najsvečanije je za Ilin-dan, kada se posebno slavi u Prijekočanima.

Kapela je provaljena 1995. godine, inventar upropašten a samo zdanje je pretrpjelo manja oštećenja

UTRNSKOJ ŽUPI

Bešlenica:

Kapela sv. Ive

Bešlenica se ubraja u groblja naše starine. Spominje se u 18. stoljeću a vjerojatno je postojalo i u ranijim vremenima. Kapela i groblje imaju za zaštitnika sv. Ivana Krstitelja, što predstavlja produžetak čašćenja spomenutog sveca u Trnu, gdje je u prvom dijelu turske vladavine bila crkva sv. Ive. Svakako, i ovaj podatak govori o starosti groblja. Kako se štovanje sv. Ive razvilo u susjednim trapistima, zavjetna sv. Misa na Bešlenici održava se prvom nedjeljom nakon Ivan-dana. Naravno, tu se održava blagoslov polja za Trn. Godine 1880. u groblju je bila drvena kapela. Sadašnja je zidana, nešto prostranija i lijepo uređena. U posljednjem ratu ostala je neoštećena. U nemogućnosti da se Služba Božja održava u župnom centru, tu se sabirao puk na sv. Misu od svibnja 1995. godine do blagdana sv. Josipa 1997. godine.

Suvaje:

Kapela bez patrona

Još u 18. stoljeću spominje se groblje "na Suvajama", premda se tada dio Bukovčana i Jablačana pokopavao na Crkvenama. Svakako, ovo je jedno od naših starijih groblja, u kojem je postojala kapela 1880. godine. Na istome mjestu u groblju postoji skromno svetište, izgrađeno u drvetu. Pored te kapele postoji nova zidana, čiji status nije jasan. Naime, tretira se kao privatna. Poljski blagoslov za Jablan upriličuje se u mjesecu svibnju. Inače, u groblju ima starih kamenih spomenika, neobične izrade a također i novih mramornih, posebnih oblika. U hladu stoljetnih cerova, u mnoštvu nadgrobnih spomenika zapažamo i mramorни znamen s poznatom slikom. To je spomenik pok. Ante Lukende zvanog "Brico", koji s mnoštvom preminulih kršćana počiva snom blagoga mira.

GRKOKATOLIČKA CRKVA SV. NIKOLE U JABLNU

Od vremena austrijske uprave u Bosni i Hercegovim u Jablanu obitava veća zajednica grkokatolika, koji njeguju i čuvaju posebnost svog obreda. Sa svojim svećenikom o. Franom Latkovićem sagradili su prostraniju crkvicu 1939. godine, čime su dobili potreban prostor za bogoslužje. Međutim, ta crkvica nije služila samo za okupljanje grkokatolika, nego i rimokatolika. Prema sporazumu od 16. kolovoza 1959. godine u crkvici se nedjeljom i blagdanima održavala Služba Božja za katolike Trna, Jablana i Bukovice. Istovremeno se održavao i vjerouauk za djecu iz spomenutih sela. Katolicima je crkva sv. Nikole služila sve do 1985. godine, kada je u župnom centru trnske župe osposobljen prostor za bogoslužje.

Ova crkva je pošteđena od razaranja u posljednjem ratu. U otežanim okolnostima i danas služi SVOJOJ svrsi.

KIPOVI - SVETINJE PO SELIMA

Osim crkava i običnih kapela, po čisto katoličkim selima sjeverozapadno od Banje Luke postoje posebna svetišta skromnih dimenzija. Obično ih zovemo svetinjama ili kipovima "krajputašima" (po kipu koji se nalazi u svetištu i lokaciji pored puteva). Gradili su ih naši vjerni ljudi, koji su hodili svijetom i gledali kršćanske običaje i svetinje. Zavjetovanjem i ostvarivanjem svojih zavjeta gradili bi u svome mjestu vlastite svetinje, po uzoru na one, koje su vidjeli i koje su im se svidjele. Tako su nastale ove skromne svetinje kao izraz našeg čovjeka a ideja mu je bila neko upadljivo svetište, negdje Zagorju, Sloveniji ili u zapadnim zemljama. Ove svetinje podignute su poslije Drugog svjetskog rata, kao zavjeti ljudi, koji su prošli strahote rata i logora, tj. svoj osobni Križni put.

Spomenuti kipovi uglavnom su smješteni uz put kroz Rakovac, stari put koji vodi kroz Motike, stranjanski i gornji matoševački put. Tek jedan je na drugom kraju, na Tunjicama u Zalužanima, kojeg je podigao čovjek iz Dragočaja. U Rakovcu jedan kip je kod Rakovačke čuprije a drugi, podalje od puta, kod fratarskog izvora, gdje je nekada bio stan rakovačke župe. U Motikama je bilo više kipova, od kojih neki i danas postoje: kip na Čelanovcu, na Jasinju kod kuće Marka Marića zvanog "Regoda" ("Regodin kip"), u Ljevarima i na Bukvinim barama. U Stranjanima je bio kip "na trzni" u Pranjićima, koji sada ne postoji. Prvi kip u Matoševcima je onaj na Danilovu brdu a drugi "kod ravnice", na odvojku puta, koji vodi u Gradinu. Već smo spomenuli kip na Tunjicama a taj afinitet prema gradnji kipova nalazimo i po drugim selima. U Abrićima postojalo je zdanje ovakve vrste pod nazivom "svetinja u Bobiji", koja je posvećena Gospo. Nalazi se na rubu masiva Bobije, u spomenutom selu, gdje se put počinje spuštati prema rječici Bukovici. Zdanje kipa-svetinje je nestalo koncem rata 1995. godine. U Bukovici na Vidovića brdu prvo je bio Gospin kip, na čijem mjestu je kasnije izgrađena kapela. Slično nalazimo u Josipovićima u Ivaštanskoj župi, gdje kip nije sklonjen, nego stoji u kapeli kao oltar. Takoder u Ravnicama, s lijeve strane prijedorske ceste u gornjoj Ivanjskoj bio je kip, na čijem mjestu je izgrađena kapela.

Za praktičnog katolika prolazak pored takvih svetinja predstavlja lijep izraz i doživljaj svoje vjernosti a kod rubnog ili zanemarenog poticaj i trenutno upozorenje da se prisjeti svoje vjerske pripadnosti. Ovi kipovi uvijek doživljaju vjernike svijesti da pripadaju svojoj vjeri i da je prakticiraju u svom životu. Vjernik u prolazu pored svetinje zastane, poklekne, prekrsti se i izmoli koju kratku molitvu. Nerijetko se može vidjeti po nekoliko pobožnih osoba kako obilaze svetinje, mole se a redovito ih veže krunica. Po dvoje-troje prihvate krunicu i mole hodajući u krug oko kipa. Ovo se

posebno ogledalo u vremenu svetih korizmenih dana, za velikih blagdana, kada svi nisu mogli otići u crkvu na sv. Misu. Također su te svetinje mjesta, gdje bi dolazili pojedinci, s raznim nevoljama i odlučnošću da obave svoje zavjete, što ih najčešće vodi obraćenju. Sve ovo nas navodi na pomisao, da su ova svetišta zasebna mjesta molitve.

Kip u Rakovcu

Podigli su ga Rakovčani poslije Drugog svjetskog rata. Sabrali su se stariji i uvidavni ljudi u selu i zaključili: *"Eto, mnogima su nam izginula djeca u ratu, pa hajde da podignemo svetinju, kip u svome selu"*. Kako u samom selu nisu imali nikakve kapele, svaka takva svetinja dobro im je došla. Kip su podigli na najpogodnijem mjestu u selu, kod Rakovačke čuprije, u kutu što ga zatvara put koji vodi u Motike i odvojak za Motičko groblje. Mještanin Stipo Martinović sazidao je zdanje od kamena u obliku oštре kupe, s udubinom za kip, zatvorenom rešetkom. Kip je posvećen Gospi. Njegovo skromno zdanje pored puta ostavljalо je lijep dojam. Međutim, ta novina u selu, tako draga mještanima-katolici-ma, nekom se nije svđala. Netko je dolazio noću i rušio ogradu i kipove, koji su postavljeni u svetinju. Kada je taj vandalizam prešao svaku mjeru, dogovorili su se ljudi i momci u selu sačekati noćnog posjetitelja i na svoj način riješiti slučaj. Dogovorene noći čekali su u zasjedi. Sve je bilo mirno i tiho. Tek oko dva sata poslije ponoći pojavljuje se nepoznati razbijач, koji prilazi kipu. Kad je neznanac počeo s demoliranjem svetišta, Rakovčani ga zaskoče i namrtvo prebiju. Franjo Marić iz Rakovca mi je pričao, kako je jedan od Rakovčana govorio: *"Ja sam ga udario vagrom"*.

Sutradan su prolaznici našli mrtvo tijelo čovjeka nedaleko od kipa. Obavijestena je policija, vođena istraga, ali ništa određeno nisu saznali. Doduše, policija je naslućivala da se radi o čovjeku koji je oskrvnjivao svetinju i da ga je netko iz sela prebio, ali uvijek su nailazili na zid šutnje. Tako nisu uspjeli nikoga izdvojiti i kazniti. Ostalo je na tome, da više nitko nije dirao kip a onoga koji ga je rušio više nema.

U posljednjem ratu 1991-1995. godine kip nije porušen. Kao zdanje stoji ograđeno ogradom i ukrašen grmovima zelenila. Samo u niši nema ni kipa ni raspela. U takvom stanju bio je u jesen 1997. godine.

Inače, za katolike Motika i Čivčija, koji su kroz Rakovac prolazili u grad, ta lokacija je bila jedna od odrednica na putu, jednostavno rečeno, kod "Rakovačkog kipa". Kad se nekad pješačilo iz grada, prvo odmaranje bilo je kod spomenutog kipa.

U novije vrijeme spomenuti kip s čuprijom predstavlja sinonim za Rakovac, za vjersku pripadnost njegovih mještana. Sveti znamen na naličju Rakovca, kao spomen na izginulu mladež.

Usred starog sela Rakovca postojao je još jedan kip-svetinja, koji se nalazio kod "fratarskog vrela", nešto niže od mjesta, na kojem je nekad bio župni stan i kapela rakovačke župe. Bio je usječen u strmi nagib zemljišta. Sagrađen je u

istom stilu kao onaj kod čuprije, samo je nešto jednostavniji i skromniji. Od svih spomenutih svetinja oblikom i konfiguracijom tla najviše je stvarao ugodaj lurdske špilje. Podignut je nešto kasnije od onog uz Rakovačku čupriju, s istom nakanom: nastao je kao kršćanski spomen roditelja na sinove, koji su stradali u Drugom svjetskom ratu. Neko vrijeme svećenici iz petrićevačkog samostana izlazili su u susret molbi Rakovčana, pa su jedanput godišnje dolazili kod spomenutog kipa i prikazivali sv. Mise za izginulu mladost Rakovca.

Kipna Tunjicama

Na staroj prijedorskoj cesti, na najvišoj točci brda Tunjica, dolazeći od Banje Luke s lijeve strane puta bio je kip-svetinja. Podignut je na križanju spomenute ceste i zalužanskog puta, u kutu sa strane Crkvena. Podigao ga je pok. Vince Komljenović iz Čivčija. Kada je 1945. godine bio po logorima i zatvorima, zavjetovao se, da će podići svetinju ako se kući vrati živ i zdrav. Posljednje mjesto njegovog tamnovanja bila je zloglasna "crna kuća" u Banjoj Luci. Zauzimanjem tadašnjeg barlovačkog župnika fra Dragomira Prpića pušten je noću iz zatvora. Sam nije mogao vjerovati da je pušten na slobodu, pa se sve osvrtao, bojeći se neke podvale. Tek kada je prošao banske dvore, uvjerio se da je stvarno pušten. Dogovorio se s istomišlenikom Perom Brkićem da sagrade kip. Odluče graditi na već spomenutom mjestu a tih par kvadrata zemlje u kutu kraj raskrižja poklonio je sam Pero. Lijepo su ozidali svetište kamenom, unutra stavili Gospin kip a nišu zatvorili rešetkom.

S vremenom pored njega je zasađen bršljan. Kako je bio bujan, svio se oko zdanja. Srezivali su ga i oblikovali tako, da je svetinja bila sva u bršljanu a iznad zdanja ostavljena je njegova krošnja u obliku kišobrana. Time je zdanje kipa dobivalo oblik gljive.

Kip je lijepo i impozantno djelovao pored puta, okrenut samom raskrižju, prema donjim Zalužanima. Pok. fra Vlado Ljevar, župnik u Barlovcima slavio je svete Mise kod kipa u dva-tri navrata 1946. i 1947. godine. Uskoro su ondašnje vlasti zabranile održavanje Službe Božje na istome mjestu. Kada više nisu mogli održavati sv. Misu kod kipa, vjernici Zalužana, Vučićević i Šargovca (posebno žene) dolazili su kipu i obavljali privatne pobožnosti; prije svega, molili su krunicu.

Pred sam posljednji rat 1991-1995. godine, na zamolbu župljana iz Zalužana, barlovački župnik je služio sv. Misu kod kipa na Tunjicama 1989-1991. godine. Prilikom održavanja Misa okupljao se veći broj vjernika, koji bi popunili raskrižje puteva. Međutim, radi nesigurnosti i nadolazećeg rata ta praksa je prekinuta. Tijekom rata neka rušilačka ruka je postavila eksploziv u udubinu iza rešetke, pa je u eksploziji svetište bilo oštećeno. Pridošlice, kojima je smetalo takvo katoličko znamenje srušile su zdanje u vremenu egzodusa našeg naroda u kolovozu 1995. godine. Već početkom listopada iste godine više ga nije bilo. Sada kamenje od kipa-svetinje stoji kao podzida na istome mjestu. Još se zeleni ostatak bršljana i jednog ukrasnog grma, što je bio uz svetinju. Ti ostaci nas

podsjecaju na taj Gospin kip i na pok. Vicu Komljenovića, koji počiva snom vječitog mira nedaleko od Tunjica, na Crkvenama.

Kip na Ćelanovcu

Nalazi se na raskrsnici puteva, na razmeđi između Čivčija i Motika. S raskrsnice putevi vode u grad, Dragočaj, za gornje selo Čivčije i stari turski put uz Keskenovaču, preko Jorgića klupa za Bronzani Majdan. Kip se nalazi na samoj raskrsnici, s čivčijske strane, okrenut prema Motikama. Podigao ga je pok. Pero Pustahija, čija se kuća nalazi uz samo raskrižje puteva. U Drugom svjetskom ratu bio je zarobljen i mučen po logorima i zatvorima. I on se zavjetovao načiniti kip, ako se kući živ vrati. Kada se vratio, podigao je svetinju na navedenom mjestu. Ozidao je od kamena, u stilu rakovačkog kipa i onog na Tunjicama. Uglavnom, video je kako se to radi po Zagorju i u Sloveniji. U udubini bilo je veće raspelo. Iako bitni sakralni predmet nije bio kip posvećen nekom sveću, mi smo to skromno zdanje nazivali "kipom na Ćelanovcu". Bio je lijepo ograđen i u ljetnim mjesecima okičen cvijećem. U ogradi oko njega bili su nasadi cvijeća i jorgovana. Kada je asfaltiran motički put, završetak istog asfalta bio je pred samim kipom, što je upotpunjavalo opće lijep dojam i značaj.

Osamdesetih godina neki je nesavjesni vozač s teškim vozilom doslovno razorio svetište. Kako se nije imalo što sanirati, načinjen je novi kip. Gradio ga je Anto Žižak, zvani "Sarajevo" iz Motika. Na lijepom betonskom postolju ozidao ga je fasadnom ciglom. Otvor je oblikovao u vidu romba, s vertikalno postavljenim oštrijim kutovima. U unutrašnjost zdanja opet je postavljeno raspelo. Kip je ostao čitav tijekom posljednjeg rata, samo u njemu više nema raspela. U takvom stanju bio je u proljeće 1998. godine.

Kip "na tržni" u Stranjanima

Riječ je o kipu u Pranjićima, gdje se stranjanski put račva u odvojke gornjeg i donjeg matoševačkog puta u Stranjanima, na posljednjoj autobusnoj stanici. Tu se odvajaju i bočni putevi, jedan za Šalice a drugi za Gradinu (kući Nike Blaževića-Adžića). U kutu, kojeg zatvaraju matoševački putevi s onim koji vodi prema Gradini bio je kip, za kojeg Stranjančani i Matoševljaci kažu da je "na tržni" a Orlovačani i Čivčijaši ga zovu prvim kipom (drugi je onaj "kod ravnice"). Podigao ga je pok. Andrija Tubić s Čardaka poslije Drugog svjetskog rata. Zdanje je bilo od kamena s velikim željeznim raspelom u unutrašnjosti.

Šezdesetih godina kip je bio u ruševnom stanju, tako da je rastrešen i srušen u potresu 27. listopada 1969. godine. Poslije zemljotresa nije obnovljen. Uskoro je slijedila akcija uređenja puteva. Sama raskrsnica je asfaltirana i proširena za okretanje autobusa, tako da je samo mjesto, na kojem je bio kip postupno ušlo u prostor raskrsnice.

I ovaj kip je predstavljao minijaturno svetište, mjesto sastajanja i molitve mjesnih vjernika. Kako je porušen i uskoro izgrađena crkvica sv. Franje nešto niže od te lokacije, ta svetinja je uskoro pala u zaborav.

Kip na Danilovom brdu

Nalazi se uz gornji put, među prvim kućama Debeljaka i Blaževića u Matoševcima. Brdo na kome su te kuće zove se Danilovo brdo, radi čega se i za sam kip običava reći, da je to "kip na Danilovom brdu". Nalazi se na blagoj krivini, s donje strane puta. Podigao ga je kao svoj osobni zavjet mjesni katolik Petar Debeljak, koji je umro 1995. godine.

Od svih kipova, ovaj ima najneobičniji izgled. Stoji na betonskom trokutnom stupu. Sama svetinja ima izgled kuće s klasičnim krovom. Dobiva se dojam da je to poveća kućica za ptice, ne baš mnogo odignuta od zemlje.

Kip je posvećen Gospo, jer centralno mjesto u nutrini zauzima malo veći Gospin kip. S vremenom mještani su donosili i tu pohranjivali i druge kipove, prije svega sv. Ante. U posljednjem ratu, pa sve do proljeća 1998. godine svetinja je stajala bez vidnih oštećenja. Kipovi Gospe i sv. Ante stajali su u unutrašnjosti polomljeni.

Ovaj kip je bio omiljelo mjesto molitve i svakidašnjeg okupljanja. Kako se nalazio u naselju, lijepo su ga održavali. Uredno su ga držali, kitili cvijećem i palili svjeće. Kod njega su vjernici obavljali privatne pobožnosti, posebno za mladu nedjelju i pojedine blagdane. Večernja zadržavanja i razgovori kod kipa bili su uobičajena i svagdašnja pojava.

Kip "kod ravnice"

Nalazi se na rubu zaravni, nedaleko od Danilovog brda, uz gornji matoševački put. Upravo na raskrsnici, gdje se odvaja put za Gradinu, sa strane Živaje, smješten je kip, za koga Dragočajci kažu da je drugi, zadnji kip, računajući kao prvi onaj u Pranićima "na trzni" (dok još nije bio kip na Danilovom brdu).

Ovu svetinju, pravi kip "krajputaš" podigao je mještanin Ivo Debeljak neposredno poslije Drugog svjetskog rata. Poput mnogih drugih, koji su se u teškim danima rata i logora zavjetovali, vratio se kući i izvršio svoj zavjet. Kad je 1959. godine odselio u Čepin, selo je preuzeo brigu o kipu, koji je nešto prije obnovljen, 1955-1956. godine. Samo zdanje je kvadratnog oblika sa stranicama ne dužim od 1,5 a visine 2,5 metra. Pokrov mu čini zaobljeni bačvasti svod od betona. Unutra, iza rešetaka bilo je veće raspelo izrađeno od gipsa. U proljeće 1998. godine zdanje je bilo neoštećeno, samo je u njemu zjapila praznina. Nije bilo raspela, ni popratnih kipića.

Stvarno, ovaj kip kao svetinja bio je posebno značajan, jer se pored njega odvijao dobar dio vjerskog i društvenog života mještana sela. Pedesetih godina 20. stoljeća, kada se u selu živjelo uglavnom od plodova zemlje, mještani bi se okupljali kod kipa u predvečerje svakog lijepog dana. Tu bi se nakon napornog dnevнog rada sabrali, odmorili, izmolili uobćenu večernju molitvu. Stariji bi se tu još porazgovorili a djeca i mladi poigrali na zaravni, pa bi na koncu svatko išao svojoj kući, na večeru i počinak. Bila je to lijepa i idilična slika u posve katoličkom selu, sa svetinjom kao centralnim mjestom u njemu.

Križni put u Kozari

Dok su po Dragočaju i selima bliže grada svetinje podizane u obliku "kipova", dotle su katolići u Kozari drukčije oblikovali svoje svetinje, povezujući ih u niz Križnog puta. Iako su u pitanju bila osobna nastojanja i zavjeti, pojedinačno ostvarivani, sve to što su u Kozari načinili pobožni ljudi, općenito se uokviruje u lanac postaja Put križa, koje predstavljaju spomen na sve one patnje koje su prošli, sa svim elementima strašnog puta sa znamenom križa.

Ove svetinje Kozarčani su podizali na tipično kršćanski način, u prepoznatljivom obliku križa. Obično bi to bio masivni drveni križ, visine do 2,5 metra. Ispod križića, na uspravnom i najdebljem dijelu izdubljeno je udubljenje obloženo limom, u kojem bi pohranili kip sv. Ante, Gospe ili kojeg drugog sveca.

U čisto katoličkim selima postavljeni su na pogodnim mjestima ili pored kuća uglednih katolika; jednostavno se doimaju kao znamenje kršćanstva, uokvireni u lijepu prirodu. Ta spomen obilježja postavljena su uzduž puta koji vodi uz Kozaru, počevši od Barlovaca, preko Cerika, sela Kozare, Krndije, Jurkića i Šimića. Mogli bismo reći, da je prva postaja čitavog niza svetinja bila u Barlovicima, na raskrižju puteva iznad barlovačke škole. Tu, gdje se račva put za Kozaru i Lukende, pok. Luka Lukenda je podigao svetinju u dvorištu naspram raskrsnici. Za razliku od onih u Kozari, nije pravio križ, nego masivan stup, na kome je bila niša, slična onim na Kozari i sa sličnim sadržajem.

Ova znamenja križeva mogla su lijepo stajati i služiti SVOJOJ svrsi, dok su spomenuta sela bila čisto katolička. Kada su se tijekom rata 1991-1995. godine pojavili došljaci, koji su pljačkali i rušili, te svetinje pored puteva nisu mogle ostati pošteđene. Križeve su jednostavno obarali i odvozili za ogrijev. Godine 1996. mogla su se znamenja tih križeva vidjeti razbacana oko puteva. I tijekom 1997. godine mogao se vidjeti oboren križ i razbijen Gospin kipić iz njegove niše na vrhu Cernika, kod odvajanja puta prema kući Franje Matoševića. Onaj na početku sela Kozare, kod otkrivene kuće u kutu, što ga zatvara glavni put i put što vodi Crnčićevoj kući još je stajao malo nakrenut. Križ kod kuće Franje Jajčevića oboren je u proljeće 1996. godine. Odnesen je a tijekom ljeta video se na rečenom mjestu lim, kojim je njegovo udubljenje bilo obloženo. Križ kod kuće Dizdara iza Visoke glavice ostao je čitav tijekom 1997. godine, ali bez sadržaja u udubljenju. Na Krndiji gledali smo oborene križeve pored puteva još u veljači 1996. godine.

Ove svetinje predstavljaju upečatljiva obilježja kršćanske vjere ljudi s Kozare, što su lijepo doživljavali katolići susjednih sela. O tim znamenjima lijepo propovijeda Vid Bartulović iz Barlovaca. Vozeći Kozarom teretno vozilo stao bi pored svetinje, izišao iz kabine, napravio malu pauzu sa znakom križanja i gutljajem dobre šljivovice. Ne govori koliko je takvih pauza imao.

NASELJA

Prostori na sjeverozapadu Banje Luke prilično su naseljeni. Stoljećima na njima obitavaju pretežno katolici. Većina sela bila je čisto katolička. Trn je naselje poznato još iz rimskog perioda. Arheološki nalazi potvrđuju tadašnju nazočnost Rimljana na području Šargovca, Barlovaca i Ramića. U predturskom vremenu postojalo je naselje Ivangrad. U istom periodu postojalo je manje gradsko naselje u Trnu, koje se održalo sve do konca 17. stoljeća. U istom stoljeću, na području sjeverozapada Banje Luke - pored još postojeće kasabe u Trnu s naseljenom okolicom - postojala su tri sela, seoska područja: Motike, Dragočaj i Ivanjska. Od te tri seoske sredine vremenom nastaje niz sela, tako da tijekom 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća sjeverozapadno od Banje Luke imamo brojna, uglavnom katolička sela.

Sela pri gradu: Petrićevac, Rakovac, Budžak, Delibašino selo, Prijecani, Derviši, Vujnovići, Novakovići, Šargovac, Zalužani i Motike.

Nešto udaljenija sela: Orlovac, Čivčije, Dikevci, Ojdanića brdo, Stranjani, Matoševci, Kuljani, Barlovci, Ramići, Bukovica, Jablan i Trn.

Udaljena sela ivaštanske i šimićke župe: Abrići, Brđani, Cerici, Dvorani, Gagrice, Gradina, Kozara, Mamenice, Miloševići, Radinjača, Ružići, Taraševac, Valentići, Vučića gaj, Vukovići, Žabari, Mišin Han, Šimići (stari, srednji i novi), Bistrica, Javorac, Kose, Užari, Torlak i Mičije.

Uz ova postojeća nekada su postojala sela nastanjena katolicima: Balaginci, Cigumovci, Čemernica, Šušnjari, Nabrdani... Ovoj skupini možemo pribrojiti Ivančicu, zaboravljenou naselje, koje je postojalo u dalekoj prošlosti.

U novije vrijeme sela pri Banjoj Luci postupno se uključuju u šire gradsko područje a Trn se opet formira kao zasebna urbana sredina. Takvu formaciju nalazimo u Mišinom Hanu, gornjoj Ivanjskoj i užem centru Dragočaja, s tim, što ovo posljednje mjesto gravitira Banjoj Luci, s tendencijom da postane periferni dio njenog šireg gradskog područja.

BUDŽAK

Budžak se nalazi u ravnici uz lijevu obalu Vrbasa. Nekada je bio selo a u današnje vrijeme čini značajni dio grada. Naime, danas je to područje integrirano u gradsku regiju Banje Luke, na njenoj sjevernoj strani. Ravnica Budžak se pruža od Kumsala do Derviša i od obala Vrbasa do Novakovića, Drakulića i Petrićevca. Još pobliže rečeno, Budžak se nalazi u ravničari, koju zatvaraju Vrbas i Široka rijeka.

Stari Budžak

Prvotno naselje Budžak bilo je smješteno uz obalu Vrbasa, podalje od prilaznog puta Banjoj Luci sa sjeverne strane. To je područje Šeginog puta i dijela Predgrađa. Na istom prostoru 1864. godine postojalo je neznatno budžačko selo sa šest domaćinstava i pedeset članova. Lipovci su na spomenutom području obitavali prije spomenutog vremena. Biskup fra Pavo Dragičević 1741. godine nalazi u Motikama obitelj Bartola Lipovca s pet članova. Tada su Motike još uvijek bile velike i pružale se do budžačkih ravni. S druge strane, koncem 18. stoljeća nalazimo ih u Mađiru. Za župnikovanja fra Josipa Valentića u Banjoj Luci (1785-1786.) drugi svećenik bosančicom je zapisao u matici krštenih: "Ja fra Stipan Gutić od Travn(ika) krs(tih) Iliu s(in)a Petra Lipovca iz Magira..."⁶⁰ Znatno kasnije, 1834. godine također ih nalazimo u Mađiru. Iste godine se prilikom vjenčanja spominje Ivan Mršić iz Šargovca, sin Petra i "Rosae Lippovaz de Maggiri"⁶¹. Nekako u isto vrijeme nalazimo Lipovce na spomenutom prostoru na lijevoj obali rijeke. Moguće da su tu i prije obitavali, da su u nemirnim vremenima izbjegli u Motike i preko Vrbasa, pa se vratili na starinu, čim je situacija to dopustila.

U 19. stoljeću u Budžak doseljavaju Pavlovići, koji s drugim naseljenicima formiraju Pavlovića put. Ti novi stanovnici Budžaka ne grade svoje domove uz gradišku cestu, tako da je potkraj turske vladavine prostor uz tu prometnicu bio pust i nenaseljen. Putopisci iz istog vremena spominju nenaseljeni prostor između Derviša i grada. U prilog ovom Ivan Kukuljević jasno bilježi 1857. godine: "Sljedi neznatno selo Derviš i opet zapuštene livade s množinom stadoh od ovaca, i tada se dode do bana lijepe Vide"⁶². Svoje viđenje budžačkog predjela uz gradišku cestu donosi i Charle Yriarte 1875. godine: "Prelazimo preko velike ravnice pokrivene zelenim sagom, okružene brdima, između kojih protječe Vrbas dubokim koritom pokazujući svoj tijek nizom vrba sivkaste boje. Na toj beskrajnoj ravnici dižu se trouglasti čadori puni vojske a straže stoje na obali rijeke. To je

60 J. D. Božić, *Uspomena rimokatoličke župske crkve Pohoda Bl. Dj. Marije u Banjoj Luci od 1893. g.*, 14.

61 M.V. župe Ivanjska za 1834. godinu

62 M. Džaja, *Banja Luka u putopisima i zapisima*, Banja Luka, Glas 1973., str. 75.

*divizija refide, vojnici narodne odbrane banjalučkog sandžaka*⁶³. Kako vidimo, prostrana ravnica je služila za ispaše i potrebe logorovanja vojske. Tek podalje, u pravcu Vrbasa bilo je budžačko selo. U nesigurnim vremenima turske uprave nije ni moglo biti drugačije. Ljudi su se osjećali sigurniji u naseljima, koja su smještena podalje od glavnih putnih pravaca.

U vremenu austrougarske uprave Budžak se počeo vezivati uz gradišku cestu. Godine 1879. dolaze čč. sestre Predragocijene Krvi i nastanjavaju se na "Pjesku", s druge strane spomenute prometnice. Tada se od Zalužana trasira pruga kroz Derivše i budžačku ravnici. U trokutu između starog Budžaka uz Vrbas, novijeg s doseljenicima bliže gradiškoj cesti i Kumsala gradi se željeznička postaja, koja na austrijskim kartama nosi naziv Vorstadt. Postaja je smještena u međuprostoru Budžaka i Kumsala, zahvaćajući i njihove naseljene dijelove. Uz postaju formira se naselje, koje je jednim dijelom smješteno na području Budžaka, ali se ne uklapa u postojeće, nego čini novo naselje Predgrađe.

Tako se željeznička postaja dijelom uvlači između starog i novog dijela Budžaka. Noviji dio naselja formira se oko Pavlovića puta, paralelnog puta koji vodi u trapiste i uz gradišku cestu. Ovo postaje značajniji dio naselja. Istovremeno se naselje širi ravnicom između ceste i pruge. To je period, kada se "trapistička monaška republika" širi na Budžak. Vlasništvo samostana "Marija Zvijezda" postaje prostrani kompleks ravnog zemljишta između pruge i Vrbasa, te Plavnice na Širokoj rijeci. O Budžaku iz tog perioda ponešto znamo iz pripovijedanja starijih Budžačana. Oni su tvrdili, da je tada u njihovom selu bilo petnaest "numera", od kojih je četrnaest bilo katoličkih obitelji a jedna doseljena pravoslavna obitelj.

Novi Budžak

Poslije Prvog svjetskog rata Budžak dobiva prepoznatljive okvire, u kojima se ističu zasebne cjeline. Željeznička postaja Predgrađe, s naseljenom kolonijom službenika predstavlja novost u mjestu, koja se i ne smatra Budžakom. Staroj jezgri Budžaka, Šeginom i Pavlovića putu dodaju se prostori do ondašnjeg "Nazareta", što sve skupa još uvijek tretiramo kao stari Budžak. Samostan čč. sestara "Nazaret" je posebna cjelina, kao i posjedi oo. trapista. Poljoprivredna škola s obradivim površinama (prostor današnje pijace pripadao je spomenutoj školi) pokrivala je dosta veliki prostor između Predgrađa, groblja sv. Marka, Petrićevca i Budžaka. "Domaćinska" škola, ogrank poljoprivredne, koja se nalazila na prostoru današnjeg skladišta lijekova, uz sam put koji vodi prema trapistima, također je predstavljala jednu posebnost Budžaka. Nažalost, u njoj nisu učila budžačka djeca, nego učenici, koji su protežiranjem dovodeni iz drugih naselja.

Posebno obilježje Budžaka davala je kapela sv. Jurja. Nalazila se u kutu, kojeg čine gradiška cesta i odvojak puta za trapiste. Ulazeći sa sporednog puta, iza

dviju kuća u livadi bila je lijepa zidana kapela, manjih dimenzija, sagradena u austrijskom periodu. U njoj je bila oltarska menza, križ i zavjetna slika sv. Jurja. Prilikom bogoslužja, u njoj je mogao biti svećenik s dva ministranta. Tu se održavala sv. Misa i prvi proljetni blagoslov na Jurjev-dan. Inače, Budžačani su išli na Službu Božju u crkvu sv. Josipa kod č. sestara u "Nazaret".

Poslije Drugog svjetskog rata nastale su nove prilike, koje su izazvale velike promjene u Budžaku. Posjedi trapista s ovu stranu Vrbasa oduzeti su u općem razbaštinjenju vjerskih ustanova. Godine 1949. nove vlasti oduzimaju samostan č. sestara "Nazaret" i s cijelokupnim posjedom daju ga za potrebe vojske. Nekoliko godina kasnije zasmetala im je mala kapela sv. Jurja. Navodno, okupljanje vjernika uz samu raskrsnicu smeta prometu. Oko 1955. godine zabranili su održavanje sv. Mise i poljskog blagoslova na Jurjev-dan. Ne mogavši održati bogoslužje kod spomenute kapele, fra Bosiljko Ljevar je odveo vjerni puk na livadu fra Rafe Lipovca i tamo održao sv. Misu i blagoslov. Uskoro je porušena kapela sv. Jurja, pa je iskrisnuo problem mjesta održavanja poljskih blagoslova za Budžak. Budžačani su se počeli "odazivati" na blagoslov na groblju sv. Ive u trapistima. To je bilo kratkotrajno, jer su uskoro prešli u Derviše. Na taj način Budžak je ostao bez svojih katoličkih obilježja, samostana č. sestara i kapele sv. Jurja.

Kao prigradsko naselje Budžak se širio prilivom pučanstva iz okolnih sela, prije svega iz Ivantske. Godine 1960. imao je 1.180 vjernika u sklopu petrićevačke župe. Dakako, u njemu je naseljen i manji broj pripadnika drugih vjeroispovijesti.

Nakon potresa 1969. godine mijenja se slika Budžaka. Od lijepog prigradskog naselja, postaje naselje baraka. Budžački prostori se sustavno naseljavaju pridošlim stanovništвом različite vjerske pripadnosti, što predstavlja novost za stan Budžak.

U međuvremenu č. sestre grade "Novi Nazaret" 1972. godine. Naredne godine osniva se župa "Marija Zvijezda", kojoj je dodijeljen dio Budžaka između pruge i Vrbasa. Deset godina kasnije Budžak postaje župa, koja prekriva stožerni prostor naselja, između pruge i nove autoceste, isključivši preostali Petrićevački dio između starog "Nazareta", stare gradiške ceste i Petrićevca. Novoj župi pripali su i Derviši.

Tijekom posljednjeg rata 1991-1995. godine mnoštvo budžačkih katolika moralо je napustiti svoje domove, dijeleći istu sudbinu s velikim brojem vjernika Banje Luke i njene okolice. Ostao je tek manji broj a s njima časne sestre i svećenici.

ŠARGOVAC

Šargovac je značajno mjesto, koje dobrim dijelom ulazi u sastav grada Banje Luke. Većim dijelom smješten je u dolini oko šargovačkog puta, koji se u gornjem dijelu račva u dva ogranka, od kojih jedan vodi Obuvaljci a drugi u Motike. Jednim dijelom smješten je uz staru i novu prijedorsku cestu. Na staroj cesti počinje od Djevojačkog mosta a na obje ceste završava na Tunjicama, na križanjima sa zalužanskim putem. Ovdje donosimo približne granice Šargovca. Pođemo li od Djevojačkog mosta, slijedimo rub Drakulića, gotovo do Motičkoga groblja. Od groblja granica ide kosama i padinama sve do Čelanovca a s njega visovima do Crkvena. Od njih granica vodi zalužanskim putem do kipa na Tunjicama na staroj prijedorskoj cesti. Dodirujući Timare na prostoru današnje ciglane silazi desno od benzinske pumpe na nekadašnji "Konzum", te starom prijedorskom cestom izlazi na Djevojački most. U ovim granicama je omeđen veliki prostor s mnoštvom domaćinstava. U posljednje vrijeme u Šargovcu je bilo oko 400 katoličkih kuća. Radi velike prostornosti, Šargovac ima i svoje zaselke: Sušiloviće, Golubiće, Radmane, Pranjiće i Petroviće.

Šargovac je bio naseljen u rimskom periodu. Tragovi rimske kulture su uočljivi. Na njegovom području otkriven je sarkofag, izraziti primjer rimskog nadgrobnog spomenika, koji privlači pažnju svojom veličinom, klasičnom izradom i monumentalnošću. Danas stoji kao eksponat unutar zidova Kastela. Osim toga, tu se nalaze tragovi crkve, vjerojatno iz kasnog rimskog perioda, otkriveni na mjestu zvanom "Crkviše".

Sve do 1737. godine izvori ne spominju Šargovac. Nema ga ni na popisu sela u izvješću biskupa Mate Delivića, sačinjenom iste godine. Uvažavajući dotadašnje izvore, možemo zaključiti da je prostor Šargovca u 17. stoljeću potpadao pod staru motičku župu. Godine 1720. pripojen je novoformiranoj župi Ivanjsci, u čijem sklopu ostaje sve do 1860. godine.

Šargovac u Štačanskoj župi

Siguran spomen o Šargovcu donosi nam biskup i ap. vikar fra Pavo Dragičević, u izvješću iz 1744. godine. Prema njegovom uvidu Šargovac je tada imao 18 domaćinstava sa 154 člana. Od poznatih obitelji spominje: Gagule, Mršići, Golube i Pranjiće. Pored ostalih, spominje i obitelji Martina Arabadžića i izvjesnog Vida Vujnovića, što potvrđuje pretpostavku, da su tada Vujnovići, pa i Novakovići bili sastavni dijelovi Šargovca. U gornjem dijelu sela, pola sata udaljenog od Crkvena bila je poznata obitelj Jure Benkovića, koja je u to vrijeme bila najbrojnija u Šargovcu, s dvadesetom članova. Iz iste obitelji poticao je ugledni svećenik fra Marko Benković, koga 1779. godine nalazimo na dužnosti župnika u Ivanjsci.

Dana 13. listopada 1768. godine biskup fra Marijan Bogdanović s Crkvena dolazi u Šargovac, gdje je prenoćio kod još uvijek brojne obitelji, ne više Jure, nego Luke Benkovića. Sutradan je imao Službu Božju na improviziranom oltaru ispred domaćinove kuće. U propovijedi je očinski poučio sabrano mnoštvo vjernika iz Šargovca, podijelivši sakramenat sv. Potvrde pripravnicima, čiji broj ne spominje.

Benkoviće je posjetio i biskup fra Marko Dobretić 1776. godine. Obilazeći ivaštansku župu i krizmajući na Crkvenama, navraća u Šargovac istom Luki Benkoviću. Tri godine kasnije opet dolazi s Crkvena, ali ovaj put je gost Josipa, vjerojatno sina već pokojnog Luke Benkovića.

Loza Benkovića spominje se i tijekom 19. stoljeća. Čini se da ih je prorijedila velika kuga 1813-1818. godine, kada su od opasne bolesti pomrli:

- Franjo Benković u 43. godini života,
- Stjepan, sin Franje Benkovića u trećoj godini života,
- Lucija, kći Stjepana Benkovića u 14. godini života ⁶⁴.

U prvoj polovici 19. stoljeća gubi se prezime Benkovića. Nekako u isto vrijeme pojavljuju se Benkići u Vujnovićima, da bi u novije vrijeme imah prezime Benko u Zalužanima. Nismo sigurni da li je to ista loza.

Inače, stare obitelji u Šargovcu predstavljaju Golubi, Gagule i Mršići. Radmani su se doselili tek kasnije, jer se ne spominju na početku 19. stoljeća.

Sve do 1860. godine Šargovac je bio jedno od većih sela ivaštanske župe. Godine 1856. imao je 23 domaćinstva s 234 člana. Pripojen je rakovačkoj kapelaniji (kasnije župi) 1860. godine. Prema Šematzizu iz 1864. godine imao je 20 domaćinstava s 202 člana. Godine 1876. inkorporira se u petrićevačku župu, kojoj i danas pripada.

Don Mihovil Pavlinović u Šargovcu

Obilazeći banjalučke župe, kroz Šargovac je prošao 10. srpnja 1874. godine don Mihovil Pavlinović, poznati hrvatski svećenik i publicist. S pratnjom je odsjeo kod Radmanovih. O mjestu, dočeku, posjedu, običajima, nacionalnom i vjerskom opredjeljenju donosi sljedeća zapažanja.

Od Ivanjske na kojima su putovali dva sata do Šargovca. Tako, išli su lagano i razgovarali, obazirući se povremeno, da ne bi ih zadesila kakva nevolja, jer su tada putevi bili nesigurni. Putovali su uz bojazan, da ne bi kakav Turčin ili drumski razbojnik priputao iz grmlja ili šume. Put ih je vodio niz željezničku prugu. Ispod Crkvena pregazili su rječicu Dragočaj, uspeli se uz Tunjice i došli do kuće brata fra Stipe Radmana: *"Kad počekasmo na konjima da nas domaćini ubrane od samsova, posjedosmo na prostirke pod granatu lipu. Debelim svojim hladom lipa zakririla i posula mirluhom prostrano pridvorje. Kolo naokolo nani-zani stanovi, kuće, mlječare. Starac domaćin, brat fra Stipana, prvi pristupio k ruci, radostan daje dočekao na svom siromaštvu take goste. Za domaćinom, stopanjica*

⁶⁴ Vidi: *M. U. župe Ivanjska 1815-1817. godine.*

meće gotov ručak; služi vino; uz svaku času ljubi ruku: a momci podviv ruke, odalje čekaju na zapovid...⁶⁵ Zapaža da nad ognjištem visi "vienac žeteoski", koji se tu pohranjuje da visi od žetve do žetve, uz vjeru i pouzdanje ukućana, da je taj vijenac blaogoslov i radost u obitelji. Usput, diskretno bilježi loše higijenske uvjete na selu pri spremanju mlijeka i mlječnih proizvoda u ostavama. *"Kad na muke navedosmo stopanjicu da nam otvorí mlječar i u mlječaruposudje; u oči nam muhe na oblake i protjerale nas dalje od mlječara, da snasi ne urečemo sirenje...⁶⁶*.

Kako se don Mihovil svuda zanimaо za nacionalnu svijest svoga naroda, i u Šargovcu je domaćinu postavio provokativno pitanje: *"A što si ti? pa on nakriviv dugu crljenu kapu s kitom, ponosno mi odvalio: ta vidiš da nosim hrvatsku! Ja sam pravi Hrvaćanin!"⁶⁷*. Kako vidimo iz ovog navoda, spominje kapu, koju mještani nazivaju "hrvatkom". To je vrsta pokrivala za glavu, kojeg su običavali nositi banjalučki katolici a koje spominje i Ivan Franjo Jukić, kad opisuje nošnju banjalučkih katolika. Sedamdesetih godina 19. stoljeća ista je kapa bila toliko uobičajena kod katolika banjaučkog kraja, da je postala znamenom njihove nacionalne i vjerske pripadnosti. Bila je crvene boje i jako izdužena, tako da se previjala i vrhom s kićankom padala preko ramena.

Zanimljiv podatak je činjenica da su Pavlinovića i goste za stolom posluživali vinom. Istim pićem su ih poslužili i u susjednom Rakovcu. Po hanovima i kod imućnijih obitelji bila je još kava i rakija šljivovica, ali u ovim selima, kod većine pučanstva od alkohola nudilo se samo vino. Vino s čajevima i kompotima. To su bili osnovni osvježavajući napici u ono vrijeme. Stari Šargovčani su ih pili, pa su dugo živjeli. Poput starog Mate Goluba...

Šargovac naših dana

U novije vrijeme Šargovac se održao kao čisto katoličko mjesto, s mnogo vjernika na širokom prostoru. Prema Šematizmu iz 1960. godine imao je 1.050 vjernika, pa je po broju i privrženosti Crkvi mogao biti manja župa. Međutim, župnom organizacijom vezan je uz Petrićevac, na što su Šargovčani veoma ponosni, bez pomisli na odvajanje od matice. U posljednjih stotinu godina Šargovac je kao prigradsko naselje imao dobru perspektivu, pa su vrijedni mještani u njemu tako lijepo živjeli. Posebno se isticao zaselak Golubići. S pobožnim mještanima, s prizvukom idile i romantike, ne bez razloga prozvani su "malim Rimom". Imali su i svog "papu". U Golubićima je bila kapela, kao zavjetno mjesto cijelog Šargovca. Sagrađena je na lijepom brežuljku obrasлом šumom. Najprije je bila drvena a potom lijepa zidana kapela, sa zvonom na stupovima. Tu bi se 1. svibnja održavao poljski blagoslov za Šargovac. To bi bio poseban dan za ovo mjesto. Zavjetni blagoslov sa sv. Misom, izleti u prirodu... činili su da je na taj dan srednji Šargovac pun vozila i kršćana, koji idu kapeli na brežuljku a potom na svraćanje i druženje u prirodi.

65 M. Pavlinović, *Nav. dj.*, str. 107.

66 M. Pavlinović, *Nav. dj.*, str. 107.

67 M. Pavlinović, *Nav. dj.*, str. 107.

Nešto niže od kapele, na nižoj uzvisini, među prvim kućama Goluba, postoji mjesto zvano "Oltarišće". Tu su se u vremenu turske vladavine okupljali Šargovčani na Službu Božju. Načinili bi improvizirani oltar, natkrili granama i kabanicama, da bi oltar i misnik bili zaštićeni od kiše i sunca.

U tako velikom Šargovcu bilo je mnogo dobrih vjernika i duhovnih zvanja. Pored već spomenutog fra Marka Benkovića u drugoj polovici 18. stoljeća i početkom 19. stoljeća spominje se svećenik fra Nikola Golub. U drugoj polovici 19. i početkom 20. stoljeća značajni su i vrijedni svećenici iz Šargovca iz obitelji Radmana: fra Joso, fra Stipo i fra Ambrozije. I danas imamo trojicu šargovačkih Radmana, odjevenih u odoru sv. Franje: rođena braća i profesori u odgojnim zavodima fra Ivo i fra Vili, fra Mario, koji je tek počeo hodati putem manje braće.

Ovdje bi mogli spomenuti mnoge pobožne kršćane, koji su Šargovcu davali katoličko obilježje. Između mnogih ovdje bih spomenuo nedavno preminulog Tomu Goluba. Bio je to divan čovjek pun vjere i prirodnog humanizma, primjer kako se ljudsko dostojanstvo gradi na vjerskim i općeljudskim principima.

Poput mnogih naših sela banjalučkog kraja i Šargovac je teško stradao u posljednjem ratu 1991-1995. godine. Podnijevši mnoge nevolje i strahote, nedužni Šargovčani morali su napustiti svoja ognjišta i poći u izgnanstvo. Kapela u Golubićima je minirana u svibnju 1995. godine. Samo neznatni broj Šargovčana je ostao na rodnoj grudi. Sjeta i tuga uvukle su se na prostore Šargovca, pa su nastali mučni i turobni dani, što je u kontrastu s radošću i vedrinom negdašnjeg sela. Nekada se po okolnim selima mogla čuti pjesma:

*Čupaj kolac, hajdemo na prelo,
U Šargovac, u najljepše selo.*

Drugi dio stiha kao refren, nešto izmijenjen, još se dva puta ponavlja:

*U Šargovac, u Radmana selo,
U Šargovac, Golubovo selo.*

ZALUŽANI

Današnji Zalužani se uklapaju u periferiju Banje Luke na njenom sjeverozapadu. Područje ovog mjesta brzo se urbanizira i utapa u sliku grada. Pri Vrbasu tabla s natpisom Banja Luka uokviruje Zalužane a na prijedorskoj cesti, na Tunjicama Zalužani čine vanjski obod grada. U određivanju zalužanskog prostora bit ćeemo najjasniji, ako slijedimo zalužanski put, koji od samog Vrbasa vodi do Crkvena. Zalužanske kuće su smještene uglavnom uz spomenuti put, uz manje desne odvojke prema ravnicima pored rječice Dragočaja. U novije vrijeme Zalužanima inklinira dio Derviša, Vujnovića i gradiške ceste do trnskog područja. Tko dovoljno ne poznaje ovo mjesto, misli na centar Zalužana pri Vrbasu, sa školom, marketom, betonjarom, lokalima, prijelazom preko željezničke pruge i nadvožnjakom. Nasuprot ovome, poznavalač Zalužana mislit će još i na zalužanski put, Tunjice, Obuvaljku, ravnicu pored rječice Dragočaja do UNIS-a, čak i na široki prostor s deponijem gradskog smeća ispod Crkvena.

Samo ime Zalužani izvodi se od riječi lug (šuma), za kojim je nekada bilo smješteno selo. Naime, u davno vrijeme turske vladavine u našim krajevima selo Zalužani je imalo svoj prvotni smještaj, različit od današnjeg. Kuće nisu bile smještene uz današnji zalužanski put. Uz to, sve do uspostave austrijske vlasti nije bilo kuća pored Vrbasa, u današnjem centru Zalužana. Povijesni izvori spominju da su uz gradišku cestu bila naselja Trn i Derviši. Između njih bile su nenaseljene poljane. Zalužani su bili podalje od Vrbasa. Počinjali su tek negdje u Koritovcu. Selo je bilo smješteno na dodiru razuđenih brežuljčića i ravnice od strane Dragočajke. Kuće su bile smještene na potezu: Koritovac - Podosojnica - Točak - Obuvaljka, uključujući i dolinu s istočne strane Crkvena. Na ovo se selo obično gledalo od strane Banje Luke. Cijela zalužanska kosa kojom vodi istoimeni put, te ispred nje Vujnovići, Novakovići i Timari bili su pretežno obrasli šumom, čineći isprekidani niz lugova, od kojih su se isticali oni nad samim selom, uz današnji zalužanski put. Gledajući od Banje Luke, selo je stvarno bilo za lugom, po kome je i dobilo ime Zalužani.

Zalužani kao naselje spominju se početkom 18. stoljeća, što možemo zaključiti iz dostupnih izvora. U 17. stoljeću, u vremenu postojanja dragočajske župe Zalužani se ne spominju. Oskudni izvori iz tadašnjeg vremena navode nas na pomisao, da su Zalužani bili u sastavu donjeg Dragočaja. Uostalom, kuće tadašnjih Zalužana bile su na rubu doline rječice Dragočaja. Početkom 18. stoljeća iz do tada jedinstvenog Dragočaja izdvajaju se pojedina sela, među kojima su i Zalužani. Dragočaj se sve više označava kao kraj, skup tih sela. Tako u izješću biskupa fra Mate Delivića iz 1737. godine spominje se selo Zalužani s 40 katoličkih obitelji i 530 članova. Samo sedam godina kasnije biskup fra Pavlo Dragičević spominje Zalužane s drastično umanjenim brojem mještana. Selo je

tada imalo 14 domaćinstava sa 110 članova. Medu njima spominje stare obitelji Kašljevića i Aleksića. Ovako umanjeni broj pravdamo stradanjima i iseljavanjem u Banjalučkom ratu 1737. godine. Ovi su opstali zahvaljujući skrovitosti mesta, zaklonjenog zavjesom šume u uvalama.

Takvo stanje održavalo se sve do potkraj turskog perioda u Bosni, što potvrđuju podaci iz šematzizma:

- Godine 1856. Zalužani su imali 11 domaćinstava sa 125 članova.
- Godine 1864. Zalužani su imali 13 domaćinstava sa 125 članova.
- Godine 1877. Zalužani su imali 14 domaćinstava sa 85 članova.

Ovdje je interesantno spomenuti otvaranje prve željezničke pruge u Bosni i Hercegovim 1873. godine. Njena relacija je bila Dobrljin - Banja Luka. Međutim, završna postaja nije bila u gradu, nego u Zalužanim. Na prvi pogled čudno je bilo to, što ta postaja u Zalužanim nije nosila njihovo ime. Upravo iz navedenih razloga, što je selo bilo podalje od Vrbasa i postaje. Putnik, koji bi dolazio željeznicom ili gradiškom cestom, ne bi ni vidio zalužansko selo, jer je tada bilo podalje u šumi ili brdu. Od većih naselja spomenutoj postaji najbliži je bio Trn. Zato se ne treba čuditi, što je ta postaja za neke daleko od Banje Luke, pred Trnom. S druge strane, kako je pruga dolazila niz rječicu Dragočaj, te postaja bila na njenom utoku, za mnoge u austrijskom periodu ovo je bila postaja Dragočaj.

Nakon uspostave austrougarske vlasti selo se s rubova ravnice izvlači na kosu, te se postupno formira uz zalužanski put. Poseban značaj dobiva onaj dio uz Vrbas, koji je dugo bio nenaseljen, zbog prolaska vojski i turskog nasilja. Uz gradsku cestu i postaju željezničke pruge prostor se sve više naseljava i popunjava kućama. S vremenom postaje najznačajniji i najnaseljeniji dio Zalužana. U novije vrijeme formira se kao centar na rubu gradske regije Banje Luke, s potrebnim ustanovama, privrednim i ugostiteljskim objektima.

U posljednjih sto godina bilježimo porast pučanstva u Zalužanim. Prema Šematzizmu Banjalučke biskupije iz 1892. godine bilo ih je 454 (uzeta je u obzir samo barlovačka strana a onaj dio koji pripada petrićevačkoj župi, pribraja se Vujnovićima, koji su tada imali 386 vjernika). Tada je slijedilo intenzivnije naseljavanje prostora Zalužana. Prema kronici župe Barlovci 1967. godine Zalužani (samo dio koji pripada Barlovčima) imali su 103 obitelji s 479 vjernika.

Oko 1930. godine u Zalužane se naseljava nešto Slovenaca, uglavnom uz gradišku cestu. U socijalističkoj Jugoslaviji, putem nacionalizacije, urbanizacije i kupovinom zemljišta u znatnom broju naselili su se pravoslavci, koji - izmijenšani s mjesnim katolicima - žive u donjem dijelu Zalužana.

Inače, katolici u Zalužanim od davina žive kao miran i radin narod. Zalužanski put je uvijek bio pun života i radosti, gdje je svatko svakoga poznao. U takvom ambijentu interesantno je spomenuti nadimke pojedinih mještana: Purko, Pajko, Brajko, Kreja, Žuna, Ključuka, Ilišak, Leut, Fiut, Krumak, Šum, Muf, Ćup, Dojdo, Šerif, Bilan, Doja, Kega, Gera, Pisko, Dreljo, Čana, Kići, Krivan... Prolazio sam zalužanskim putem pred sam ovaj posljednji rat i zastao

s mještanima u kraćem razgovoru. Pokraj nas se igralo dijete. Maleno, izrazito bijele kose, prava plava krv. Pitam: "*Mali, kako se zoveš?*" Jedva izgovara, ali uvaženo kaže: "*Ja se zovem Bjelan Tadić.*"

Površno gledajući, rekli bismo da u Zalužanima nema sakralnih objekata. Međutim, taj prvi pogled nas vara, jer kapela na groblju Crkvene sagrađena je na zalužanskom zemljištu. Osim toga, na Tunjicama, uz staru prijedorsku cestu bio je kip "krajputaš", koji je srušen 1995. godine.

Ovaj posljednji rat 1991-1995. godine porazno se odrazio na Zalužane. Većina katolika morala je napustiti svoja ognjišta i poći u izgnanstvo. Tek nekolicina njih se nije micala sa svojih ognjišta, očekujući na njima mirnije dane.

Cijeli prostor od Vrbasa do Crkvena, koji zalužanskim putem siječe gradišku i prijedorsku cestu u prigradskom dijelu, i danas nazivamo Zalužanima, premda to više nije selo a još manje za lugom. Ako hoćemo pogledati prostor starih i prvotnih Zalužana, trebamo se sa zalužanske kose nadviriti nad Koritovac, Točak, Podosojnicu...

TRN

Današnji Trn čini jedno veće naselje, koje još uvijek nema sve karakteristike urbane sredine. S druge strane, uvelike je nadišao okvire sela. Veći dio naselja smješten je u trnskom polju a neznatni dio, stari Trn je s desne strane Vrbasa. Na lijevoj strani rijeke na Trn se naslanjaju gušće naseljeni dijelovi Jablana, Bukovice i Glamčana a uz Vrbas cijelo se područje naslanja na sjeverni obod Banje Luke. S dobrim privrednim mogućnostima, pogodnim za malu privredu Trn ima zavidnu perspektivu. Pogotovo što je na važnoj prometnici i u blizini privredno jake Banje Luke.

Trn je staro naselje, poznato iz rimskog vremena. U kasnorimskom periodu trnskim područjem prolazila je značajna cesta, koja je od Salone vodila prema Panoniji. Pored većeg naselja na području Banje Luke (Castra), na istom putu u Trnu je bilo prilično značajno naselje Ad Ladios. Naselje je bilo u polju uz sam put, koji je išao trasom stare gradiške ceste. Međutim, dio naselja bio je na desnoj obali Vrbasa. Ovo naselje je porušeno u periodu seobe naroda. Njegove ruševine su se vidjele sve do potkraj turske vladavine, do kada su bili vidljivi ostaci temelja i zidova po njivama.

Gotovo tisuću godina trnsko područje se nalazi van povijesnih zbivanja. U 15. stoljeću opet imamo spomen o Trnu. Tada su katolici Trna imali crkvu posvećenu sv. Ivanu Krstitelju. Bila je na desnoj obali Vrbasa, na zemljишtu pok. Matije Tomića. U susjednom Jablanu bila je crkva sv. Martina. U svojim navalama početkom 16. stoljeća Turci su preplavili trnsko područje. Najvjerojatnije su u Trnu sagradili malu drvenu utvrdu, koju je uništio Krsto Frankopan 1525. godine u čuvenom pohodu prema opsjednutom Jajcu⁶⁸. Za vrijeme turskih pustošenja nestala je crkva sv. Martina u Jablanu a sv. Ive u Trnu je opstala pri turskom zaposjednuću doline Vrbasa 1528. godine. Moguće da je bila oštećena ili čak zapaljena, no sigurno je bila u upotrebi sve do Velikog bečkog rata 1683-1699. godine. U tu crkvu dolazili su vjernici dragočajskih i ivaštanskih sela. Kad je do trajao most preko Vrbasa sedamdesetih godina 17. stoljeća, vjernici sela s lijeve strane rijeke nisu više mogli dolaziti u spomenutu crkvu. Nasilni Turci su ih prisiljavali da idu preko ruševna mosta a oni - da se ne izlažu opasnosti - polaze na Službu Božju u Dragočaj. O tim razmiricama oko mosta izdano je više isprava od strane turske vlasti u periodu 1671-1680. godine, od kojih je najznačajnija murasela banjalučkog kadije Hadži Mehmeda kajmekamu Džafar-agić, kojom nalaže: *"Potrebno je da nikome ne dopusite da kinji (napastuje) zimije (kršćane) spomenutih dvaju sela..."*⁶⁹.

68 Vidi: P. Čošković, *Banja Luka i pomaganje Jajcu 1525. godine*, Historijski zbornik Instituta u Banjaluci, Banjaluka 1987., str. 27.

69 J. Matasović, *Fojnička regesta*, str. 179; B. Gavranović, *Povijest franjevačkog samostana...*, str. 173.

Tada je Trn bio nastanjen pretežno katolicima. Bilo je nešto Turaka u samom centru kasabe, koji su bili vladajući sloj. Čini se da su katolici Trna pred Veliki bečki rat stvorili vlastitu župnu organizaciju. Međutim, ako su je i imali, bila je kratkog vijeka. U nadošlom ratu Trn se našao u zoni sukoba i prolaza vojski. Kad je austrijska vojska 1688. godine u odstupu spalila Banju Luku, ista sudbina je zadesila varošicu Trn. S druge strane Turci su provodili odmazdu, pa su u tijeku sukoba rastjerali katolike i franjevce a crkvu sv. Ivana porušili. Preostali katolici po okolnim selima i povratnici nisu imali naklonjenu sudbinu. U Banjalučkom ratu 1737. godine Turci su pobili sve kršćane u dolini Vrbasa, počevši od Banje Luke, pa sve do granice na Rovinama ispod Topole. Tada su stradali i mnogi trnski katolici.

U tim ratovima Trn postaje opustošeno mjesto. Na cijelom području ovog nekada značajnog mjesta apostolski vikari spominju mali broj domaćinstava. Biskup fra Pavo Dragičević u izješču 1744. godine spominje Trn sa svega dvanaest kuća. Takvo stanje ostaje tijekom cijelog 18. stoljeća, što potvrđuje zastavnik Božić 1785. godine, kad u Trnu nalazi neznatno naselje s 10-12 kršćanskih kuća⁷⁰. On spominje samo kršćane. Međutim, tada su u Trnu živjeli i muslimani. Oni su na mjestu gdje je bila crkva sv. Ivana sagradili džamiju. Danas nema ni te džamije a kao spomen na nju ostao je naziv lokacije "džamiše".

Cjelokupna situacija u drugom dijelu turske uprave doprinijela je svođenju varošice Trn u okvire običnog sela. Pored ratova, takvom stanju su doprinisile kuga, glad i elementarne nepogode. Slijedeći matice umrlih ivaštanske župe, bilježimo nesretni slučaj utapanja šestorice Trnjana u Vrbasu 1801. godine. Pod brojem 281 stoji:

Tarn Sello, die 3. Februari 1801. privozecchi se na Vrbasu 6. gliudi potopisse se, koim prigoda se dogodi. Parvi Matie Xitnicovich od godina 45. drugi Ivo Butovagnich god-na 40. trechi Stipan Matich god-a 42. cetvarti Jacov Cingal god-a 15. peti Nikola Cingal god-a 14. Šesti Illia Kovacevich odgod-a 16. Bisse pokopani u Tarnskom grebglu.

Kako znamo, Trn je pripojen ivaštanskoj župi 1720. godine. Takvo stanje ostaje sve do 1876. godine, kad je s Jablanom i Bukovicom priključen Petrićevcu. Tri godine kasnije postaje dio novoosnovane župe Barlovci, gdje će ostati do 1980. godine, kad je od Trna, Jablana i Bukovice stvorena zasebna župa Trn. U vremenu osamostaljenja sva tri sela imala su nešto više od 2.000 vjernika. Na tromeđi spomenutih sela do 1985. godine izgrađen je župni centar, s kućom i crkvom sv. Josipa.

Sve do potresa 1969. godine Trn je bio malo mjesto, tipično selo, većim dijelom na desnoj a manjim dijelom na lijevoj obali Vrbasa, s pokojom kućom u trnskom polju i uz gradišku cestu. Poslije potresa počinje naseljavanje trnskog

70 "Tern... So aus etwa 10-12 kristlich Häusern bestehet", H. Kreševljaković i H. Kapidžić, *Nav. dj.*, str. 43.

polja. Kroz dvadesetak godina cijelo polje je prekriveno privatnom gradnjom, skladištima, lokalima i zgradama potrebnih ustanova.

U nadošlom ratu 1991-1995. godine nije pošteđena ni trnska župa. Pod stalnim pritiskom i napadima župljani napuštaju domove ili ih zamjenjuju. Dana 18. svibnja 1995. godine, oko 4 sata ujutro minirana je župna crkva sv. Josipa a kuća (koja je i prije gorjela) zapaljena je, te su od nje ostali samo zidovi. Zvonik crkve, iako miniran, nije se srušio.

U kolovozu iste godine, u općem egzodusu našeg naroda odlazi veliki broj župljana Trna. U župi ostaje neznatan broj vjernika. U tako teškim prilikama Služba Božja je održavana na trnskom groblju Bešlenica, da bi d. Josipova 1996. godine župnik s preostalim vjernicima ospособio podrum spaljene kuće i tu počeo održavati Službu Božju nedjeljom i blagdanima. Tu se sabire mala zajednica preostalih vjernika, priželjkujući bolje dane.

BUKOVICA

Kao naselje Bukovica je poznata od davnih vremena. Gravitirala je varošici Trnu, da bi istovremeno bila integralni dio dragočajske župe. Godine 1720. potpala je pod Ivanjsku, kojoj je pripadala do 1876. godine. Potom je tri godine potpala pod Petrićevac, da bi u periodu 1879-1980. godine bila u sastavu barlovačke župe. Nakon toga pripala je novoformiranoj župi Trn.

Bukovica u prošlosti

Kao selo, Bukovica se spominje početkom 17. stoljeća. U istom periodu - pored današnjeg sela - obuhvaćala je i prostore Barlovac, Jablana i Balaginaca. Sve su to prostranstva s brežuljcima, na rubu vrbaške kotline, u kojoj je uz samu rijeku bila varošica Trn s crkvom sv. Ivana Krstitelja, što je za Bukovicu imalo veliki značaj. S druge strane, župnom organizacijom bila je povezana s Dragočajem, kamo su pošli na Službu Božju u 70-tim godinama 17. stoljeća. Naime, tada je dotrajao most na Vrbasu; nitko ga nije popravljao, niti novi gradio. Ne mogavši prelaziti Vrbas crkvi sv. Ivana, Bukovičani su pošli na Crkvene. Osim toga, velika većina mještana Bukovice pokopavala se na Crkvenama, pored postojećeg groblja na Suvajama.

Pored tada kompaktnih seoskih područja Motika, Dragočaja i Ivanjske, Bukovica je uz trnsku varošicu činila posebnu seosku sredinu, u kojoj su katolici mogli relativno mirno živjeti, zahvaljujući naslonjenosti na Kozaru i dovoljnu udaljenost od važnijih putnih pravaca. Stoga, početkom 17. stoljeća u Bukovici nalazimo priličan broj katolika, što možemo zaključiti iz iskaza administratora Bosne, biskupa fra Tome Ivkovića, koji je u vremenu 1626-1630. godine u više navrata posjetio dragočajsku župu. U tim kanonskim obilascima dva puta je bio u Bukovici i krizmao 124 krizmanika, što je stvarno značajan broj.

Velikim bečkim ratom (1683-1699.) bojišnicom postaje dolina Vrbasa, pri čemu Trn gubi značaj i postaje manje selo, dok je zaklonjena i mirnija Bukovica postala još napuštenija, jer je izvjestan broj Trnjana u njoj našao pribježište. Pred sam Banjalučki rat 1737. godine Bukovica je imala 18 kuća i 270 članova, što nalazimo u izvještu biskupa fra Mate Delivića.

Početkom 1742. godine ivaštansku župu pohodio je ap. vikar fra Pavo Dragičević. Obilazeći Bukovicu, u njoj se zadržao dva dana. Dana 16. siječnja držao je Službu Božju i podjeljivao sakramenat sv. Potvrde u kući Petra Bumbara⁷¹. Tada je krizmao 32 krizmanika. Narednog dana služio je sv. Misu i krizmao 46 krizmanika kod kuće Šime Miljanovića⁷². Istom prigodom nalazi u selu 30 kuća s 362 člana. To je vrijeme, kad se još uvijek pod Bukovicom

⁷¹ L. Đaković, *Nav. dj.*, str. 436.

⁷² L. Đaković, *Nav. dj.*, str. 437.

podrazumijevaju prostori Barlovaca, Jablana i Balaginaca. Pored ostalih, tada se spominju stare obitelji: Bumbari, Anušići, Vidovići, Lopari, Matići, Orlovci, Blaževići, Lagundžije, Lipovci, Matoševići, Mačinkovići, Adrovci... Tada se živjelo "u zajednici", kako običavaju reći naši stari. Pojedine zajednice su bile veoma brojne, poput one, kojoj je glavar bio Ivan Vidovića koja je brojila trideset članova, od kojih je dvadeset troje bilo odraslih a preostalih sedmoro dječeg uzrasta. Spomenuti Šimo Miljanović pod krovom svoje kuće imao je osamnaestoro odraslih i troje djece.

U 19. stoljeću Bukovica definitivno dobiva današnje granice. Godine 1858. imala je 26 kuća s 268 članova. Od uspostave austrijske vlasti u Bosni broj mještana Bukovice bio je u stalnom porastu, tako da je ovo selo 1967. godine imalo 114 kuća, u kojima je živio 601 katolik.

Župna kuća u Bukovici

Kako je u 18. stoljeću Trn sveden u okvire manjeg sela, Bukovica je u sastavu ivaštanske župe dobivala sve veći značaj. Kao udaljeno selo od župnog centra dobiva poseban tretman. Naime, u tako mirnom i posve katoličkom selu moguća je sustavnija pastorizacija i okupljanje vjernika u dijelu župe bliže Vrbasu. Za opsluživanje istog dijela župe franjevcu su imali na raspolaganju kuću u Bukovici, koja je bila vlasništvo ivaštanske župe. Ta kuća je postojala u drugoj polovici 18. i početkom 19. stoljeća. Spominje je ap. vikar za Bosnu fra Marko Dobretić 1777. godine. Zastavnik Božić, u SVOJOJ misiji 1785. godine više puta dolazi u Bukovici, u kojоj spominje istu kuću⁷³

Više podataka o ovoj kući nalazimo u knjizi inventara ivaštanske župe, na početku 19. stoljeća. Imamo prikaz inventara iste kuće 1807. i 1809. godine, koji slijedi nakon onog u župnom centru pod Bobijom. Malo je nejasno koliko je tu bilo objekata. Prateći popis, vidimo da su tu naznačeni: "Ambar, Czela, Konoba i Kuchia". Ovo bi mogli shvatiti kao: kuća, ostava, hambar i posebna, jednosobna kućica. Na popisu nalazimo sve ono, što je potrebno za domaćinstvo onog vremena. Dakako, skromnije nego u župnoj kući u Ivanjskoj. "Czela", mala kućica je služila za potrebe svećenika, kada bi dolazio u Bukovicu, da bi tu mogao odsjeti, obavljati poslove, pa i prenoći. U toj "czeli" od potrepština navode se pokrivači, navlake i ručnici. Od crkvenih stvari navode se: kalež, paramente, daska za oltar i slike Gospe i sv. Roka⁷⁴.

Imajući ovo u vidu, dolazimo do saznanja, da su se na prijelomu 18. i 19. stoljeća stekli uvjeti za stvaranje posebne organizacije u Bukovici, koja bi pored spomenutog, obuhvaćala i okolna sela. Vjerojatno bi se to i dogodilo, da događaji nisu krenuli drugim tijekom. Nemirna vremena i haranja velike kuge 1813-1818. godine zapriječili su konstituiranje nove župne zajednice. Kuća je vjerojatno prodana oko 1810. godine.

73 "Hier ein nach Ivanska, wohin bey 2. St. sind; gehöriges Pfarrhaus...", H. Kreševljaković i H. Kapidžić, *Nav. dj.*, str. 46.

74 "Prilika Gospina, Prilika s. Roka", *knjiga Inventara župe Ivanjska*, str. 5.

Čini se da je u toj kući bila namještena jedna katolička obitelj, koja je održavala i čuvala posjed i imovinu. Spominje se osoba, koja je 5. siječnja 1810. godine umrla u 73. godini života i pokopana na Crkvenama. To je Dominika Andr(ijev)ić iz Prijecana, koja je dvadeset godina služila svećenicima-franjevcima u kući u Bukovici⁷⁵. Kao mjesto njezine smrti u matici upisani su Barlovci, što bi mogao biti znak, da je kuća već otuđena a ta obitelj ili sama Dominika našla novo obitavalište.

Bukovica u novijem vremenu

Ostavši u današnjim granicama, Bukovica je i dalje bila veće selo, s adekvatnim prostorom na brežuljcima i u dolini istoimene rijeke. Čim lijep seoski kraj, sa zdravim podnebljem. Nestankom župne kuće i odvajanjem Jablana sa Suva-jama, Bukovica - iako kompaktna katolička sredina - ostade za duže vrijeme bez ikakve crkvice i kapele na svom području. Iako nisu imali takvo obilježje u svom selu, Bukovčani su poznati kao dobri katolici, koji su u velikom broju dolazili crkvi sv. Vida u Ramićima a kasnije sv. Josipa u novoj trnskoj župi. Od svih okolnih sela, Bukovica je najsačuvanija, s ustaljenim formama katoličkog života, koja su davale bitna obilježja selu. S druge strane, njihovi momci su uvijek bili orni za nadmetanje, gotovo kao i Motičani. Zajedno s Jablančanima kod barlovačke crkve predstavljali su protutežu Dragočajcima. Još je svježa uspomena na starog Ivu Vidovića, kojemu i u starijim danima nije bilo mrsko podići momke, otici u koje god treba selo i oteti djevojku za kojeg od Bukovčana. No, i to upotpunjuje sliku o Bukovici i Bukovčanima.

U vremenu prije Drugog svjetskog rata Bukovčani su na Vidovića brdu podigli veliki drveni križ. Na istom mjestu, poslije spomenutog rata podigli su Gospin kip "krajputaš", minijaturnu građevinu u stilu lurdske spilje. Na mjestu te svetinje mještani su 1979. godine sazidali kapelu, pored koje su podigli zvono težine 100 kg, na zvoniku s metalnom konstrukcijom. To je kapela Pohođenja B. D. Marije, kod koje su se održavale sv. Mise na Marinu i u nedjelju poslije svetkovine Rođenja B.D. Marije. Za Bukovicu, prilično udaljenu od barlovačke crkve sv. Vida i nove trnske sv. Josipa, ova kapela mnogo znači, jer se kod nje u novije vrijeme povremeno održavala Služba Božja i vjeronauk.

U ratu 1991-1995. godine Bukovica je doživjela sudbinu svih katoličkih sela u banjalučkom kraju. Velika većina mještana morala je napustiti svoje domove i otici u progonstvo. Tek neznatan broj Bukovčana ostao je u selu. U napuštenе kuće uselili su se pripadnici druge vjeroispovijesti. Neuseljene kuće su devastirane i ostale bez krovova. Oštećena je i Gospina kapela na Vidovića brdu.

U međuvremenu, rijeka Bukovica svojim žuborom podsjeća na Vidoviće, Blaževiće, Lipovce, Orlovce, Matoševiće, Relje... Podsjeća nas na one, koji su tu od davnina obitavali i kojima Bukovica s pravom pripada.

⁷⁵ "Barlovčzi, die 5. Jan. 1810 Dominica Andrich de Pričani aet. Suae an. 73... animam Deo reddidit... Sep. Corpus in coem. Dicto Czarquine... 20 annis Fratribus fidelissime in Domo Bucovicza inservivit", *M. U. župe Ivanjska*, za godinu 1810.

DRAGOČAJ

O ovome mjestu već smo govorili prilikom izlaganja o istoimenoj župi. Mnogo toga znamo, ali ovdje bi donijeli još neke podatke, koji upotpunjaju opis ovog mjesta. Među značajnijim mjestima na sjeverozapadu Banje Luke redovito se spominje Dragočaj, prostrano mjesto, s brojnim stanovništvom i burnom prošlošću. Iako je današnji Dragočaj prostorno umanjen, ipak predstavlja veće mjesto, koje je davno nadišlo okvire sela, pa se tretira kao zaseban kraj. Nešto je udaljeniji od grada, jer nastaje na završetku gornjih dijelova Zalužana, Šargovca i Motika. Smješten je između prometnih pravaca, koji od Banje Luke vode Prijedoru i Bronzanom Majdanu. Danas Dragočaj čini skup sela: Orlovac, Dikevci, Čivčije, Ojdanića brdo, Gradina, Stranjani i Matoševci.

Veliki Dragočaj u prošlosti

Prvi poznati spomen Dragočaja datira iz druge polovice 16. stoljeća. Godine 1567. u zapisima rasprava u banjalučkom sudu spominju "fra Marka, župnika u Dragočaju"⁷⁶. Ovdje se Dragočaj spominje kao župa, koja ima ime prema istoimenom selu, koje u župi čini mjesto s njenim sjedištem.

U 16. i 17. stoljeću na sjeverozapadu Banje Luke postojala su tri sela, bolje da se izrazim seoska područja: Motike, Dragočaj i Ivanska. O Motikama smo govorili u opisu istoimene župe. Svjedočanstvo o Dragočaju kao selu imamo 1680. godine u sudskim raspravama o mostu na Vrbasu u Trnu. U muraselj iz te godine spominju se katolici "sela Dragočaja i Ivanske". U sudskom nalogu kajmekamu Džafer-agu, banjalučki kadija Hadži Mehmed zapovijeda da nitko ne "kinji (napastuje) zimije (kršćane) spomenutih dvaju sela..."⁷⁷.

U prošlosti selo Dragočaj je bilo sinonim za veliki prostrani kraj uz istoimenu rječicu i njene pritoke, sve do utoka u Vrbas. Taj veliki Dragočaj naslanjao se na Vrbas, uključujući prostore današnjih sela: Zalužana, Kuljana i Barlovaca; donekle i Bukovice, koju je vezao uza se župnom organizacijom.

S vremenom pod imenom Dragočaj sve više podrazumijevamo naziv za prostrani kraj, u kome se od pojedinih zaselaka postupno formiraju pojedina sela. Izdvajanje pojedinih sela na širokom području Dragočaja počinje u 18. stoljeću. Bukovica se i ranije spominje kao posebno selo. Godine 1737. pored glavnog seoskog područja Dragočaja, spominju se izdvojena sela: Ojdanići, Zalužani, Čivčije, Stranjani i Matoševci. Sredinom istog stoljeća izdvajaju se Dikevci i Kuljani, do kraja Orlovac i Ramići. Istovremeno se pojavljuju i Barlovci, pa uključivši i Gradinu, zaokružuje se broj sela na području negdašnjeg

76 D. Mandić, *Nav. dj.*, str. 484.; *Fojnička regesta*, br. 70., str. 111.

77 *Fojnička regesta*, str. 179., H. Kreševljaković, *Muteselimi i njihov djelokrug*, Sarajevo 1957, str. 132.; B. Gavranović, *Povijest franjevačkog samostana Petričevac..* str. 173.

velikog Dragočaja. Već u drugom dijelu 18. stoljeća pod užim dragočajskim krajem podrazumijevaju se prostori njegovih današnjih sela.

Kako je došlo do toga, da je Dragočaj umanjen i sveden na prostore u gornjem i srednjem toku rječice Dragočaja? Svakako, to je uvjetovano povjesnim prilikama u banjalučkom kraju od Velikog bečkog rata (1683-1699.) do Banjalučkog rata 1737. godine. Usljed ratnih operacija, turske odmazde i haranja kuge nestajao je katolički živalj u donjem Dragočaju pri Vrbasu. Nije se mogao održati na toj vjetrometini, kojom su prolazile i sukobljavale su vojske, s kojima su ubogoj kršćanskoj "raji" dolazile zaraze, glad i svakojake nevolje. Katolici su ginuli, sklanjali se preko Save u austrijske zemlje, ili se povlačili dublje u brdovite predjele. Time su donekle popunjavali gornji Dragočaj, Bukovicu i ivićtanski kraj. Iz tih razloga potiskivan je katolički živalj, tako da ga je posve nestalo u dolini Vrbasa na početku Banjalučkog rata, kada su Turci 19. srpnja 1737. godine pobili preostale katolike u dolini spomenute rijeke, da se ne bi pridružili austrijskoj vojsci. Tko se nije sklonio dalje od Vrbasa u brdovite predjele, izgubio je život u raciji, koju su Turci poduzeli prilikom povlačenja prema Banjoj Luci. Tako je posve nestalo katolika na prostoru donjeg Dragočaja pri Vrbasu. U kasnijim, mirnijim vremenima vraćale su se pojedine obitelji obala Vrbasa i naseljavali su se i drugi, pridošli sa strane. Među njima živi svijest o pripadnosti Dragočaju, ali dalje se službeno pod tim imenom misli na sela, koja se i danas smatraju dragočajskim. A rječica Dragočaj, protječeći između Kuljana i Zalužana i utječući u Vrbas, podsjeća na negdašnji Dragočaj, koji je izlazio na obale te velike rijeke.

Brojno stanje mještana Dragočaja

Brojno stanje mještana Dragočaja u prošlosti ovisilo je o blagostanju i mirnim vremenima s jedne, te ratovima, kugи i gladi s druge strane. Zato nalazimo uglavnom promjenjivo brojno stanje. Prvu vijest o stanovništvu Dragočaja donosi nam biskup fra Nikola Olovčić 1672. godine, koji piše da dragočajska župa broji 1.200 vjernika. Tri godine kasnije biskup fra Marijan Maravić spominje 1.800 duša. Uzvješi u obzir da je to broj svih župljana, uključivši i slabije naseljeni ivićtanski kraj i Bukovicu, po slobodnoj procjeni možemo znati koji dio otpada na Dragočaj. Uz ovakav proračun moramo spomenuti da u to vrijeme u dragočajskom i ivićtanskom kraju nije bilo pripadnika drugih konfesija, osim nešto Turaka po hanovima i čardacima, koji su predstavljali izvršnu vlast na djelu.

Zahvaljujući izvješću biskupa fra Mate Delivića imamo popis kuća i župljana župe Ivanjska pred sam Banjalučki rat 1737. godine. Prema njegovom izvješću, stožerni dio sela, s već odvojenim Ojdanićima, Stranjanima, Matoševcima i Čivčijama imao je 138 kuća i 1.222 katolika⁷⁸.

Sedam godina kasnije ap. vikar Pavlo Dragičević u izvješću bilježi samo 57 kuća s 552 člana, što je uočljiva posljedica spomenutog rata⁷⁹. Poslije tih godina broj mještana Dragočaja postupno je rastao, da bi drastično opao u vremenu

78 J. Jelenić, *Monumenta...*, str. 51.

79 Vidi: J. Jelenić, *Monumenta...*, str. 41-45.

haranja kuge 1813-1818. godine. Opet je slijedio lagani porast, da bi sredinom 19. stoljeća dostigao broj iz 1744. godine. Prema Šematizmu iz 1855. godine Dragočaj je imao 64 kuće i 560 članova. Ovaj broj se stalno povećavao, da bi prema Šematizmu iz 1960. godine u Dragočaju našli 2.246 katolika. Uz njih je istovremeno živio i znatan broj pravoslavnih. Omjer u zadnje vrijeme bio je 70 : 30 u korist katolika.

Novije viđenje Dragočaja

U novije vrijeme za Dragočaj možemo reći, da je to još uvijek poseban kraj, koji ima vlastite prepoznatljive karakteristike. Kraj i ljudi imaju svoje posebnosti, koje ih razlikuju od susjednog ivaštanskog ili motičkog mentaliteta. Mjesto i ljudi u njemu otvaraju se novini života i zbivanjima, koja se događaju u banjalučkom kraju. U samom centru Dragočaja još nemamo izrazitim urbanim obilježja, ali očekujemo, da će se širenjem urbanog prostora Banje Luke uskoro i Dragočaj uključiti u gradsko područje. Dio industrijske zone Banje Luke već je izgrađen pored rječice Dragočaja, ispod Crkvena. Sam dragočajski centar ima adekvatne objekte i ustanove: poštu, školu, mjesnu zajednicu, ambulantu, dom, prodavaonice, kavane... To je buduća jezgra, koja će biti urbano profilirana, dok širi prostori dragočajskog kraja, pored asfaltnih puteva, vodovoda i telefona još uvijek su samo selo.

U ovakav Dragočaj uvukla se psihoza rata 1991. godine, tijekom koga su mjesni katolici bili na velikim iskušenjima. Na koncu su morali napustiti rodno mjesto i otići u izgnanstvo. Samo neznatni broj, od dotadašnjih 2.000 katolika teškom mukom je ostao na svojim ognjištima. Učinjena je velika nepravda ovom narodu. Da li će se ispraviti s bilateralnim nastojanjem, s mnogo htijenja i duševne snage, ostaje da sagledamo u vremenu koje je pred nama. Ako je suditi po pravdi, znamo čemu se trebamo nadati.

Ova priča o Dragočaju, uвijek dragom zavičaju, kad "dragom očaju", daje samo kratki pregled povijesti ovoga kraja. Na koncu, taj pregled upotpunjujemo profilom jednog od mnogobrojnih čestitih ljudi iz Dragočaja. Tražeći ono plemenito naličje Dragočaja, prepoznajemo ga u osobi Pave Marića starijeg iz Dikevaca. Tko ga poznaje, može za njega reći da je to čovjek dobrote, humanosti i vjere, u svakom društvu rado viđen i poštovan. Stjecajem okolnosti, na koncu Drugog svjetskog rata, ni kriv ni dužan našao se u logoru u Ključu, gdje je radio u kamenolomu. U nemogućim uvjetima, gol i bos, spao je na 35 kg. Prepozna ga poznanik-pravoslavac ispod Gradine. Njegovim zauzimanjem pušten je na slobodu. Onako neodjeven, bez igdje ičega, dolazi u svoj Dragočaj. U njivi kod Ivana Lužara trga liše od bundeva da napravi pregaču, da bar nešto ima na sebi. Dolazi kući a rođena ga majka ne prepoznaće. Bez odjeće, bos i mršav, sama kost i koža, pun ušiju. Govori: "*Majko! Ja sam tvoj sin Pavo.*" A ona ga tjera rijećima: "*Takvi su mog Pavu ubili.*" Jedva ga je supruga prepoznala. Poslije toga oporavio se i lijepo je živio u svom domu, doživjevši stare dane. Obudovio je i ostao sam. Teško i s kršćanskom strpljivošću podnosio je samoću. Nadošao je i ovaj rat, u

kome je poput mnogih i starina Pavo morao napustiti svoj dom i Dikevce. Bez kletve, bez jeda u srcu, mirno i stoički je podnosio teški križ izgona. On, svijetli lik Dragočaja. Poput mnogih svojih suvremenika i prethodnika. Poput Josipa Čosića iz Stranjana, Stjepana Kočića (Tomića) iz Čivčija, Ibriša-Ive Stojčevića iz Orlovca, Kaje Jurićeve iz samog centra Dragočaja... Bez ovakvih likova, Dragočaj bi bio bez svoje duše.

Dragočaj je svojevrsni "centar svijeta", prema kojemu se mještani susjednih sela ravnaju u mnogo čemu. Barlovčani i Kuljančani u nedoumici bi se određivali prema Dragočaju. Tako recimo, kad bi mati, radeći u bašti ili na njivi obraćala se djetetu, molila bi: *"Kćeri, okreni kruh u rerni!"* Djevojčica bi zdvajajući pitala: *"A mamo, kako, kuda?"* Od mame bi došla zapovijed: *"Okreni prema Dragočaju."*

OJDANIĆA BRDO

U gornjem Dragočaju, omeđeno Čivčijama, Stranjanima, Dikevcima i Orlovcem nalazi se Ojdanića brdo, blaga uzvisina sa zapadne a oštira s istočne i sjeverne strane. Na njemu je istoimeno selo, koje se jugoistočnom padinom spušta do rječice koja nadolazi iz Čivčija. Trenutno, ovo brdo nema kakvog značaja. Tendencija odlaska mlađeg naraštaja čini ga rjeđe naseljenim. Međutim, u prošlosti brdo je bilo i te kako značajno. Na njemu je u burnoj prošlosti ciao život, o kome nešto znamo a ponešto naslućujemo.

Govoreći o staroj dragočajskoj, ivaštanskoj i barlovačkoj župi, dolazimo do zaključka da je Ojdanića brdo svojevremeno bilo centar okupljanja katolika. Pogotovo u nesigurnim godinama ratova i iživljavanja Turaka na obespravljenoj "raji", na skrovitom brdu mjesni katolik se osjećao koliko-toliko sigurnim. Tu su povremeno dolazili svećenici-franjevci održavati Službu Božju. Najprije iz centra župe Dragočaj s Lovrića glavice a potom iz Ivanske. Na početku samog Banjalučkog rata 1737. godine ap. vikar i biskup fra Mato Delivić - obilazeći ivaštansku župu - dolazi na Ojdanića brdo. Kod kuće jednog od mještana proveo je tri dana, podjeljujući jutrom i o podne sakramenat sv. Potvrde. Isto tako, ap. vikar fra Pavo Dragičević 1742. godine podjeljuje isti sakramenat "in villa Oidanichi", gdje župnik običava držati Službu Božju. Tu je 14. siječnja krizmao 146 krizmanika a sutradan 35 krizmanika⁸⁰.

Izvori ne spominju nikakvu kapelu na spomenutom brdu. Čini se da je tu bila ustaljena praksa održavanja Službe Božje kod kuće nekog katolika ili na nekoj pristupačnoj livadi. Za oltar bi od dužih drvenih štangi pobodenih u zemlju načinili kostur improvizirane kapelice, koji bi oblagali čaršafima a odozgo granama i kabanicama, da bi se oltar i misnik zaštitali od sunca. Ova praksa se održavala sve do novijeg vremena. Za potrebe bogoslužja najprije je sagrađena skromna drvena kapela, posvećena sv. Križu. Kad je dotrajala, mještani su - predvođeni Nikom Bijelićem i Ićom Brkićem - na istom mjestu 1959. godine podigli malu i lijepu zidanu kapelu, uz koju su postavili veliki drveni križ. Tu se 3. svibnja održavala sv. Misa sa svetim blagoslovom. Od iste godine kod kapele se održava vjeronauk za sela gornjeg Dragočaja. Izgradnjom crkvice sv. Franje u Stranjanima kapela na Ojdanića brdu gubi svoj prijašnji značaj. Još je služila za poljski blagoslov i održavanje vjeronauka za Orlovac i isto brdo, da bi posljednjih godina bila nijemi svjedok nemilih događaja u vremenu posljednjeg rata. Začudo, nije porušena.

Sve ovo što je rečeno, uglavnom je poznato o Ojdanića brdu. No, nazire se i ono manje, ili gotovo nepoznato o njemu. Naime, na zapadnoj strani brda ima jedan blagi prijevoj kod kuće pok. Nike Bijelića, gdje je raskrižje starinskih

80 Vidi: L. Đaković, *Nav. dj.*, str. 431-436.

puteva, pored kojeg je nekada bilo groblje Tučjak, skraćeno rečeno Tuč. Tu su se sve do 50-tih godina 20. stoljeća mogle vidjeti debele nadgrobne ploče. Kad bi se podigle, s donje strane bi se video znamen križa. Ove ploče mještani su lomili i ugrađivali u temelje kuća. Po svemu sudeći, radi se o veoma starom groblju, iz kasnog Srednjeg vijeka i prvog doba turskog vladanja u našim krajevima. Zbunjuju nas iskazi pojedinih starih ljudi (koji su već pomrli), koji su održavali predaju, prema kojoj se zna tko je posljednji pokopan u spomenutom groblju, navodno u drugoj polovici 19. stoljeća. No, pregledavajući matice umrlih ivaštanske župe, nigdje se ne spominje groblje pod ovim imenom u 18. i 19. stoljeću. Nema traga o njemu ni u izvješćima apostolskih vikara, što sve govori o velikoj starosti ovog napuštenog groblja. Možemo pretpostaviti da datira iz samog predturskog vremena, da se u njemu ponetko pokopavao i u turskom vremenu, ponajprije okuženi i djeca. Da ne idu na Crkvene, pokopavali bi ih pored prastarih nadgrobnih ploča. Moguće da je tu pokopan i netko od odraslih, neregistriran u maticama, ali to bi bili veoma rijetki slučajevi.

Pored već uklonjene nekropole, na Kasapnici, lokalitetu uz samo groblje bio je neki kaldrmom uređen prostor, nekakvo trgoviste krupnom i sitnom stokom, gdje se određenim danima moglo nabaviti i sveže meso.

S druge strane, u susjednim Čivčijama kroz turski period nalazimo mjesne katolike s prezimenom Lipovac. Bile su to mnogoljudne zajednice. U maticama umrlih župe Ivanjska nalazimo da je velika kuga 1813-1818. godine u Čivčijama pomorila 21 katolika s tim prezimenom. Sada nema Lipovaca u ovom selu a spomen na njih čuva zaselak Lipovci, gdje su nekad obitavali.

Iz svega ovog mogli bismo zaključiti da su Tučjak i Kasapnica u davna vremena činili središte značajnijeg mjesta. Nazočnost Lipovaca kroz cijeli turski period na susjednoj strani Čivčija i inače po banjalučkom kraju, ukazuju na mogućnost otkrivanja lokacije stare župe Lipovac iz 1334. godine.

U svakom slučaju, naslućujemo da je gornji Dragočaj, s Ojdanića brdom na kome je prastaro groblje u davna vremena bio naseljen katolicima. Nit kršćanskog kontinuiteta, od Srednjeg vijeka do naših dana provlači se kroz dugi period turske uprave. Najnovija događanja opet bacaju sjenu na Ojdanića brdo. Katolici su morali napustiti svoje domove u ratu 1991-1995. godine. Ostala je samo obitelj Ive Bogdanovića na brdu. U situaciji kakva jest, preostaje samo da se molimo da Bog providi s brdom i njegovim mještanim, sada razasutim diljem svijeta.

MIŠIN HAN

Uz prijedorsku cestu, na 17. km od Banje Luke nalazi se manje mjesto, zvano Mišin Han. Naselje je novijeg datuma, nastalo pri koncu turske vladavine. Prethodno su tu bile poljane a naselja su bila uvučena u brda. U blizini, na padini Bobije postojao je već poznati Ivangrad, čiji su se ruševni ostaci mogli vidjeti do konca 19. stoljeća. U 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća rezidencija franjevaca u Ružićima bila je mjesto svratišta i odmora. Tu bi Turci - po svom nasilnom običaju - svraćali u "musafiranu", tj. gostinjac u sklopu rezidencije, te bi često nasilnim putem tražili usluge, obično za sebe hranu a sijeno i zob za konje. Ne mogavši izići na kraj s takvim nezahvalnim gostima, ivaštanski župnik fra Marko Jeličić potužio se vlastima, koje izdaju bujruldiju 19. rujna 1836. godine, kojom se zabranjuje takvo nasilje. Prema istoj ispravi, Turci-namjernici moraju biti zadovoljni s onim čime ih župnik dragovoljno počasti, što je doprinijelo, da njihove posjete budu rjeđe i nenasilne.

Istovremeno je beg Đumišić imao čardak i imanje uz put koji vodi iz Banje Luke za Kozarac i Prijedor. Čardak je bio na ulazu u današnje naselje, u kutu što ga zatvaraju željeznička pruga i prijedorska cesta, nešto niže od Matica kuća. U istom čardaku beg je otvorio han. U njemu je bio konak s dvije prostorije. Jedna je namijenjena za muslimane a druga za kršćane. Putnici i trgovci, koji bi se svratili u han, noćivali bi na "palačama", tj. na drvenim sećijama, počivaljkama. U hanu bi ih posluživali kavom i jelima po narudžbi, koja bi im mogao ponuditi seoski handžija. Uglavnom, bila su to jela od mlječnih proizvoda i jaja.

Međutim, Đumišlić nije dugo bio vlasnih hana. Naime, Turci se sve više povlače u gradove kao vladarski i građanski sloj. Radi toga su potkraj otomanske vlasti počeli prodavati seoska imanja s čardacima pojedinim imućnjim trgovcima kršćanske vjeroispovijesti. Pod utjecajem ovakvog trenda Đumišlić prodaje čardak s imanjem Maticima.

Matići su doseljenici iz Sinjske krajine, odakle su došli u prvoj polovici 19. stoljeća. Dosedala su se dva brata, Stipica i Mišo, sinovi Ivini. Bavili su se preprodajom stoke. Trgovina im je dobro išla, pa im je imovinsko stanje postajalo sve bolje.

Dana 17. siječnja 1873. godine puštena je u promet željeznica Banja Luka - Dobrljin. Izgrađena je željeznička postaja u blizini spomenutoghana. Na otvaranju postaje kumovao je Mišo Matić. Negdje u isto vrijeme Matići kupuju čardak s hanom. Kako je Mišo kum postaje a vlasnik hana on i njegova obitelj, po njemu željeznička postaja dobiva ime Mišin Han.

Matići su živjeli u mnogoljudnoj zajednici. Stipica je imao šest sinova: Ivo, Franjo, Markan, Mišo, Stijo i Petar a Mišo Mišu mlađeg i Vlatku. Držali su han kao ugostiteljski objekt na pogodnom mjestu uz cestu i prugu. Igrom slučaja,

han se zapalio i izgorio 1934. godine. Umjesto njega, Matiči su sagradili obiteljsku kuću. Poslije diobe Stipičini sinovi Petar i Markan držali su dućan (prodavaonicu mješovite robe) u samom centru Mišina Hana. uz dućan bile su magaze (skladišta) za svakojaku robu i otkup.

Stipičini sinovi čine već izumrlu generaciju. Njegov sin Ivo imao je šest sinova: Mile, Mirko, Marko, Stipo, Pero i Franjo, koji sada čine generaciju u časnim godinama.

Danas nema spomenutog čardaka ni hana. Postoje kuće Matića, na ulazu u naselje od strane Radinjače, smještene između pruge i autoceste. Postoji željeznička postaja, koja od svog postanka nosi naziv Mišin Han, po njenom kumu Miši Matiću.

IVANČICA

NESTALO I ZABORAVLJENO NASELJE

Na Damjanovcu je postojala zidana crkva sv. mučenika Kuzme i Damjana, u groblju, koje je i danas u upotrebi. Takva crkva s grobljem na uzvisini nije bila u nenaseljenom kraju. U predturskom vremenu prostranstva oko Damjanovca bila su prilično nastanjena katolicima. Međutim, uz sam Damjanovac bilo je središnje naselje, ni grad ni selo; ono što u kasnijem periodu Turci nazivaju kasabom. Prema predaji, spomenuto naselje je imalo ime Ivančica. Bilo je smješteno uz sam brežuljak. U stvari, s jugoistočne strane naslanjalo se na njegovo podnožje, da bi dijelom bilo uvučeno u tjesnac između Damjanovca i Bobije. Bilo je u prisoju, od sjevera zaklonjeno Bobijom i Kozarom. S ravnicom, otvorenom prema Mišinom Hanu Ivančica je imala vrlo pogodan smještaj.

U ono vrijeme banjalučka naselja i Kozar grad (Kozara, Kozarac) činili su veća naselja a na putu između njih bila su dva manja, Ivangrad i Ivančica. Kako je Kozar grad pao u turske ruke 1518. godine, Ivančica je morala pasti prije pada Banje Luke 1528. godine. U turskoj navalni porušena je crkva sv. Kuzme i Damjana. Nije nam jasna sudbina naselja Ivančice. Činjenica je da spomenutog naselja više nema, da je nestalo. Da li tada ili tijekom kasnijih sukoba? Moguće za Velikog bečkog rata 1683-1699. godine? Uvažavajući kasnije izvore, mogli bismo zaključiti da je Ivančica nestala prilikom turskog zaposjednuća ovih krajeva ili najkasnije u vremenu Velikog bečkog rata. Nešto kasnije, u 18. stoljeću izvori ne spominju naselja s tim imenom. Spominju se sela Motika, Dragočaja i Ivanske a pored kasabe u Trnu ne spominju nikakvo veće naselje na sjeverozapadu Banje Luke.

Iz ove maglovite predstave mogli bismo izdvojiti dosta uvjerljive činjenice:

- Da je postojalo naselje s imenom Ivančica.
- Da je bila smještena uz sam Damjanovac.
- Da su Damjanovac, crkva sv. Kuzme i Damjana i rječica Ivančica⁸¹ spomeni na ovo naselje. Zidanu crkvu u ono vrijeme nije moglo graditi selo, nego značajnije i veće naselje.
- Da je naselje stradalo u stihiji požara, najvjerojatnije prilikom dolaska Turaka.

Prema predaji, kuće su bile od drveta i zbijene jedna uz drugu, pa je posve moguće, da je požar do temelja uništilo cijelo naselje. Prema istoj svježoj predaji, Ivančica je izgorjela kad i Banja Luka, pa bismo njezinu propast mogli povući u kasniju prošlost, ali ne kasnije od Velikog bečkog rata, kada je austrijska vojska bila pod Banjom Lukom 1688. godine.

81 "Ivančica", M. Pavlinović, *Nav. dj.*, str. 106.

Kako je Ivančica uništena, u nesigurnim vremenima nije bilo mogućnosti za njenu obnovu. Njezini mještani - koji nisu stradali - sklonili su se po okolnim selima. Tako u prvom dijelu 18. stoljeća ne spominje se ni Ivančica, ni Ivanjska.

Negdašnje Ivančice više nema. Tijekom turske vladavine prostor na kome je bilo njeno naselje pretvoren je u pitome livade i obradivo zemljište, koje su koristili mještani susjednih sela i oni koji se opet okućiše pri Damjanovcu. Tek potkraj 18. stoljeća spominje se Ivanjska kao malo selo.

Kada je otvorena pruga Banja Luka - Dobrljin 1873. godine, stvoreni su uvjeti za izgradnju značajnijeg naselja. Međutim, njegova lokacija je pomjerena zapadno od Damjanovca. Tamo je bila zaravan, na kojoj je izgrađena željeznička postaja, oko koje se formiralo novo naselje pod imenom Ivanjska. Dakle, naselja po potrebi mijenjaju lokaciju, premještajući se s jedne strane Damjanovca na drugu a groblje na brežuljku uvijek ostaje isto, s istim potrebama, istim prizorima sprovodnih povorki, čiji se namjernici uspinju na Damjanovac, da bi blagom pokolu predali svoje pokojnike. Dakle, isti korijen: nekada davno Ivančica, u novije vrijeme Ivanjska a Damjanovac s crkvenim objektima i grobljem ostaje kao stožerna točka, sudsinski vezana za ivaštanska naselja.

JOŠ PONEŠTO IZ NAŠE PROŠLOSTI

Kraj, koji se naslanja na Banju Luku na njenom sjeverozapadu ima burnu prošlost. Nama je dostupan uvid u prošlost spomenutog kraja u vremenu drugog perioda turske uprave a tek ponešto znamo iz njenog prvog dijela. Na temelju svega ovoga što znamo, mogli bismo mnogo toga reći. No, ovdje donosimo fragmente iz te prošlosti, koji su upečatljivi i koji u nama pobuđuju zanimanje. U narednim fragmentarnim izlaganjima držimo se izvora, ponajviše matičnih knjiga ivaštanske župe i predaje, koja živi u narodu. Pojedina događanja su novijeg datuma, još svježa u našoj svijesti, što nam olakšava uvid i točnost u iskazima.

Pojedini događaji, koji se ovdje iznose, pali su u zaborav, ili se tek ponešto o njima zna. Zato ih ovdje donosimo, pa bili teško shvatljivi, iz onih žalosnih "kužnih, ratnih i gladnih vremena". Da ne bi sve bilo prikazano u depresivnim i tamnjim viđenjima, donosimo jednu genealogiju, kao i slijed veselih dogodovština, što svjedoči, da u ovom kraju nije sve bilo opskurno, jadno i žalosno, iako su vremena bila teška, opterećena mnogim balastima za katalički narod na ovim prostorima.

KUGA

U prošlosti ljudi su sve zaraze obično nazivali kugom, općim pojmom, pod kojim se podrazumijevaju sinonimi i podvrste: kolera, oganj, kratelj, grozница, poganac, guba, govednjača i u novije vrijeme tifus. U vremenu u kojem živimo zaraze su gotovo iskorijenjene boljim higijenskim uvjetima i mogućnostima efikasnog lječenja. Međutim, u prošlosti zaraze su uzimale maha, kako po drugim zemljama, tako i po Bosni i Hercegovini. Kako nam je poznato, epidemije su harale po Bosni s jačim intenzitetom u više navrata: 1507., 1546., 1605., 1677., 1689., 1690., 1731-1732., 1762., 1780-1783., 1813-1818. i 1833. godine. Naravno, nisu sve zaraze pogodale stanovništvo banjalučkog kraja. No, obično ne bi ni mimošle naše krajeve. Sigurno znamo da je kobna zaraza harala po Banjoj Luci 1690. godine. Iz jedne banjalučke kronike čitamo početkom 1732. godine u istom gradu od kuge pomrlo 7.000 ljudi. Naravno, u takvim slučajevima ni sela nisu ostala pošteđena.

Zahvaljujući maticama umrlih župe Ivanjska, znamo da je kuga, od naroda prozvana "ognjem" morila po banjalučkim selima 1783. godine. Kužna bolest kosila je mještane bližih sela oko Banje Luke 1795-1796. godine. Stvarno "velika kuga" u ovim krajevima, sa strahovitim pomorom uzimala je svoj danak 1813-1818. godine. Nakon te strahote "kratelj" je zarazio Bosnu 1833. godine. Tako su nazvali ovu nemilu bolest, jer bi ona u kratkom vremenu dokrajila život čovjeku. Mogla je tijekom jedne noći zdrava čovjeka otjerati u grob. No, nije nam poznato da je u većoj mjeri morila po banjalučkom kraju.

U manjoj mjeri različite su zaraze nastavile uzimati svoj danak. U matici umrlih ivatčanske župe 1856. godine zabilježeno je da se umiralo od "govednjачe", koja sa stoke prelazi na ljude. Tijekom Prvog svjetskog rata morila je španjolska kolera a u Drugom tifus.

U uvjetima prijašnjih vremena, kuga je obično bila smrtonosna bolest, prijelaznog karaktera. Rijetko koji sretnik bi je prebolio. Na sam spomen o njoj ljude bi hvatala panika. U biti je strašna i uz još dodatne grozne priče potresla bi mještane, ugrožavajući njihov opstanak. Obično bi nesretnik umirao u strašnim mukama. Patio bi se duže ili kraće, što je ovisilo o vrsti zaraze. Okuženi bi redovito imao veoma visoku temperaturu. Što od temperature, što od strašnih bolova, u agoniji i samrtnom strahu nesretnik bi halucinirao. Dobivao bi maglovite predstave, koje bi dovodile do personifikacije samog zla kuge. Odatile imamo predstavu o kugi, kao o nekoj nakazi na dvije kozje noge, koja - gdje god se pojavi - za sobom ostavlja mrtvace. Navodno, boji se pasa i glogova trnja a daleko zaobilazi znamen križa, postavljen negdje kraj puta ili u groblju. U svjetlu fantazije, koju je poticala takva personifikacija, kod ljudi našeg kraja živi legenda, prema kojoj je pomorenica velika zajednica Kneževića, svojevremeno najveća u Dragočaju sa 62 člana. Nekog Nikolu Džolića iz Čivčija presretne kuga i zapovjedi mu da je nosi u Kneževiće. On se branio: *"Ne smijem, tamo su psi;*

imaju puške, ubit će." Uz sve isprike, morao je uđovoljiti nemiloj gošći i donese je u Kneževiće. Nikola dođe k njima a oni ga nude da sjedne. On se ispričava, samo da prije ode: "Ne, samo da zapalim. Idem kovaču." Čim se udaljio, kod Kneževića se začulo pomaganje. Kuga je činila svoje. Odmah ih je sedmoro palo na samrtnu postelju. Nastavila je da mori sve redom. Pomorila je svu mnogo-ljudnu zajednicu. Samo ih je troje preživjelo. Legenda je legenda a s druge strane već odavno nema Kneževića na Ojdaniću brdu, u Stranjanima i Civčijama. Među pomorenim od kuge 1815-1817. godine među najbrojnijima su oni s tim prezimenzom, moguće i iz te zajednice.

Kad bi kuga strahovito morila, mrtvace ne bi imao tko pokopavati. Zbog zaravnosti svatko je nastojao da zemlja što prije sakrije posmrtnе ostatke. Prema predaji, negdje u Čivčijama jedna žena je na svom brdu nešto vukla na nekom konopčiću. Susjedi je vide s drugog brda, pa je upozoravaju: "Ivanica! Sto to radiš? Danas je mlada nedjelja." A ona odgovara: "Nije meni do mlade nedjelje. Kuga mijepomorila djecu, pa ih pokopavam." Kakav jad uboge kršćanke? Pored gladi i rata trpi tako strašne udarce biča kuge.

"Oganj" 1783. godine

Ova epidemija, u narodu poznata kao oganj morila je po Bosni i Hercegovini 1780-1783. godine. Kroničari bilježe, da je tada od grozne zaraze pomrlo preko 120.000 bosanskih žitelja. Pogotovo su kobne bile ove kužne godine iz jednostavnog razloga, što je zaraza pomorila mnogo seoskog pučanstva, pa nije bilo dovoljno radne snage, da sabere plodove inače rodne 1783. godine. Tako se potvrđuje nepisano pravilo, da se uz ratnu psihozu redovito pojavljuje kuga i glad.

Slijedeći matice umrlih ivaštanske župe, nalazimo da se kužna bolest pojavit u banjalučkom kraju 1783. godine, kad je obilno uzimala svoj danak. Nekoliko slučajeva umiranja od pogubnog ognja nalazimo i u prvom dijelu naredne godine, što znači, da je jenjavalo djelovanje opasnog virusa. Prema istim maticama, na prostoru sela sjeverozapadno od Banje Luke, od iste epidemije umrlo je 128 mještana. Ovo je ustvari samo približan broj, koji može biti samo veći, jer u ono vrijeme nije bilo moguće registrirati sve slučajeve, koji proističu od pomora kuge, pogotovo kad su u pitanju djeca i udaljeniji krajevi župe.

Slijedeći niz prezimena, možemo naslutiti, gdje je zaraza uzela najviše žrtava. Od brojnijih spominjem sljedeće:

Selo	Broj žrtava	Selo	Broj žrtava
Čivčići (Džolići)	19	Matoševići	9
Lipovci	12	Mačinkovići	7
Benkovići	9	Mršići	5
Golubi	9	Aleksići	4
Lazarići	9	Jurici	3

Prema prezimenima dolazimo do spoznaje da je zaraza jače zahvatila sela bliže Banjoj Luci, koja su bila naseljenija. Bilo je slučajeva smrti izazvanih zarazom i po ivaštanskim selima, ali u znatno manjem broju. U zdravijem, prirodnom ambijentu narod se sačuvao od pomora izazvanog nesmiljenom zaraznom bolešću.

Malo je bilo okuženih, koji su pokopani u groblju. Zbog opasnosti sirenja zaraze, svatko se na najjednostavniji način rješavao okuženih ostataka pokojnika pokopavajući ih u blizini kuća, po vrtovima, livadama i šumama⁸². Međutim, u većini slučajevastoji, da su pokopavani ondje, gdje su pokopani prethodni okuženi mrtvaci⁸³. Ustvari, ta mjesta su nam dobro poznata kužja groblja, koja su kasnije zarasla u trnje; njih nije imao nitko volje da uređuje, kosi ili ore, niti da onuda prolazi, jer su se ljudi bojali sugestivnih ukazanja i priviđenja, čije bi posljedice bili stresovi s duševnim i tjelesnim poremećajima.

Epidemija 1795-1796. godine

Ova zaraza se pojavila u vrijeme srpanjskih vrućina a trajala je gotovo godinu dana, s jačim intenzitetom u prvoj godini. Odnjela je više života nego ona prethodna iz 1783. godine. Opet su okuženju bila više izložena sela bliže Banje Luke, s većom populacijom i mogućnostima širenja zaraze. Prema matici umrlih ivaštanske župe registriran je 251 nesretnik, koji je stradao od opake bolesti. Pojedini rodovi imali su sljedeći broj pomorenih članova:

Rod	Broj žrtava	Rod	Broj žrtava
Lovrenovići	22	Kukići	12
Ojdanići	21	Aleksići	9
Ćosići	19	Anušići	9
Stojčevići	18	Valentići	7
Pranjići	15	Jukići	7

Dakako, ni ovo nije konačan broj pomorenih u kužnom vremenu 1795-1796. godine, jer mu treba dodati izvjesni broj neregistriranih, koje nije bilo moguće prebrojiti u prostranoj župi, skoro od obala Save do puta Banja Luka - Bronzani Majdan te od Vrbasa do Kozarca. Pogotovo kada znamo da je epidemija s manjim intenzitetom uzimala žrtve i narednih godina.

Radi velikog prostranstva župe i zaraznog karaktera smrtonosne bolesti, sahrane okuženih su se uklapale u žalosnu sliku kužnog vremena. Na njima se nije okupljala brojna rodbina, znanci i mještani. Gotovo sve su obavljane bez odlaska na groblje. Opet su mrtvi pokapani u blizini kuća, da bi što manje ljudi

82 Izvorno u M. U. ivaštanske župe stoji: "... sepultus m silvis..., prope patrinam Domum..., in

83 Izvorno u M. U. ivaštanske župe stoji: "... apud alias pestiferos..., apud defunctos pestiferos..., in orto.ipudreliquospesiferos...".

došlo u doticaj s okuženim i što prije okužene ostatke uklonili s lica zemlje. Uz bol i jauk, kao mora u zraku lebdio je virus zaraze. U ubilježbama o okuženim, redovito se kaže da su pokapani po šumama ("sep. in silvis"), što podrazumijeva gajeve i šumarke u blizini kuća pokojnika.

Velika kuga 1813-1818. godine

Ova epidemija, koja je strahovito prorijedila stanovništvo Bosne i Hercegovine morila je 1813-1818. godine. Svuda se po selima osjećao kužni zadah smrti. Zahvatila je sve prostore župe, kako pri gradu, tako i udaljenija ivaštanska sela. Istovremeno morila je u Gradiškoj, Mačkovcu i Dolini, mjestima spomenute župe na obali Save. Smrtonosna kuga morila je po prostranoj i brojnoj župi, koja je 1813. godine imala 4.185 vjernika. Od zaraze je stradala po svoj prilici jedna trećina župljana. U matici umrlih jasno je zaključen broj pomorenih od kuge, koji iznosi 1.397 mrtvih. Ovo je broj pomorenih 1815-1817. godine, kada je zaraza odnijela najviše života. Međutim, kuga je smanjenim intenzitetom morila 1813-1815. i 1818. godine, što nije uneseno u prikazani popis. Sam naznačeni broj nije posve točan, jer postoje pogreške u samom brojanju. Kad imamo u vidu da su to samo registrirani, možemo naslutiti, da je taj broj kudikamo veći.

Opet je bila mala mogućnost pokapanja po grobljima. Zbog bojazni od zaraza i nedostatka radne snage, okužene mrtvace bi iznosili podalje od kuće i što prije pokapali u zemlju. Tako su nikla nova "kužna" groblja.

Prvi dio spiska sadrži imena 287 nesretnika, koji su stradali od opake bolesti. Prema datim podacima, vidimo da su izumirale cijele obitelji. Gledajući prezimena, možemo sagledati žrtve u pojedinim većim rodovima. Ovdje donosimo nekoliko prezimena s većim brojem okuženih pokojnika.

Rod	Broj žrtava	Rod	Broj žrtava
Valentići	49	Bumbari	13
Blaževići	29	Topići	12
Matići	18	Marići	11
Šalići	17	Stojčevići	10
Vidovići	15	Filipovići	8
Pavleke	13	Aničići	7
Arabadžići	13	Mići	7

Preostali veći dio popisan je prema pripadnosti pojedinim selima. Tu nailazimo na neznatne netočnosti, jer nalazimo slučajeve, gdje mještane jednih sela pripisuju drugim. No, uz jasan pregled matica, dobije se dosta vjerna slika pogubnog djelovanja kuge po selima. Prema prezimenima i mjestima donosimo pregled kugom pogodenih rodova, s više od pet pomorenih članova:

- Klečine: 50 (Gagrice 36, Idžani-Klečine 14)
- Pezići: 47 (Gagrice 6, Majdandžića brijeđ 7, Pezića brijeđ 24, Mamenice 5, Idžani-Klečine 5)
- Lipovci: 44 (Ramići 7, Bukovica 12, Čivčije 21, Balaginci 4)
- Komarice: 36 (Komarice)
- Pavlovići: 35 (Nabrdani 13, Zalužani 22)
- Vidovići: 33 (Bukovica 31 - potpisani pod Dikevce 12, pod Bressolicze 19; Trn 1, Jablan 1)
- Kneževići: 31 (Šargovac 2, Zalužani 5, Matoševci 15, Čivčije 9)
- Morići: 28 (Mamenice 21, Pezića brijeđ 2, Majdandžića brijeđ 3, Gagrice 2)
- Italovići: 27 (Dvorani)
- Valentići: 26 (Nabrdani 1, Dikevci 5, Mamenice 15, Šimići 2, Valentići 2, Kuljani 1)
- Golubi: 25 (Šargovac)
- Majdandžići: 25 (Majdandžića brijeđ 10, Gagrice 2, Majdandžići 12, Idžani-Klečine 1)
- Josipovići: 23 (Mamenice 7, Miloševići 7, Žabari 5, Bukovica 4)
- Tadići: 22 (Ramići 14, Šimići 1, Vujnovići 1, Čivčije 6)
- Grgići: 21 (Ojdanića brdo)
- Krakići: 18 (Mamenice)
- Ojdanići: 16 (Ojdanića brdo 7, Zalužani 9)
- Mršići: 16 (Šargovac)
- Rape: 15 (Mamenice 2, Rajkovići 9, Miloševići 4)
- Matići: 14 (Dvorani 7, Trn 2, Jablan 5)
- Bunéi: 14 (Idžani-Klečine 5, Dvorani 4, Pezića brijeđ 5)
- Civčići (Džolići): 14 (Čivčije)
- Kašljevići: 14 (Zalužani)
- Matoševići: 14 (Bukovica 12, Balaginci 2)
- Kovačevići: 12 (Miloševići 10, Gagrice 1, Idžani-Klečine 1)
- Radmani: 12 (Šimići 11, Klečine 1)
- Čorkovići: 12 (Mičije 6, Bešlige 6)
- Agatići: 12 (Kozara, pod: Žabari)
- Pranjići: 11 (Dikevci 4, Šargovac 5, Stranjani - pod Bressolicze 2)
- Šalići: 11 (Čivčije)
- Blaževići: 10 (Kuljani 5, Matoševci 5)
- Pisarići: 10 (Žabari)
- Keserovići: 10 (Bešlige)
- Majanovići: 10 (Dikevci)
- Idžam: 10 (Idžani-Klečine)
- Jerkovići: 9 (Čivčije 3, Duilovići 6)
- Jurišići: 9 (Bešlige)
- Jakovljevići: 9 (Miloševići)
- Debeljaci: 8 (Matoševci)
- Bajlovići: 7 (Dikevci)

- Gagule: 7 (Šargovac)
- Stojaci: 7 (Mamenice)
- Stojčevići: 7 (Orlovac)
- Jukići: 7 (Miloševići)
- Anušići: 6 (Barlovci)
- Tuzle: 6 (Mamenice)
- Turkeši: 6 (Mamenice)
- Jurići: 5 (Komarice 2, Trn 3)
- Tucići: 5 (Šimići)
- Glavaši: 5 (Zalužani)
- Stjepanovići: 5 (Gagrice).

Zaraza je jenjavala 1818. godine, no još je uzimala žrtve. Iste godine pomorila je jedanaest članova, od već spomenutih obitelji Komarica. I poslije ove godine ponetko je umro od kužne bolesti.

Slijedeći ove podatke, saznajemo da je epidemija 1813-1818. godine imala velike razmjere i intenzitet. Ponešto o tim kužnim vremenima znamo iz pripovijedanja naših starih, jer to nije tako daleka prošlost. Kad pričaju o tim događjima, obično kažu da je to bilo za "velike kuge".

HAJDUCI U DRAGOČAJU

U turskom vremenu po cijeloj Bosni bilo je ljudi, koji su se suprotstavljali turskoj vlasti, radi čega bi se odmetali u hajduke i silom prilika prihvaćali takav način života. Banjalučki kraj nije bio iznimka. Hajduci, komite pojavljivali su se na putevima pred samim gradom. Zabilježeno je da su Muju Hrnjicu (u narodnoj pjesmi: od Kladuše Mujo) napali hajduci nadomak same Banje Luke. Kako je dolazio od Bronzanog Majdana, ovo se moglo dogoditi samo na putu od spomenutog mjesta do Banje Luke, nekoliko kilometara od potonjeg grada. Inače, hajdučku slavu u banjalučkom kraju prinosila je junačka odmetnica Mara, o kojojispjevana pjesma započinje riječima:

*Odmetnu se odmetnica Mare,
U hajduke priko Banje Luke!*

U narodnoj pjesmi i predaji uvijek se potencirao hajdukov slobodarski duh i borba protiv tuđina. Lik hajduka se idealizirao, te uz melos i narativnost prizori straha i užasa iz hajdučkog djelokruga ne doimaju se tako negativno. Pjesma je poboljšavala hajduka i njegova djela do te mjere, da je od njega stvarala heroja i idola, u svakom slučaju simpatičnu ličnost. Međutim, hajduk bez pjesme i osebujne predaje uglavnom je bio drukčiji. U stvarnosti strahovito surov i bezobziran. U svakom slučaju, morao se nešto zamjeriti Turčinu, pa mu ništa drugo nije preostalo, nego od svoga doma otići u šumu. Prvenstveno se bori protiv Turaka, koje porobljava i pljačka, ali nerijetko i bogatije sunarodnjake. Prirodnji nagon za preživljavanjem činio ga je nemilosrdnim i oporim, kao i sam ambijent u kojem je živio. Kad bi Turci uhvatili hajduka, odmah se znao njegov kraj: smrt u najstrašnijim mukama. Bezobzirno su ga kao zvijer progonili. Takva grozna stvarnost činila ga je bezobzirnim, pa sam tako progonjen progonio je čineći brutalna djela.

Hajduke iz ovog kraja prikazat ćemo bez patine, bez melodičnog poljepšavanja, upravo onakve kakvi su bili. Stvarno su bili gorski hajduci, pravi šumski satiri, čija je sudska bila bespoštedna borba za opstanak, u kojoj se tek tu i tamo pokaže pravo ljudsko naličje. Nemojmo se čuditi njihovim pojedinim groznim djelima. U ovom posljednjem ratu, u sutoru 20. stoljeća sličnih nedjela bilo je na pretek.

Od hajduka, komita u dragočajskom kraju, pri koncu turskog perioda posebno su poznata trojica. Među njima bila su dva Marijana: Marijan Lovrenović i Marijan Malić (Brkić). Treći je bio famozni Bjelkan. Pored njih spominje se Vince Marušić i neki Buljo ispod Gradine.

Marijan Lovrenović

Lovrenovići su obitavali negdje na spoju Orlovca i Ojdanića brda, s tim što su se pribrojavah ovom drugom selu. Uz brojne Ojdaniće, krajem 18. stoljeća činili su više zajednica u selu. Prema maticama župe Ivanjska u većini slučajeva zabilježeni su kao Lovrinovići a katkad identično s današnjim prezimenom Lovrenović. Krajem 18. stoljeća nailazimo na skraćeni oblik prezimena Lovrin.

Marijan se rodio 12. travnja 1818. godine od Matije Lovrenovića i Roze r. Jurić u Ojdanićima⁸⁴. Poslije njega Matija i Roza imah su još troje djece, rođenih 1820., 1821. 1823. godine. Svakom od njih je bilo ime Ivan, što znači da je prvo dvoje djece pomrlo ubrzo nakon rođenja.

Marijan se nije dugo ženio, pa je potrajalo njegovo momkovanje. Bila je to stasita momčina, s bećarskim brkovima. Svirao je tamburicu, pa mu nikad nije nedostajalo zabave. S još nekoliko obitelji imao je svoj "red" u mlinu na rječici negdje u Tubinim barama u Orlovcu. Kada dođe njegov red, donese žito, zaspie u koš i melje a u međuvremenu uzme tamburicu, pa bugari po cijeli dan. Inače, tako je činio prilikom zabava i veselja, na kojim bi se obično zametale kavge, koje ne mogu proći bez njegovog udjela. Tako se nešto zamjerio knezu Jakovu u Orlovcu, koji se na koncu potuži Turcima: "*Popeo mi se navrh glave, on i njegovu svirka.*" S njima se dogovori da panduri dođu po Marijanu. Sam ode Marijanovo kući, pretvarajući se, kao da mu se želi ispričati i pomiriti s njim. Sve ga zapričava i očekuje dolazak turske policije. Kad su panduri stigli, on pokaže na Marijana. Ovi ga svežu i povedu u surgun (zatvor). Dovedu ga u Banju Luku, gdje svrate u neki gostinjac da se okrijepi. Dok su blagovali, jedan od sejmema - imajući donekle samilosti - odlomi komad somuna (kruha) kojeg su jeli i pruži svezanom Marijanu. Nato skoči Jakov i štapom mu izbije kruh iz usta, spočitavši da "*psu ne treba davati kruha*". Ovo je Marijana ponajviše povrijedilo. Naime, knez je računao da će ga se zauvijek riješiti, pa je s njim tako brutalno postupio.

Na sudištu u Gornjem Šeheru osude Marijana na robiju u tamnicu u Vidinu, što se dogodilo najvjerojatnije 1845. godine. Tamo je proveo tri godine, nakon kojih ga puste i on se vrati. Nije se odmah pojавio u selu, nego je otisao nekim svojim prijateljima u majdanski kraj. Obukavši se u lijepu odoru, pojavi se u Dragočaju. Dođe kući kneza Jakova, kad тамо, nađe ono što je mnogo želio. Naime, Jakov je s "veselim strojem" pekao rakiju. Svi ga razdragano dočekaju i požele dobrodošlicu: "*Evo nam našeg Marijana! Dobro nam se povratio.*" Svi su dobre volje. Obilno piju i lijepo pričaju. Marijan se lijepo ophodio s Jakovom, kao da se medu njima ništa nije dogodilo. Kad je pošao, pozvao je Jakova u stranu: "*Zaboravio sam ti nešto kazati.*" Kad su prišli vrlikama, za koje su vezali konje, Marijan pogradi Jakova, prisloni mu glavu na direk od vrlike i u provali srdžbe osvetnički podvikne: "*Zato što si mi izbio onaj komad somuna iz usta, stječem ti glavu.*" U istom trenu pade glava kneza Jakova. O ovom događaju

⁸⁴ "Marianus, Fil. Matthei Lovrinovich, ejusq. 1. c. Rosae Jurich...", M. K. župe Ivanjska zagodinu 1818.

pripovijeda nam narodna predaja. S druge strane, imamo pisano svjedočanstvo, koje se uglavnom slaže s predajom. Marijan je ubio mačem Jakova, ali kojeg? Prema predaji Stojčevića a prema matici umrlih Jakova Šalića. Umorstvo se dogodilo 1848. godine. Pod brojem 792. u matici stoji: *"Orlovac, die 16, Aprilis 1848. obiit Jacobus Shalich a quodam crudeli nomine Mariano Lovrenovich ex Ojdaniči gladio occisus..."*⁸⁵. Stariji mještani, koji prepričavaju ovaj događaj pokazuju da je onaj direk, ono isto drvo na kojem je odrubljena glava kneza Jakova, stajao sve do pedesetih godina 20. stoljeća. U tako bespoštednom sučeljavanju dogodilo se ubojstvo, koje dobiva na težini samom spoznajom, da je ubijeni Jakov sa suprugom Rozom r. Marić imao mnogo nedorasle djece, od koje se jedno rodilo nepuna dva mjeseca prije kobnog događaja.

Nakon takvih zbijanja Marijan se odmetnuo u hajduke. Više se zadržavao po skrovitim mjestima Matoševaca, Živaje, Ruševnjaka i Gradine. Upoznao se s Pavlijom Pezić iz Ivanske, s kojom je živio u neregistriranom braku, ustvari u priležništvu. Imali su sina Ivana, kojeg je krstio tadašnji kapelan u Ivanskoj fra Stipo Radman. Dijete je rođeno 30. kolovoza 1851. godine a kršteno 5. rujna iste godine. Fra Stipo nije propustio zabilježiti u zagradi da je Marijan *"najgori razbojnik"*⁸⁶. Pored teksta s podacima o krštenju stavljen je znak križa, što potvrđuje da je dijete uskoro umrlo.

Kako je Pavlja bila odvažna žena, hajdukovala je zajedno s Marijanom. Turci nisu znali za njen udio u hajdučiji a sudeći prema iskazu prilikom krštenja djeteta, nisu znali ni ujaci iz Ivanske.

Jednom zgodom dojave Marijanu da su turski panduri zanočili u nekoj kući u Barlovčima. On pohiti tamo da ih zaskoči. U napadu on je pucao a ona mu je punila puške. Međutim, dojava nije bila točna. Ispostavilo se da tu nisu bili panduri, pa su u zabludi pobili djecu u kući.

Marijan je sa svojim ortacima, Bjelkanom iz Čivčija i nekim Buljom ispod Gradine u okolini Bronzanog Majdana izveo jedan od uobičajenih prepada. Najvjerojatnije su na putu zaskočili turske trgovce. U istoj pljački otmu mnogo dukata. Vraćajući se zastanu kod groblja Tučjak na Ojdanića brdu, s namjerom da podijele plijen. Kako je Marijan kao harambaša vodio glavnu riječ, predloži im način podjele: *"Svakom poses."* Dakle, po punu kapu dukata. Nakon što su dobili po isti dio plijena, nešto je preteklo. Preostali novac Marijan razbacao po travi govoreći: *"Nek sutra i sirotinja nešto nade."* Tada se društvo razide. Buljo ode u Gradinu, Bjelkan u Čivčije a Marijan u svoje sklonište. Međutim, ovo hajdučko društvo se dobro poznaje. Marijan dobro zna da mu se drugovi uvijek ne drže dogovora. Kradom se vrati, stane iza smreke i promatra iz tame. Gleda on: eto, vraća se Bjelkan. Kreše komadom *željezu* (čakmakom) o kremen, da bi

85 *M. U. župe Ivanska za godinu 1848.*

86 "Matoševci, die 5. Septembris 1851. Ego Fr. Stephanus Radman Bap. Ioannem Illegittimum filium Marianum Lovrenovich de Ojdaniči /Nequissimi grassatoris/ et Paulae Pezić de Ivanska. P. fuit Josephus Bukkva de Stranjani. Natus vero fuit 30. Aug. ejus. an.", *M. K. župe Ivanska za godinu 1831.*

zapalio "trud" (suhu gljivu), kako bi osvijetlio mjesto. Vratio se da pokupi preostali novac. Tada mu Marijan priđe i pun ljutine izruži ga: "*Pun si fes dobio! Sto još hoćeš Zar ne bi ništa ostavio sirotinji?*" Ovim, riječima potjera ga, te Bjelkan postiđen ode kući.

Kako je imao mnogo blaga, ponajviše dukata, povjerio je svu tu svoju "ušteđevinu" na čuvanje nekom jataku u Barlovcima. Povjerljivo mu je savjetovao: "*Čuvaj ih! Ako se vratim, dat ćeš mi ih a ako se ne vratim, troši ih.*" Pored toga, nije mislio samo na zlatnike koje je imao, nego je vodio računa o mnogo čemu u svom životu, pa i o biološkom završetku. Savjetovao je Pavliji što treba učiniti kad se dogodi ono najgore: "*Kad umrem ili me ubiju, baci me u kakvu brvnaru ili pojatu i zapali, da u njoj izgorim. Neka se ne zna za moj grob.*"

Marijan se izgubio iz Dragočaja i neko se vrijeme nije pojavljivao po njegovim selima. Bit će da se prebacio u majdanski kraj. Vjerljivo se uklonio pred turskim potjerama. U međuvremenu se i jatak u Barlovcima premišljao. Izgubio je nadu da će se Marijan vratiti. Moguće da je snivao oteti mu zlatnike ili ga je nevolja na to natjerala. Gonjen takvim razmišljanjima, počeo je trošiti Manjanovo blago. U međuvremenu se pojavio Marijan, što je za njega predstavljalo veliko iznenađenje. Ne sluteći što jatak sniva, dolazi mu noću bez imalo opreza. Kad ga je jatak video pred vratima, rekao mu je s prikrivenom lukavštinom: "*Sad čuјa!*" Kao, ode se obući i uređiti. Vratio se u sobu, uzeo šišanu (kratku pušku) i na pragu kuće saspe svo olovo Marijanu u prsa. Tako je poginuo Marijan Lovrenović a Pavlija je postupila prema njegovim uputama, pa je odnijela njegovo tijelo u neku krovinjaru u zabačenom dijelu sela. U ognju zapaljene brvnare izgorjelo je Marijanovo tijelo. Gdje se to dogodilo, nitko ne zna. Jednostavno, to je bila njena osobna tajna, koja je s njom otišla u grob.

Ovakav završetak života Marijana Lovrenovića mogao se dogoditi u 60-tim godinama 19. stoljeća, jer se o njemu kasnije ništa ne zna. Sigurno nije doživio zbivanja u bosanskohercegovačkom ustanku 1875-1878. godine, niti oslobođenje od Turaka.

Poslije smrti Marjanove Pavliju se vratila u Ivanjsku i tamo se preudala. O njoj predaja više ništa ne govori. Ipak, imamo neke vijesti o njoj. Nismo posve sigurni, ali čini nam se, da je to ona ista Paula Pezić, kći Luke i Roze r. Batković, koja se kao udovica udala 1868. godine za udovca Ivana Čorkovića u Taraševcu. Prema matici umrlih umrla je u istom mjestu 3. siječnja 1872. godine u dobi od četrdeset i četiri godine. Pokopana je na Damjanovcu.

Već odavno nema Lovrenovića na Ojdanića brdu, zahvaljujući kugi i presejenju. Sredinom 19. stoljeća jedan njihov ogranač nalazio se u Barlovcima, gdje se Marijan često pojavljivao. U posljednje vrijeme Lovrenovići su obitavali na sastavu Kuljana i Barlovaca. Iseljeni su, jer se tamo proširio garnizon i na istome mjestu izgrađene su kasarne i garaže za vojna vozila. U Kuljanim kod kapele sv. Ilije doskora je obitavala obitelj Jure Lovrenovića. Njegov sin Ivica i danas se nalazi na svojoj očevini.

Sve ovo što znamo i što je napisano o Marijanu temelji se na usmenoj predaji i matičnim knjigama. U jednoj od narodnih pjesama spominje se kao "Šokac Marijan":

*Svaka staza žali po junaka:
Banja Luka - Mijata hajduka,*

A Krajina Šokca Marijana...⁸⁷

Bjelkan

Drugo hajdučko srce, pravi gorski satir bio je Bjelkan, iz roda Čivčića-Džolića u Čivčijama. Ovo mu je nadimak, kojeg je dobio po gotovo bijeloj kosi i tenu. Taj čovjek, obučen u bijelu narodnu nošnju bio je upadljivo obilježen bjelinom, pa nije ni čudo, što su ga prozvali Bjelkanom.

Njegovo pravo ime bilo je Vid Čivčić-Džolić. Rodio se 1843. godine od oca Franje i majke Marije r. Lipovac. Njegov djed s istim imenom bio je ugledan krščanin i glava brojne zajednice. Imao je mnogo djece. Mnogima u Čivčijama, Stranjanima i Ojdanićima je kumovao prilikom krštenja i vjenčanja, što dokazuju matice s kraja 18. i početka 19. stoljeća, u kojima se Vid Čivčić mnogo puta spominje. Međutim, ovaj njegov unuk, kao većina hajduka bio je silovite i naprašite naravi. I danas, kad se u gornjem dijelu Čivčija za nekog hoće kazati da je nemoguć, običava se reći: "*Napak k'o Bjelkan Džolić.*" Njegova snaga, korplulentnost i silovitost postale su poslovične, jer je bio pravi gorostas. U seoskim nadmetanjima stavio bi na rame veliko drvo a dva momka bi se uhvatila na njegovim krajevima. On bi nosio i njih i drvo.

Vrijeme njegove hajdučije bilo je petnaestak završnih godina turske vladavine. Nekoliko godina hajdukovaо je s Marijanom Lovrenovićem i pred njim bi jedino ustuknuo u društvu hajduka. Zajedno s njim, Vincom Marušićem, Marijanom Brkićem i drugima išao je u akcije i prepade. U manje prepade išao bi s već starijim Vincom Marušićem a prostor njihovog krstarenja bilo je područje "druma", tj. starog puta Banja Luka - Bronzani Majdan, počevši od Rakovca, pa sve do Jorgića klupa. Kako su uskakali na spomenuti put i pravili zasjede, narod ih je zvao i "uskocima". Postavivši zasjedu, zaskočili bi turske trgovce i otimali im robu, novac i stoku. Poslije uspješnih akcija spustili bi se na izvor-vodu "Pod lipom" na sastavu Čivčija i Ojdanića, ispod Bijelića i Vulića kuća. Tu bi dijelili plijen, pili, pekli oteta grla stoke i jeli. Sretni su bili oni Turci, koji su bili u rukama Bjelkana a živi se kući vratili.

Poslije pogibije Marijana Lovrenovića Bjelkan je preuzeo ulogu vođe, što ga je činilo još neobuzdanijim i silovitijim. Bezobzirnost i hirovitost za njega su bile igre bez granica, što pokazuje sljedeći primjer.

U tadašnjoj rakovačkoj župi živio je Mijat Martinović, jedan od dobrostojećih kmetova, prakaratur u rakovačkoj župi. Važio je kao kulak, gazda. U narodu

87 M. Budimir, *Krajina i Krajišnici I*, Beograd 1968., str. 79.

se pripovijeda kako su komite tukle spomenutog Mijata negdje u Motikama. Kasnije su ga pohodili u njegovom domu, s namjerom da ga opljačkaju. Predvodio ih je Bjelkan. Pošto im nije predao zadovoljavajuću sumu novca, počeli su ga maltretirati i tući. Znali su da ima zlatne dukate, samo nisu znali gdje ih skriva. No Mijat se čvrsto držao, izjavljujući da nema više novca, pa prema tome, nemaju više ni razloga da ga tuku. Kad ni te mjere ne slomiše Mijata, štaviše ga na muke: živa ga privežu uz ražanj, primaknu vatri i počnu peći. Kad je Mijatu dogorjelo, popustio je. Nemajući drugog izlaza, kazao im je da se novac nalazi u utoru vrata. Naime, utore čine dva otesana stuba, koji oivičuju vrata sa strane a na njima počiva nadvratnik. U jednom od njih izvrtio je svrdлом udubljenje i u nj pohranio dukate. Naravno, odozgo je namjestio nadvratnik. Oni ga puste, sjekirom rasijeku utor i povade dukate. No, to nije sva nevolja Mijatova. Tada bi mu šutnja bila vrijednija od onih zlatnih dukata. Onako spržen, ne nadajući se više kakvoj nevolji, obratio se Bjelkanu: *"Džoliću! Ti mene umalo ne ispeče."* Ovoga je to dirnulo. Nije mu bilo pravo što ga je Mijat prepoznao, pa davši oduška svojoj neobuzdanoj prirodi grmnu na njega: *"Ha, prepoznaješ me? Opet s njim na ražanj."* Opet jadnog čovjeka stave na vatru i živa ga ispeku.

Kad je turska vlast zamijenjena austrijskom, Bjelkan se povukao i živio uobičajenim seoskim životom. Više nije bilo razloga pružanja otpora takve vrste i takvog načina života. Kako je bio nemirnog duha, i dalje je pravio nestaslike po selu. Onako korputentan i nezgodne naravi, ulijevao je strah i poštovanje.

Čudna je i grozna bila smrt Bjelkanova, baš kao što je čudan bio sam on i njegov život. Kada se na smrt razbolio, pozvali su "pratra", da ga opremi sv. sakramentima, jer - ma kakav bio - opet je u pitanju krštena duša. Svećenik je došao, ali je teško povjerovati da se susreo s težim slučajem. Bjelkan je bio čovjek još u snazi, ali nagla bolest je činila svoje. Bio je već u samrtnoj agoniji. Već se čuo samrtni hropac. Kako je ležao na prostirci od slame i nečemu što je trebalo biti čaršaf, sve je to ispreturao, pa je u tjeskobnoj muci iskopao slamu ispod sebe. Čak štoviše, u agoniji je iskopao i zemlju ispod sebe, tako da je već do pola bio u zemlji. Gotovo identičan slučaj fra Marka Krnete i hajduka Roše u pećini. Kako je teklo ophodenje svećenika i opremanje umirućeg, ostat će vječita tajna. Možemo prepostaviti što se dogodilo u takvoj situaciji, kad je sam svećenik, napuštajući njegovu odaju vidno uzbuđen i izvan sebe, brzo se udaljio.

Bjelkan je umro na početku 20. stoljeća. Pokopan je na Crkvenama, u dijelu groblja gdje se pokopavaju Džolići. To mjesto je s lijeve strane, ispred današnje kapele.

Ženio se više puta, dovodeći žene iz sasinske, majdanske župe. S posljednjom suprugom Ružom Seđić imao je dvije kćeri, Luciju i Anicu. Lucija se udala za Ivana Domića u istom selu a Anica je pošla za Iliju Brkića na Ojdanića brdo. Ilija je sin Marijana Brkića, Bjelkanova sudruga iz hajdučkih vremena. Anica je umrla 1962. godine. U duši je bila bitna suprotnost očeva. Svi je pamte kao ženu s izrazitom dobrotom i blagošću. A kao pojava bila je na oca: naočita, stasita, vrijedna žena.

Kod Bjelkana sve je bilo čudno. Čudnovata je njegova pojava, čudan život, čudan i njegov kraj.

Marijan Brkić-Malić

Uz Marijana Lovrenovića i Bjelkana bio je pravi gorski hajduk, koji je krstario Dragočajem. Kuća Brkića, poznatih pod imenom Đire, bila je nisko u podnožju Ojdanića brda, s lijeve strane puta koji vodi u Stranjane, gdje sada stoji kuća Mile Brkića, Marjanova potomka. Imali su mlin ispod kuće, kod Mrtvačke čuprije, na rječici koja dotiče iz Stranjana. U toj obitelji rođen je Marijan 1851. godine, od oca Ilike i majke Roze r. Brnić. Vrijeme njegovog hajdukovanja nastalo je poslije pogibije Marijana Lovrenovića. Bio je aktivan u 70-tim godinama 19. stoljeća, posebno u burnim vremenima ustanaka i buna u posljednje tri godine turske uprave. Najradije je boravio po šumovitim predjelima Ojdanića i Crkvenog brda. Povremeno se pojavljivao u društvu, posebno s Bjelkanom. S tom družinom uzimao je udjela u prepadima na putu Banja Luka - Bronzani Majdan.

Za njega se pripovijeda da je pobio mnogo Turaka. Jednim dijelom u zajedničkim a drugim u solo akcijama. Služio se uobičajenom hajdučkom praksom, koristeći ondašnje mogućnosti kuća, koje su redovito imali po dvoja vrata. Ako bi vidovalo da Turčin dolazi sam čekao bi ga. Kad bi Turčin prišao vratima i nasilnički zalupao po njima da mu se otvoriti, ovaj bi potegao "štuc", tj. podrezanu pušku i kroz otvor na vratima ustrijelio bi ga. Negdje bi ga u šumi zakopao na skrovitom mjestu a Turčin bi se vodio kao - nestao.

Takov način života učinio ga je nemilosrdnim, što se ogleda u jednom događaju, u kome je on bio glavna ličnost. Naime, Marijan se zatekao na Crkvenama, na šumovitim padinama brda, odakle je motrio put Banja Luka - Kozarac. Neka baka je prolazila Crkvenim brdom i spazila Marijana. Ona je otišla u Banju Luku a malo zatim stigla je turska potjera i počela pretraživati brdo. Pregledaju sve: šume, ljeskare, šikare i uvale, ali bez uspjeha, jer se hajduk izmakao. Da li im je baka dojavila ili je postojala druga dojava? Ili su Turci - neovisno o tome - pretraživali brdo - nije nam poznato. Kako god bilo, Marijan je bio uvjeren da ga je baka prokazala, što je za nju bilo kobno. Kada se vraćala, Marijan je sačeka. Onako razjaren presrete je, uhvati i potkuje. Doduše, nije to klasično potkivanje, nego samo nanošenje povreda u predjelu stopala, tako da se nožem prerežu tabani. Načini se jedan ili više rezova, pa nesretnik dugo vremena ne može stati na noge. Tako i baka bi potkovana. Ojađena, ode starica kući na koljenima.

Kad je nastala austrijska vlast, Marijan se povukao u miran život. Priženio se s Mandom Valentić iz Ivanske, s kojom je imao četvoro djece. Njegov sin Ilijan oženio se Anicom Čivčić-Džolić, kćeri njegovog starog prijatelja Bjelkana. Ilijan je bio na oca Marijana, plahovite naravi; svi su ga se bojali. Ali ističu, bio je pravedan. Anica je bila izrazit primjer dobrote.

ZOV DIVLJINE

Seoske razmirice i tuče

Uvijek je po selima bilo ljudi, pogotovo u mlađem naraštaju, koji su nezgodne naravi, skloni ekscesima, radi čega su se događale svakojake razmirice, katkad i s težim posljedicama, gdje su padale i mrtve glave. Pregledavajući matice umrlih kroz dostupnu prošlost, nailazimo na takve slučajeve, gdje se kao uzrok smrti bilježi ubojsvo. Ubio susjed susjeda, ubio čovjek čovjeka iz drugog sela. Ubijeni i ubojica su iste nacionalnosti i vjeroispovijesti, ali među njima ima neko čudno razračunavanje, koje se može okvalificirati kao nezgodna stara "navada", koja u kršćanskom ambijentu predstavlja onu tamniju stranu.

Uzroci kavgama i tučama su različiti:

- Neraščišćeni računi među susjedima.
- Razmirice između mještana susjednih sela.
- Razmirice koje nastaju na svečanostima (po sijelima, u kolu ili čak kod crkve).

Najčešći uzrok zamjeranja i konfrontacije seoskih ljudi bile su razmirice među susjedima, koje proističu iz njihovih neriješenih pitanja ili se jednostavno izrode iz igre i zadirkivanja. Takav slučaj bio je s našim susjedom, pok. Perkanom Pustahijom, koji je sam pri povijedao svoje dogodovštine iz života u Šargovcu. Zato što je došao ženi u kuću, bio je predmet ogovaranja i zadirkivanja. Tako jednom, pri igri i zabavi jedan od Šargovačana na sav glas pita: *"Ima li što crnje od gavrana?"* Drugi daje potvrđan odgovor: *"Ima."* Treći pita: *"Sto?"* A tek četvrti odgovara: *"Doći ženi u kuću k'o Perkan Pustahija."* A naš Perkan ne otrpje, pa onog posljednjeg lupi palijom (štapom) po zubima. I tako, tuci se, svadaj... Ništa ne pomaže. Odluči i kupi komad zemlje na Ćelovovcu, tu se naseli, samo da se riješi onakvog suživota.

Na Petrićevcu 1876. godine

Ljudi ovoga kraja bili su neustrašivi, ne respektirajući ni samu vojsku, što se vidi iz sljedećeg slučaja. Naime, na blagdan Uskrsa 1876. godine fra Anto Knežević je služio sv. Misu. Kako je zbog bosanskohercegovačkog ustanka u Banjoj Luci bilo opsadno stanje, turska vojska budno je motrila na Petrićevac. Kada se narod sabrao na sv. Misu, vojska je opkolila cijelo dvorište franjevačke rezidencije. Svi su se bojali masakriranja i pokolja. Na koncu sv. Mise fra Anto ih je lijepo nasavjetovao da s mirom idu svojim kućama. Pogotovo da nikako ne pucaju, jer sami vide svoju pogibelj. *"Kad se puk počeo razilaziti, s mojim velikim začudjenjem ugledah kako se vojnici na tri prilaza razstaviše, i kao vratnice učiniše*

da svjet može slobodno prolaziti; što moji župljani videći, iz svih grlah počeše na krajiskipjevati; a njihovepuške zagraktiše kao da si bacio granusmrike na vatru⁸⁸.

Uostalo, i "ujaci" su bili odvažni ljudi. Banjalučki župnik fra Andrija Vidović, znajući za opsadno stanje i tursko nadgledanje Petrićevaca dolazi u sutor Velike subote 1976. godine na Dudić. U dvorištu rezidencije pritajilo se četrdesetak turskih vojnika. Njihov jus-baša (satnik) bio je unutra s fra Antonom Kneževićem. Ne znajući za takvu blizinu Turaka, nadolazeći fra Andrija zapjeva u hodniku rezidencije tada medu katolicima popularnu pjesnu:

*Sedam Kraljah od sedam zemaljah,
Osmi Kralju od Beča Cesare!⁸⁹*

No, ovo su samo naznake, koje pokazuju èud čovjeka banjalučkog kraja, koji je uvijek spreman na veselje i igru, što se često izrodi u kavgu i tuču s težim posljedicama, kao što je bilo već spomenuto nadmetanje Perkana Pustahije sa Šargovčanima.

Pokidana ograda oko barlovačke crkve

Ovakve i slične tuče bile su uobičajene u vremenu prije i poslije Drugog svjetskog rata. Masovnije tuče bi nastajale prilikom seoskih sijela, "godova" na velikim svetkovinama i kod samih crkava. Obično mlađarija nije bila u radnom odnosu, pa mladenački višak snage i neobuzdanost morali bi se negdje pokazati. Svakako, prigoda zato je kolo, koje se uhvati po završetku bogoslužja ili kakvog drugog zborovanja. Tu je dovoljno da se dvije "zasukane bene" iz suprotnih tabora prijeko pogledaju, pa da odmah neobuzdanost dođe do izražaja. Kolo bi se rasulo a grupe iz pojedinih sela bi se svrstale u dvije sučeljene strane, pa bi nastala opća tuča. U takvim prilikama bude dosta isprebijanih. Blagdan Gospe od andela na Barlovcima nije mogao proći bez ovakvih epiloga. Istovremeno bi stradala ograda, taraba oko crkve. Kad počne razračunavanje, prvo što će momak učiniti, jest trganje prošća. Proštarac u njegovim rukama predstavlja dobру batinu. Kasnije župnik poručuje da se dođe popraviti ograda, poziva aktere. Nešto poprave mirni ljudi, nešto učesnici, pa se taraba opet podigne. Naravno, do sljedećeg "loma". Ujak bi upozoravao s oltara, ali na ta upozorenja "bojovnici" se nisu osvratali. Jednostavno je bilo seosko poimanje: ima vrijeme molitve, vrijeme rada, zabave..., ali i vrijeme kad treba pokazati zube onima iz drugog sela.

Bilo je i komičnih situacija u takvim naganjanjima oko crkve. Prilikom jedne takve tuče kod barlovačke crkve izvjesni gospodin iz Zalužana dobio je mnogo batina. Onako, usput. Natjeran bježao je glavom bez obzira. Pobjegao je preko Firića mosta, prešao na zalužansku stranu i zaustavio se tek na Dreniku ispod Ojdanića kuća. Osluhne, kad tamo, još se tuku. Vriska dopire do njegovih usiju.

88 A. Knežević, *Nav. dj.*, str. 85.

89 A. Knežević, *Nav. dj.*, str. 86.

Tek se tada prisjetio sakupiti svu hrabrost, pa tako osokoljen odvažno podvikne: "Sam se vi igrajte! Ako se ja vratim, bit će vas svakuda."

Mještani Kuljana i Zalužana više su se zabavljali, nego konfrontirali. Naime, iznad negdašnje ciglane u Zalužanima, za njene potrebe izgrađena je brana na rječici Dragočaj. Jedna brana, jedna rječica a dva sela! Eto odmah razloga za kavgu. Potjeraju jedni druge s kupanja a sve se završi na nasipu željezničke pruge, gdje bi se do mile volje nabacivali kamenjem. Ovo im je postala uobičajena zabava, koju su kasnije režirali tako, što bi nasipom najprije prošao čovjek na konju, koji bi hicem iz pištolja dao znak za početak nadmetanja. Tako je bilo sve do jednom, kad je konj ostao bez jahača. Naime, prije ugovorenog znaka netko ga je pogodio kamenom i svalio s konja.

Nadmetanje s Motičanima

Inače, u svakom selu, svakom zaselku bila je grupa ornih momaka, seoskih baraba i mladih oženjenih ljudi, koji su spremni za svake nestasluke. Za nadmetanje uvijek su bili spremni Motičani, Ivaštani i Bukovčani. Za njima nisu zaostajali ni naši Dragočajci: Marići, Stranjančani, Ojdanići, Čivčijaši... U takvim prilikama momcima je uvijek bilo izazovno i opasno otići u susjedno selo. Obično bi se takva posjeta završila tučama, u kojima bi se domaća mlađarija održala na megdanu i istjerala uljeze iz sela. Tako su jednom zgodom, u godinama prije Drugog svjetskog rata čivčijski momci otisli na sijelo u Motike, sve do Madža na Crkveni, čiji su momci također poznati po vreloj krvi. Nije prošlo mnogo vremena, kad se začu galama od strane Motika. Potjerali ih Motičani. A Joso Šalić je sjedio i pio na vrhu Motika s Perkanom Pustahijom. Shvativši o čemu se radi, priđe tarabi i otrže masivan proštac. Prijede put i nađe se na dragočajskoj strani. Zauzeo je busiju između dviju vrba. Kako je koji Čivčijaš bježeći nadolazio, on ga je u mraku propuštao. A kada je natrčao prvi Motičan, oborio ga je jednim udarcem proštaca. Udarac je popratio riječima s upadljivom govornom manom: "*A dostaje! A nećeš a dalje, a ovđe tije a granica.*" Preostali Motičani - prepostavljujući da je pred njima zasjeda s više odmornih momaka - ustuknuše. "*Zar ga prebi namrtvo?*" komentirali su povlačeći se u dubinu sela. Joso ode kući a prebijeni Motičan dođe do svijesti, pa i on okrene na svoju stranu. Slično su poslije svjetskog rata Stranjančani potjerali Motičane s "goda", pretjerali ih preko Ojdanića brda i Čivčija, sve do Motika. I tu se potjera završi, na Ćelanovcu, kod tek podignutog kipa-svetinje.

Tako je bilo s Motičanima od davnina. Prema kazivanju naših starih "*ni kuga nije smjela doći u Motike*". Na Motičkom groblju nije mogao proći ni jedan "god" a da ne bi bilo tuče. Obično bi Motičani nekoga tukli. Šargovčane ili neke druge. Tako je bilo sve do pred Drugi svjetski rat, kada je za blagdan sv. Stjepana došao fra Jozo Loparević, ne znajući kao će riješiti te razmirice, u župnim obavijestima gnjevno je poručio: "*Vuci, vuci, nesretni vuci! Sto koljete po polju ovce, što ne koljete ...Motičane*". Od tada više nije bilo kavge na Motičkom groblju.

U godinama poslije Drugog svjetskog rata glavna "revolucionarna" misao baraba bila je: ići i tući one iz susjednog sela. Pamtim slučaj, koji sam promatrao kao malo dijete. Opet su naši Brđani malo više popili. Stric Mile i rođaci s brda. Podgrijani šljivovicom sjete se da imaju neke neraščišćene račune s Motičanima. Naime, prethodno je netko od motičkih Marića istukao rođaka Marka s brda. U provali srdžbe, prosulo se mnogo pogrđnih riječi, kletvi i psovki. Odluče ići tući Motičane. Gledam ih i čudim se. Previše omamljeni kapljicom, teturaju; jedva idu. Moj stric Mile, sakat čovjek, na štakama. Više ga nose, nego što se oslanja na štake. Ali zato jezik besprijeckorno radi. Od njegove galame podrhtava lišće na šljivovim granama. Nisu odmakli ni dvije stotine metara a već se vraćaju s "druma", puta između Čivčija i Motika. Po razgovoru moglo se zaključiti, da su već zaboravili radi čega su pošli na onu stranu.

Inače, motički momci bili su poznati po višku energije, što su dobro osjećali mještani susjednih sela (doduše, ni oni njima nisu ostajali dužni). Prije svih, prava i vrela motička krv bili su Perić Pustahija i Antić Marić zvani Tucek. Uz mnogo drugih, sa sličnim raspoloženjem. Motičani kao takvi, bili su uvijek složni. Kao dobri kršćani, uvijek su u velikom broju dolazili na seoske "godove". Poduzimali su zajedničke akcije *{"Hoćemo li omladino ljuta, na izgradnju motičkoga puta"}*. Ali, kad ustreba nekoga ili neke "ištekatih", to su revno činili. Takvo raspoloženje sažeto je - pola u šali, pola u zbilji - izrazio pok. Franjo Grgić: *"Koga Motičani nisu tukli i divlji krmci klali, taj ne zna što je muka."* Kada je ovo rekao pravi Motičanin, stvarno je pretjerao.

"Klapa"

Oko 1960. godine više se grupa u gornjem Dragočaju objedinjuje, čime se stvara veća grupacija bećara pod imenom "klapa". Obično bi se okupljali na raskriju puteva iznad Bijelića kuća, koje su prozvali "merajom". Po uzoru na dalmatinska udruženja mladih, tu bi se okupljali i provodili slobodno vrijeme u veselom raspoloženju, sa svakojakim nestაslucima, pričinivši usput i nešto štete po voćnjacima i u mladom kukuruzu. U svakom slučaju, ta mladež je htjela ostavljati ljepši dojam, suzbijajući sirovost i silovitost. Tako se od nestаšnih momaka stvorilo društvo veseljaka i šaljivdžija, koji se u povečerje okupljaju na "meraji" i provode vrijeme u drugovanju i čavrљjanju do kasno u noć. Koliko je bio primamljiv taj "zov divljine", možemo sagledati iz poimanja mlađih u selu. Oni, koji su se tek zamomčili isticali su da hoće i mogu sve raditi danju, što god treba, ali navečer se obavezno treba naći u "klapi".

Organizator ove udruge bio je Anto Marušić zvani Tuna. Sredovečan čovjek, s mnogo smisla za humor i interesantno pripovijedanje. Mnogo je patio od astme. Svagdje je bio rado viđen gost. Svojom pojavom, intelligentnim i zanimljivim razgovorima zblžavao je i povezivao ljudе.

Kako je gornji Dragočaj čisto katolički kraj i svi momci potječu iz katoličkih obitelji, nije im bila strana molitva. Išli bi redovito u crkvу a na "meraji" bi znali koji put izmoliti uobičenu molitvu, kakva se molila navečer po njihovim domo-

vima. Naravno, Tuna je predmolio. U "priporukama" mole se pojedinom svecu, na različite nakane, pa mole i za "klapu".

Jednom zgodom, tako u suton molili su na spomenutom mjestu. Istovremeno, putem su nadolazili momci iz Dikevaca. Veoma bučno, s mnogo galame. Ne znaju za molitvu na "meraji". Tuna ne prekida, moli dalje. Jedan od nazočnih, kao port-parol "klape" dovikuje Dikevčanima: *"Šuti tamo, klapa' se moli."* Dikevčani ga ne čuju i dalje prilaze s velikom bukom. Tada gnjev obuze momke u "klapi". Pogradiš kamenje i svakojake predmete koji im biše pri ruci, pa udri Dikevčane, na koje se sruči masa bačenih predmeta. Ovi iznenađeni okrenuše, pa počeše bježati prema svome selu. "Klapa" natisku za njima, jednako ih zasipajući kamenicama. Tako ih "prijateljski" ispratiše do Šikanća bašte. Dikevčani se ustaviše tek na Golubovcu. I tako, ti momci iz "klape" obraniše svoje kršćansko dostojanstvo od "bezbožnih" Dikevčana.

Na sve ovo možemo gledati s patetikom i prikrivenom ironijom, kao na nešto iz vremena prohujalog s vihorom. No, tu se u biti radi o nemirnom mladom svijetu sela, koji u razbibrizi balansira između svakojakih frustracija i zova za nekim boljim, uhodanijim, uobličenim stilom života, na čijoj razmedži se uvijek nalazi seoska mladež.

Danas narod nije tako povodljiv. Naprotiv, mnogo je razumniji, pa iščezavaju razmirice između mještana pojedinih sela. Seoski svijet se sve više zapošjavao, zasnivao radni odnos, čime se uključivao u suvremene tokove života. To je povezivalo i zblizavalо ljude susjednih sela a ujedno i apsorbiralo višak energije i mladenačke obijesti. No, nisu prestale svade i razmirice radi one brazde, pedlja zemlje u neraščišćenim imovinskim odnosima.

NAŠI STARI BRĐANI

Ogranak Šalića u Čivčijama, koji obitavaju uz same Motike imaju svoje drugotno prezime Brđani. Ovaj pojam negdje zamjenjuje prezime Šalić, negdje stoji paralelno Šalić - Brđanin a najčešće se pojavljuje kao nadimak. Naziv Brđanin izведен je od brda na kome su živjeli. Prvotno su obitavali visoko na padini brda, iznad kuće pok. Ive Šalića velikog. Gledajući ih iz nizine, mještani su ih prozvali Brđanima. Kako su se pomicali i došli na brdo bliže Motikama, koje je i sada njihovo, naziv Brđanin im se s pravom i dalje pripisuje. Brđanin kao zamjena za prezime Šalić prvi put nalazimo 1851. godine, kada se u matičnim knjigama kao svjedok pri vjenčanju spominje "Stephanus Bargjanin de Cive".

Dolazak

Prema predaji, Šalići starinom potječu iz Dalmacije. Od šibenskog kraja put ih je vodio u majdansku župu, na obale rijeke Sane. Odatle se pojedini ogranci Šalića prebacuju u banjalučki kraj, u kome su sve došljake s te strane zvali Majdancima. Pod tim imenom misli se na one koji su došli iz Bronzanog, Starog Majdana, Ljubije i njihovih sela. U maticama ivaštanske župe piše da su došli iz Sasine, jer je tu bilo sijelo župe, pa se pod tim pojmom podrazumijevalo cijelo župno područje. Dakle, pored same Sasine i susjedna sela.

Prva postojbina čivčijskih Šalića u sjeverozapadnoj Bosni bilo je mjesto Trnava (izvorno: Tarnava), otprilike pet kilometara udaljeno od Sanskog Mosta, nizvodno, na desnoj obali Sane. Pojedine obitelji Šalića u 18. stoljeću obitavale su u Šehovcima i Kravarima. To je bilo vrijeme, kada Sanski Most još nije bio formiran kao naselje. Danas su Šehovci nadomak Sanskom Mostu a Kruvari se pribrajaju gradskom području istoga grada. Iz sva tri sela pokopavali su se u prastarom groblju zvanom Crkvene, koje se nalazi u Trnavi, blizu rijeke Sane⁹⁰. Odatle su u kužnim i ratnim vremenima prelazili u susjedna sela. Oni, koji su se odlučili na dalji put, postupno su preko Bronzanog Majdana doseljavali u Dragočaj i Trn.

Prvi spomen o Šalićima u banjalučkom kraju nalazimo u izvješću ap. vikara fra Pave Dragičevića 1744. godine. U popisu domaćinstava ivaštanske župe nalazimo jednu kuću Šalića. Ne nalazimo ih na području Čivčija, koje su tada bile ograničene na današnje gornje selo. To je vrijeme kad se još ne spominje Orlovac, čiji su se prostori i mještani priključivali Ojdanića brdu. Od tadašnjih trinaest kuća Ojdanića brda na devetom mjestu vodi kuća Stjepana Šalića⁹¹. Nešto kasnije, pored Stojčevića i Topića bili su najmnogobrojniji u Orlovcu.

⁹⁰ "Penes Flumen Sana in pervetusto Coemet. Czarkvine", *M. U. župa Stari Majdan, za godinu 1783.*, br. 31.

⁹¹ "Stephanus Salich", D. Mandić, *Croati Catholici...*, str. 41-45.

Nekada su imali nesretne dane, poput onog Bartola Šalića, o čijoj smrti 1801. godine čitamo sljedeće: "Na 24. Kolovoza dili se s ovoga na oni svit dobri Karstjanin Bartuo Salich, koi (kad se je vratio od Mise) upade u vodu Orlovacz, i onde ispusti svoj duh, i bi ukopan u Grebglju od Carkvina. Bilo mu je oko 70 godina"⁹².

Inače, ovi u Orlovcu su prvi Šalići u banjalučkom kraju, koji su se tu naselili najvjerojatnije u prvoj polovici 18. stoljeća.

Čivčijski Šalići ne potječu od onih iz Orlovca. Oni su došli u Čivčije iz sasinske (majdanske) župe koncem 19. stoljeća. Donekle se može pratiti taj prijelaz. Godine 1783. u Trnavi na obali Sane umire Nikola Šalić u 34. godini života⁹³. Devet godina nakon Nikoline smrti Šalići se nalaze u Čivijama, što se jasno vidi iz ubilježbe o krštenju 1792. godine, kad je kršten Nikola, sin Mile Šalića i Marije Markezić, za koje se kaže, da su oboje došli iz Sasine⁹⁴. Od tada se pomoću matica ivaštanske župe može pratiti nazočnost Šalića u Čivčijama. Tek poslije, tijekom 19. stoljeća pojavljuju se Šalići u Stranjanima, Trnu i Dikevcima.

Kako vidimo, čivčijski Šalići su se doselili s obala Sane nešto prije 1792. godine i smjestili se na padinu spomenutog brda. Sve im je bilo novo. Ostalo im je isto prezime i ime groblja. Naime, Crkvenama se nazivalo groblje u Trnovi, ali i ovo u Orlovcu, koje postaje njihovo groblje u novom kraju.

Velika kuga i seoba s brda na brdo

Naši stari pripovijedaju da su stari Šalići obitavali na brdu u jedinstvenoj zajednici. Njihova zajednica je bila dosta brojna, što se vidi po krštenjima u matičnim knjigama. Krštenja je bilo više a poticali su od dva bračna para: spomenutog Mile i Marije, te Blaža i Roze Markezić. Početkom 19. stoljeća pojavljuje se i treći bračni par Josipa Šalića i Katarine Žižak (izvorno: Xiskovich de Motike), te četvrti Ivana i Kate Ojdanić.

Od velike kuge, koja je u banjalučkom kraju posebno harala 1815-1817. godine, pomrlo je mnogo naroda u Dragočaju. Od iste zaraze nisu bili pošteđeni ni Šalići-Brđani. Kako je zaraza nemilosrdno uzimala svoje žrtve, narod se sklanjao u neokužene predjele, u teško pristupačne šume i krčevine. I Šalići su morali napustiti svoje okuženo obitavalište, visoko na padini brda. Povlačili su se dublje u zdraviju prirodu. Prešli su potok na strani prema gornjem selu Čivčija i nastanili se na maloj padini pored njega, gdje je u zaleđu bio sklop stijena,

92 *M. U. župe Ivanjska za 1801. godinu*, br. 24.

93 "Nicolaus Salich... aetatis an. 34- Sepul. Fuit in vetusto Coemet. Dicto Czarkuine penes flumen Sana", *M. U. župe Stari Majdan za 1783. godinu*, br. 57.

94 Cjeloviti tekst glasi:

Bressolice, 28. maja 1792. natus 20 hujus

Ego fr. Petrus Chiosich a Volar adjutor Parochi Bap. Infante natum ut supra ex leg. Con: Michaele Szalich, et Mariae Markezich ambo de Sassina, cui nomen umposui Nicolaus; Patrinus fuit Vitus Civcic.

Matica kršternih župe Ivanjska za 1792. godinu, br. 1259.

uokvirenih u zavjesu bujne šume. U posljednje vrijeme ovaj prostor je činio imanje pok. Tome Domića. I danas nosi naziv "selište", koji upravo aludira na boravak Šalića na njemu, njihovo doseljenje i odlazak. Tu su u prirodi preživjeli veliku kugu. O pomoru te zaraze medu Šalićima zabilježeno je u matici umrlih ivaštanske župe za 1816. godinu, pod rednim brojevima 1119-1129. da je pomrlo jedanaestoro Šalića, od kojih je šestoro bilo u dječjoj dobi. Pretpostavljamo da je broj pomorenih bio i veći, jer kad zaraza uzme maha, obično se ne stignu registrirati sve žrtve u udaljenim selima.

Kada je velika kuga prestala uzimati svoj danak, pučanstvo se počelo vraćati napuštenim ognjištima. Osjetivši zdraviji zrak i klimu, Šalići odlučiše napustiti "selište", jer su im se drugamo ukazivali bolji uvjeti za život. Medu njima nastalo je podvajanje. Jedni su se vratili na brdo, gdje su prije obitavali. S vremenom su se spustili u dolinu pored rječice, pa su to donji Šalići-Brđani. Drugi su sa "selišta" pošli na susjedno brdo bliže Motikama, na kome su i danas kuće Šalića, gornjih Brđana. Naselili su se pri samom vrhu brda sa sjeverne strane. Stari kućar bio je u ogradi bašte pok. Marka Šalića, gdje su mu se temelji vidjeli 50-tih godina 20. stoljeća. Pored temelja bilo je staro stablo kruške "vajzovke". Prva kuća bila im je krovnjara, sagrađena od drveta i pokrivena šindrom. Imanje je bilo okruženo šumom, ljeskarima i krčevinama. Preko potoka Katanovca s južne strane je mala zaravan, zvani Palučak, teško pristupačan i okružen šumom. Tu bi se sklanjali u kužnim i nesigurnim vremenima, izbjegavajući dodir sa zarazom i neprijatne susrete s Turcima.

Velika kuga je prestala moriti, ali zaraze manjih razmjera uzimale su svoje žrtve, pogotovo medu djecom. Nešto veća epidemija kolere pojavila se u Bosni 1833. godine. Prozvali su je "krateljom", jer u kratkom vremenu oduzme život čovjeku. Na čistu miru mlado i zdravo čeljade se pomami, obuzme ga vrućica i počne buncati: "*Hajd' šaronjal Hajd' garonja....!*" I već sutradan nema ga medu živima. Svoje okužene gornji Brđani su pokopavali "pod drenićima", podno Palučka a iznad gornjeg katanovačkog puta.

Poteškoće s Turcima

Pored ostalih, veliku kugu preživio je Mile, sin spomenutog Mile Šalića i Marije Markezić, koji se rodio 1797. godine. Sa suprugom Marijom Žižak imao je sina Nikolu, koji je rođen 1823. godine. Taj Nikola umire 1833. godine, vjerojatno od "kratelja". Zato su sinu, koji im se rodio 1837. godine dali isto ime Nikola. Prateći rodoslovje Šalića, o njemu ponešto možemo naći u matičnim knjigama i predaji, pripovijedanju naših starih.

U posljednjim godinama turskog i prvom dijelu austrijskog perioda starješina zajednice gornjih Brđana bio je spomenuti Nikola, naš čukundjed. Supruga mu je bila Janja r. Pejaković iz Orlovca. Imali su četvoro djece: Katarinu, Milu, Ivu i Vida, što se može vidjeti u knjizi "Stanje duša" petrićevačke župe 1884. godine. Naš pradjet Mile je krizman u Rakovcu 5. srpnja 1874. godine u dobi od deset godina, što znači da je rođen 1864. godine.

Inače, naš čukundjed Nikola imao je problema sa spahijom. Naime, na istom brdu imao je nezgodne susjede, Ivana Kodalicu i njegovu ženu Garicu. Nije se znalo, koje je od njih dvoje zločestiji. Ivan je neprestano sugerirao spahiji: "*Goni Nikolu! Ja imam sedam sinova. Sto će biti s njima kad odrastu?*" Pod utjecajem njegovog ogovaranja spahija stvarno potjera Nikola: "*Nikola, čisti opanke s moje zemlje!*" I vodom mu zagasi vatru na ognjištu. Jednostavno, spahija je potjerao kmeta Nikolu sa svog sahiluka. U nevolji Nikola prijeđe u Knežića u gornjim Motikama, gdje ga primi tamošnji spahija. U Knežićima - gdje je u posljednje vrijeme bio posjed pok. Franje Vukadina - Nikola je proveo sedam godina. Kroz to vrijeme pomre sedam sinova Ivana Kodalice, pa brdo opusti. Pošto ga nema tko raditi, spahija pozove natrag Nikolu: "*Nikola! Ja sam pogriješio. Ti si dobar čoek*"⁹⁵. Tako se Šalići vrati na svoje brdo. U međuvremenu umre Ivan Kodalica a Garica se preuda u Orlovac, pa se tim riješiće neugodnih susjeda.

Međutim, ovo nije bila jedina neprilika s Turcima. Sa svakim Turčinom prolaznikom uvijek mogu iskrasnuti neprilike. Pred tako nepoželjnim namjernicima obično bi se sklanjali, ali to im nije uvijek polazio za rukom. Jednom zgodom Nikola nije uspio izbjegći susret s dvojicom turskih konjanika na Graorišću, na južnoj padini brda, gotovo kod samog potoka Katanovca. Kad bi Turci u takvoj prilici imali pred sobom kmeta, obično bi im se prohtjelo zabave. Jedno Ture je poželjelo pripaliti čibuk i pušiti duhan. Naravno, zapovjedio je Nikoli da mu pripali. Onako na konju, cinično i bahato mu naređuje: "*Lipovi krstu, kreši! I to odprve*"⁹⁶. Sad se naš čukundjed nađe u velikoj nevolji. Njegov pribor za paljenje vatre je nepouzdan. Gljiva malo ovlažena neće upaliti od prve iskre, koju će iz kremena istjerati "čakmak", komad željeza. Ako od prve ne upali, zna se što ga čeka: batinanje, tabananje. Jedan bi ga držao za noge a drugi udarao štapom po tabanima, nekada do besvjesti, do mile volje obijesnih sadista. Nikola priprema te svoje sprave i usput sve oteže. Kad je uhvatio trenutak smanjene pažnje Turaka, zbrisao je u šumu i gustu šikaru preko potoka. Čovjek u bijeloj narodnoj nošnji jednostavno je zamakao pod zavjesu bujnog zelenila. Zbog neprikladnog terena za konje, Turci su odustali od gonjenja.

Brđani u zajednici i njihova dioba

Naš čukundjed Nikola poživio je do 11. rujna 1906. godine. U njegovoj starosnoj dobi brigu o zajednici preuzeli su sinovi Vid, Mile i Ivo. Imali su nesreću da im se zapalila obiteljska kuća. Kako je bila od drveta, plamen ju je progutao do temelja. Od svega što su braća uspjela spasiti bilo je bure rakije i nešto slanine, što je visjela gore pored "badže". Izvaljali su bure napolje, založili se slaninom i zalili rakijom. Kako ih je alkohol obuzimao, postajali su sve ravnodušniji. Nazdravljalji su jedan drugomu: "*Živjeli! Živjeli! Izgore kuća, pa*

95 "... čoek" - čovjek.

96 Izvorno: "Lipovi karstu kressi! I to od parve".

što? Napravit ćemo mi drugu kuću." Nakon toga, sagrade drugu na istome mjestu. Ta kuća bila je zidana, s dvojim vratima i ognjištem između izlaza.

U tom novom domu braća su živjela u zajednici, katkad rovito, često puta na svoju ruku, bar kad su u pitanju sporedne stvari. Bili su to ljudi posebnog zadovoljstva. Kad bi objedovali, popustili bi opasače "da više stane". Dobro se nasitivši, obično bi - u nedostatku vina ili rakije - trebali nešto popiti, pa bila to i obična voda. Ali vrelo je bilo u dolini potoka Katanovca, na drugoj strani, ispod Palučka. Ide prvi, nosi neku posudicu, silazi padinom i prelazi potok. Napije se na vrelu i vraća se istim putem Kamenikom, pored koga strše gromade crkven-kastog kamena. Ide ljudeskara, sav zadihan, zacrvonio se, u bjelini narodne nošnje. Da donese braći da i oni piju, to neće. Nego predaje onu posudicu. Niz stranu ide drugi...

Do 1906. godine gornji Šalići-Brđani bili su u zajednici, u domu na brdu, koji je imao kućni broj devet. Narednih godina braća su se podijelila. Vid je ostao na starini na brdu. Ivo je sišao prema Katanovcu na istočnoj strani brda i skućio se kraj samog potoka. A naš pradjed Mile prešao je Katanovac na južnoj strani i nastanio se u Palučku. U takvoj skrovitosti kratko je živio, tražeći zgodniji položaj za kuću. Izvukao se na rub strme obale obrasle šumom, odakle nastaju livade, koje se pružaju do Ćelanovca. Kućar je sagradio na spomenutom rubu, blizu izvor-vode "stubla". Iznad kućara kasnije su sagrađene kuće naših Šalića, koje su novijeg datuma.

Pradjed Mile je sa suprugom Ružom Marić - s kojom se vjenčao 1885. godine - imao naše "didove" Stipu (r. 1888.) i Nikolu (r. 1892.). Osim njih dvojice imali su još četvoro djece: Antu, Maru, Ivku i Jelu. Pradjed Mile je umro od tifusa 1819. godine. Djeca Stipe (Ilija, Ivo i Mile) i Nikole (Anto) izrodili su novi naraštaj Šalića. Nadimak Brđani i dalje ostaje kao pojam, prema kome se razlikuju od Šalića u Orlovcu, Strjanima, Dikevcima i Trnu.

FRATARSKE DOGODOVŠTINE

Jedne nedjelje pred pučku Misu, za župnikovanja fra Ante Hrvata na Barlovima sabralo se mnogo naroda pred crkvom. Ljudi se pozdravljaju i veselo pričaju sa župnikom. Među njima bio je i Juro Topić iz Orlovcu. Da li je malo više popio, ili mu je u navici, mnogo je pričao, s malo "težim" izrazima. Da se riješi takvog razgovora i subesjednika, župnik fra Anto mu predloži: *"Hajde Juro u crkvu i pozdravi Gospu."* Ode Juro, stane pred Gospin kip, prekrsti se, sklopi ruke i uvaženo govoriti: *"Hvaljen Isus Gospo, pozdravlja Te pratar."*

Fra Jozo Loparević je bio u dva navrata župnik na Barlovima. U drugom mandatu nešto se duže zadržao na toj dužnosti (1918-1929.). Bio je korpulentan čovjek, s mnogo prekomjernih kilograma. Nije jahao konja a po slabim seoskim putevima nije mogao voziti "štternvagen". Zato je ponajviše išao pješice. Jednog dana dojave mu da ima bolesnik u najudaljenijem selu, u Matoševcima. Razbojljela se baka, koju su zvali Ćurlikovica. Fra Jozi nije preostalo ništa drugo, nego zaputiti se u Matoševce. Kad se vraćao, susreo je na njivama ispod Ojdanića brda moga đeda Peru Bogdanovića. Videći ujaka svega blatnjava i znojna, obraća mu se s malim čuđenjem: *"Hvaljen Isus ujaci! Mnogo ste se umorili. Gdje ste to bili?"* Lopar sav zadihan i crven u licu odvrati: *"Ma, išao sam ispovjediti onu Ćurlikovicu, je odnio!"*

Kad je fra Jozo Loparević već "utegao" u godine, pribrojen je samostanskoj zajednici na Petrićevcu. Živeći skladno u redovničkoj zajednici, rado je izlazio u susjedne župe, kao i na pojedine "godove", koji su se slavili po selima petrićevačke župe. Radovao se svom narodu, u kojem je uvek bio rado viđen gost. Jednom zgodom trebalo je ići u Motike održati Službu Božju. Čuvši za tu potrebu, fra Jozo je saletio gvardijana, moleći da njega pošalje. O. gvardijan ga je odvraćao, podsjećajući ga da je stariji čovjek, da mu se može što dogoditi, da ima mlađih... Naš fra Jozo je ostao uporan i gvardijan je popustio. Posjedne ga u "štternvagen", još k tomu dobro ga uveže, da ne bi slučajno putem ispaio iz kola. Tako ga otpremi u Motike. U međuvremenu narod se sabrao kod kapele i čeka ujaka. Vjernici izdaleka vide kočiju, ali ne prepoznaju što se u njoj vozi. Videći sve normalno na krajevima kočije a u sredini nešto povišeno i zadebljano, zaključe: *"Vozi se rakijski kazan."*

Kakva koincidencija: "veseli stroj" i naš Lopar! Stvarno, ova je sličnost slučajna.

Poslije Drugog svjetskog rata u Barlove se rado navraćao profesor dječačkog sjemeništa u Visokom, dr. fra Berislav Gavranović. Dolazio bi na velike blagdane, predvodio misna slavlja, propovijedao, ispovijedao i blagoslovljao kuće.

Jednom zgodom, pred samu pučku Misu sjedio je u blagovaonici do župne kancelarije a crkveni oci su se već sabirali u župnom uredu. Župnik fra Vlado i fra Berislav dogovore se, da se malo našale sa starinama, tim što će im fra Vlado saopćiti da je stigao o. provincijal. Otvori vrata i pokaže na fra Berislava: "Evo, ovo je našstarješina; onaj koji nas raspoređuje, došao je iz Sarajeva." Časne starine se natisle na otvor vrata i sa zanimanjem gledaju fra Berislava. U njihovoj svijesti ideal franjevca predstavlja njihov fra Jozo Loparević, sa svojih rodnih 120 kg. A pred sobom vide fratra normalnog uzrasta, s još uvijek elegantnom linijom. Sumnjičavo gledaju i vrte glavama. Na koncu će jedan od njih: "Nije on ništa spram nama i našem Loparu."

Fra Bosiljko Ljevar, kao mladi svećenik pita starijeg i iskusnijeg subrata fra Petra Ćorkovića, Šimićana, eksprovincijala i graditelja petrićevačkog samostana i crkve, porušenih u potresu 1969. godine: "Kako to, da danas netko želi biti provincijal, kadje to tako odgovorna dužnost, skopčana s toliko poteškoća?" Fra Petar mu mudro odgovara: "To je apetit, koji s vremenom naraste."

Jednog lijepog povečerja naslonio se fra Sarafin Jurić na prozor svoje sobe u samostanu na Dudiću. Pripalio cigaretu, pa uživa u romantičnom smiraju dana i lijepoj ravnici ispod samostana. Njegovo dobro raspoloženje pokvari neki pijanac, koji je išao starom prijedorskom cestom. Bučno je galamio, grdio i psovao. Fra Sarafin sluša i trpi sve te pogrde s mišljem: "Hajde, prestat će. Pijanje čovjek." Međutim, čovjek - podgrijan rakijom postaje sve grlatiji i poganiji u izražavanju. Užas! Gori zemlja od njegovog opakog jezika. Kad pogrdi gvardijana, kod fra Sarafina poče rasti temperatura. Prodoše ga trnci od nogu do glave. Zgrabi lovačku pušku, preprijeći preko bare i sačeka galamđiju. Kad ovaj najde, fra Sarafin se izbeći na njega: "Znaš li ti pseto jedno, tko je za mene gvardijan?" Ode pijani čovjek dalje, ne rekavši ni riječi. Bit će da je shvatio.

Između dva svjetska rata doseljeni pravoslavac Bogojević u Budžaku imao je kavanu, u koju je katkad navraćao i misnik fra Ivo Žilić. Jednom zgodom vraćao se misnik na Petrićevac. Prolazio je blizu spomenute kavane. U jarku pored puta vidio je kako leži neki čovjek. Priđe mu, misleći da je imao neku nesreću ili da ga mori teška i nagla bolest. Govori nepoznatome: "Čuj! Ja sam svećenik; ako treba isповijed, pomazanje, to što se običava u takvim situacijama..." Čovjek, totalno pijan, jedva mu odgovara: "Hajde Ti svojim putem. Ovo nije od Boga, negood Bogojevića."

Odmah u kutu samostanskog posjeda na Petrićevcu, uz put koji vodi prema Motikama, živio je Lukica Marić Ilije, koji se doselio iz Motika. Jednom zgodom prolazio je bicikлом uz put pored samostana. Bit će da ga je gospoda Ivka natjerala da obavi neki posao na pijaci, radi čega je bio zle volje. Usput je bio previše bučan. Galamio je, kleo a čula se i pokoja teža riječ. Dajući oduška svojoj

srdžbi, s mukom je gurao bicikl, na kojem je nagomilao neke kupljene stvari. Sav znojan i izvan sebe, videći fra Bosiljka kako se šeta ispod samostana, s uzdahom procijedi kroz zube: *"Blaženi Vi, sto se ne zenite!"* Njegov karakteristični izgovor pridonese da se njegove riječi ne zaboraviše.

Pepelnica je. Jedan velečasni, manji brat na Petrićevcu - umišljen u svojoj veličini - muku je mučio s pepeljanjem. U nastojanju da se riješi te brige, dosjeti se i smisli za sebe adekvatno rješenje: treba naručiti viljuškar, da mu istrese kubik pijeska na glavu! Ipak, uvidjevši da se to ne slaže s jednostavnosću i skromnošću manje braće, teška srca je odustao od toga nauma. I u toj velikoj glavi porodi se misao, dostoјna franjevačkog redovnika: *"Sjeti se čovječe da si prah..."*

U zimskom periodu, jedne od 70-tih godina zakazana je sv. Misa na Ćelakovcu. Narod se iskupio oko crkvice sv. Roka i čeka ujaka. Ali njega još nema. Zemlja zamrznuta, zaledena, pa se teško može kretati. Bit će da je ujak okasnio ili po takvoj klizavici neće ni doći. Netko se pojavi na motoru. Vazi uz padinu brda, obima nogama se dočika, kako bi se održao na vozilu. Narod sa zanimanjem gleda, tko bi to mogao biti. Slušam komentare. Anto Šalić zvani Tune krili rukama, snebiva se i kriči: *"Koja to sad ide na motoru?"* Kada došljak priđe bliže, svi prepoznaše ujaka fra Duju. A kuman Tune u isti mah okreće ploču: *"Svaka čast!"* Svi prihvatiše i složiše se: *"Svaka časti!"*

Negdje 1979. godine bio sam kapelan na Petrićevcu. Nešto sam radio oko samostana, kad eto nam Lukice Marića, mesara iz susjedstva. Zovnuo ga gvardijan fra Franjo da ode na pijacu, kupi tele i dogotovi ga za potrebe osoblja u samostanu. Odlazeći Lukica dode u kuhinju. Teško mu je samom dotjerati tele, pa će časnoj sestri Ruži: *"Hajde časna napijacu; ne mogu sam docerati tele. Hajde, ja cu voditi a Ti tjeraj sibom."* Časna sestra se branila: *"Ne mogu ja Luka, imam svog posla."* No Lukica je i dalje navaljivao: *"Hajde, hajde casna, brzo cemo doci."* Časna, videći kroz prozor kapelana - da se riješi upornog Lukice - reče: *"Eno Ti Jurica, nek' on ide s Tobom."* A Lukica, ne shvativši u prvi mah uvjerava časnu sestruru: *"Ma casna, ne treba junica, treba tele."* Da, da, tele treba.

Jedne večeri objedovali pok. fra Petar Ćorković i fra Bosiljko Ljevar. Večera je bila nešto skromnija a oni bi, kao još jeli. Fra Petar se obrati kuhanici: *"Ima li još što? Vidiš, fra Bosiljko se sve ogleda."* Ona odgovara: *"Ima."* *"Sto?",* pita fra Petar. I dobi odgovor: *"Neka se prekrsti i neka ide spavati."*

Fra Petar Ćorković putovao vlakom. Uzeo brevijar i molio se u kupeu. Nailazi kondukter, pa - vidjevši da moli - prođe i ode dalje. Nakon izvjesnog vremena vrati se i pregleda mu kartu. Začuđeno ustanovi: *"Pa, velečasni, Vi imate kartu od brzoga ovo je obični, putnički vlak."* *"Neka, neka! Samo Vi vozite",* malo kroz nos govori fra Petar, *"mogu ja i polako; meni se ne žuri."*

Na blagdan sv. Roka došao fra Ivo Radman na Visoku glavicu u Kozari da predvodi misno slavlje. Mlad, punačak fratar, lijepo propovijeda. Sama pobožnost. Lijepo se doima, ali Kozačani su ljudi posebnog soja. Poslije Mise zovnu župnika fra Tomu Buljana: *"Ujaci, hajedete ovamo. On nas hoće utjerati u pobožnost. Sve je to lijepo, ali hod'te s nama, da mi popijemo."*

Jednom zgodom blagoslivljao sam kuće u Šargovcu. U jednoj kući na Tunjicama leži bolesna baka na postelji. Jada se u svojoj nevolji, pa govori mom pratiocu, crkvenom ocu Jakovu Domiću: *"Moj Jakove! Dodijalo, ne može se više živjeti. Da mi je već jednom umrijeti."* A Jakov će: *"De vala, jedva čekam da netko umre, da idem na sprovod."* Baka - ne razumjevši u prvi mah - spočitava Jakovu: *"Kud Ti prije? Jakove, Ti si mlađ."* Uz kavu nevjesta razjašnjava baki: *"Šut' bako, to on za Tebe kaže."*

Sjedi fra Berislav Kasalo kod Ante Anušića u Barlovcima. Antina snaha Jozefina priprema kavu. Kad je ura pokazala dvanaest sati, oglasilo se zvono na susjednom Vidovića brdu. Jozefina primijeti: *"Eno, Beba se objesila o štrik."* Fra Berislav iznenaden, sav izvan sebe propituje: *"Koja Beba? Pa kako, zašto?"* Jozefina ga umiruje: *"Ma Beba, kći Ive Vidovića. Ona zvonom najavljuje podne. Prihvatiła se štrika, vuče, tegli i zvoni."*

Svi se zajedno nasmijaše i potom izmoliše Pozdrav Gospin.

Toliko puta sam bio na sprovodu. U tuzi i žalosti za najmilijim uobičajeni su izrazi sućuti i tješenja. Svi su u dubokoj ozbiljnosti i potištenosti. Svi utonuli u razmišljanje o otajstvu smrti. Tek na koncu obreda, kad se pri izlasku iz groblja ponudi čašica "za ispokoj njegove duše", ljudi se malo razvedre. Počne razgovor o tome, tko je na redu i međusobno zadirkivanje. Jednom takvom prilikom slušam dva "dida" kako se lijepo našališe. Vraćajući se s groblja, jedan će: *"Pero, kad ćemo ovako Tebi?"*. *"Kad se vratimo od Tebe"*, dobi odgovor po mjeri.

ZUSSAMENFASSUNG

Im Nordwesten von Banja Luka besteht seit Jahrhunderten eine grössere Gruppierung von Dörfern mit katholischer Bevölkerung. Diese Gegend mit diesen Dörfern ist der Lebensraum, auf welchem seit altersher eine katholische Bevölkerung lebt. In neuerer Zeit ist ein beträchtlicher Teil dieses Raumes einer Nationalisierung und Verstädterung ausgesetzt, und so sind auf diesem Wege in rein katholische Gebiete zum Teil Angehörige anderer Glaubensbekenntnisse angesiedelt.

Auf demselben Lebensraume bestand seit Jahrhunderten ein katholisches Kirschenwesen. Hauptsächlich bestanden immer ein oder zwei Pfarreien, und in neuerer Zeit sogar 8 Pfarreien. In der kirchlichen Organisation im Nordwesten von Banja Luka sind drei Klöster, Pfarrcentren, Filialkirchen, Heiligtümer und zahlreiche Kapellen. Die Geschichte der kathol. Kirche ist nicht genügend erforscht, aber sie ist trotzdem sehr interessant.

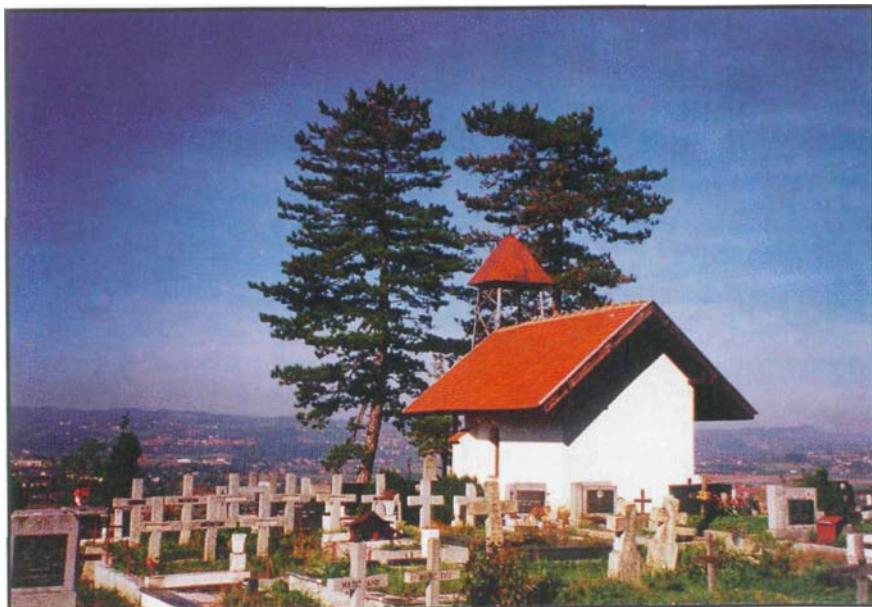
Indem Ich dieses Buch veröfenthche, durchleuchte ich die Vergangenheit dieser Gegend und lasse nicht der Vergessenheit anheimfallen einzelne geschichtliche Tatsachen, die uns erreichbar sind, aber noch nicht veröffentlicht sind.

Die Katholiken haben die Greuel des Krieges erlebt, der in anderen Raumen geführt wurde, und deren Folgen hier unheilvoll schrecklich waren. Eine ungeheure Mehrheit Katholiken mussten in den Jahren 1991-1995 ihren häuslichen Herd verlassen. So ist diese Gegend fast völlig gesäubert von Katholiken. Geblieben ist nur noch ein bedeutungslos geringer Rest katholischen Volkes. Ganze Dörfer blieben leer, die Häuser und Besitz sind geplündert, und wo das nicht geschah, siedelten sich Angehörige orthodoxen Glaubens an. Wir wissen nicht, was die Zukunft bringen wird, ob und wie sich diese Lage bessern wird. Auf gerechtere Lösungen wartend, bei denen man mit den Katholiken dieser Gegend rechnen müsste, käme dieses Buch zugute, damit nicht Teile der Geschichte der Katholiken von Banja Luka mit dem Schleier der Vergessenheit bedeckt würden. Damit die Zuschneider der Geschichte nicht nach einer gewissen Zeit sagen können: "*Sie (die Katholiken) gab es ja da nicht...*".

SLIKOVNI PRILOG

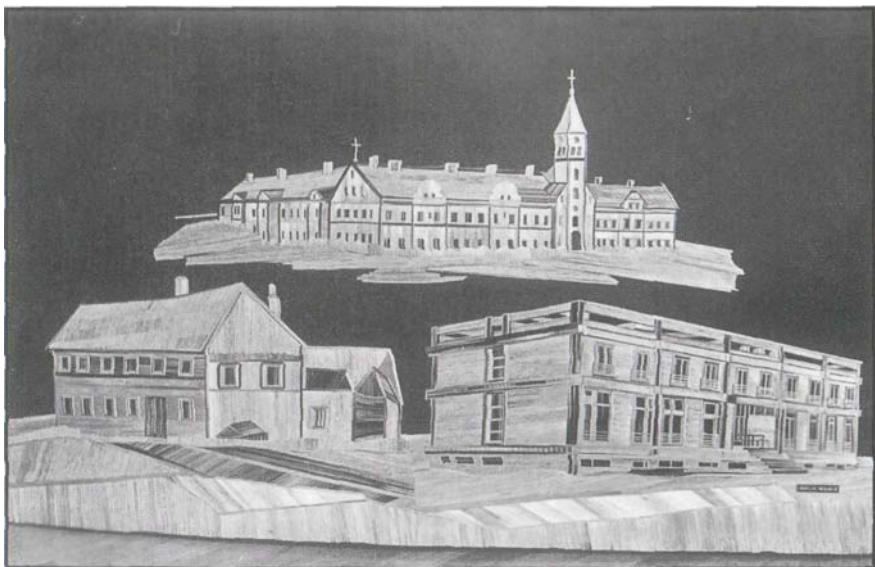
POGLED S GROBLJA: TRAPISTIČKA CRKVA S NEGDAŠNJIM SAMOSTANOM, SADA
ORTOPEDIJOM (snimljeno 1998.)

GROBLJE SV. IVE S KAPELOM, ŽUPA "MARIJA ZVIJEZDA"
(snimljeno 1997.)

KAPELA U GROBLJU U PRIJEČANIMA, ŽUPA "MARIJA ZVIJEZDA"
(snimljeno 1997.)

BUDŽAK: ČARDAK NA "PIJESKU", U KOME SU SE PO DOLASKU SMJESTILE čč. SESTRE (lijeko)-
SAMOSTAN "NAZARET" U PRVOJ POLOVICI 19. STOLJEĆA (gore);
"NOVI NAZARET" 70-TIH GODINA 20. STOLJEĆA (desno)

"NOVI NAZARET" U BUDŽAKU
(snimljeno 1998.)

ŽUPNA KUĆA U DERVIŠIMA, ŽUPA BUDŽAK. UOČLJIV JE "NAKIT" IZBJEGLICA
NA IZGLEDU KUĆE (snimljeno 1998.)

KAPELA U DERVIŠIMA, ŽUPA BUDŽAK
(snimljeno 1998.)

PETRIČEVAC: FRANJEVAČKI SAMOSTAN I CRKVA NA PETRIČEVU
PRIJE POTRESA 1969. GODINE

OBNOVLJENI SAMOSTAN NA PETRIĆEVU; LIJEVO SU RUŠEVINE CRKVE
(snimljeno 1998.)

OSTACI KAPELE U VUJNOVIĆIMA, ŽUPA PETRIĆEVAC
(snimljeno 1997.)

KAPELA NA SAMOSTANSKOM GROBLJU, ŽUPA PETRIĆEVAC
(snimljeno 1997.)

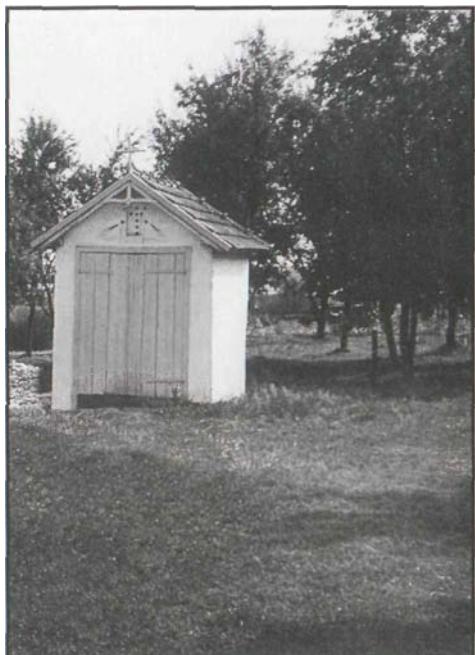
DETALJ S MOTIČKOG GROBLJA, ŽUPA PETRIĆEVAC
(snimljeno 1997.)

KAPELA "NA GRADU", ŽUPA PETRIĆEVAC
(snimljeno 1997.)

ŠARGOVAC: OSTACI KAPELE, ŽUPA PETRIĆEVAC
(snimljeno 1997.)

NOVAKOVIĆI: KAPELA KOJA JE
PORUŠENA U RATU 1991-1995.
GODINE, ŽUPA PETRIČEVAC

BARLOVAČKA ŽUPNA CRKVA
(snimljeno 1995.)

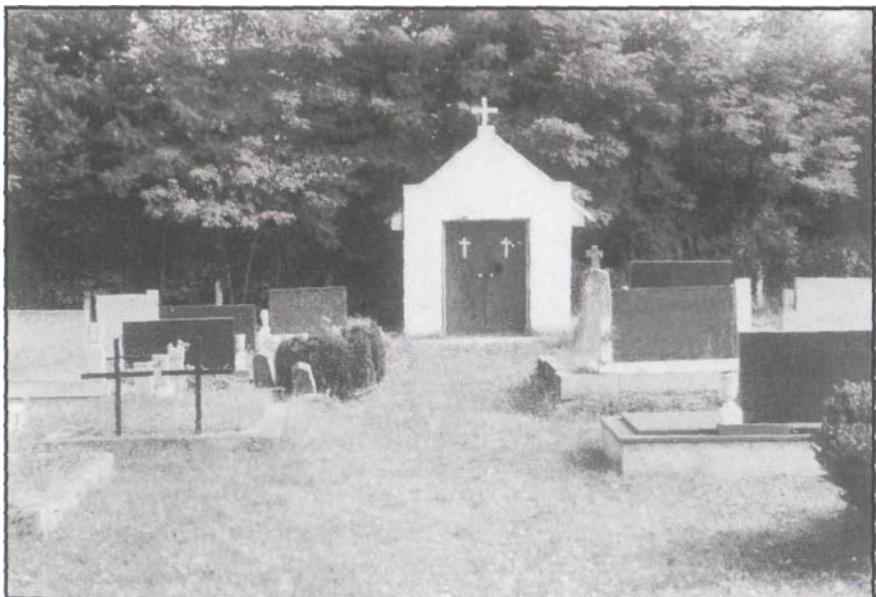
DEMOLIRANA CRKVICA U STRANJANIMA, ŽUPA BARLOVCI
(snimljeno 1997.)

CRKVENE: GROBLJE S KAPELOM, ŽUPA BARLOVCI
(snimljeno 1997.)

KAPELA NA GROBLJU "BIJEDA", ŽUPA BARLOVCI
(snimljeno 1997.)

GAJIĆ: GROBLJE S KAPELOM, ŽUPA BARLOVCI
(snimljeno 1997.)

DEMOLIRANA KAPELA U KULJANIMA, ŽUPA BARLOVCI
(snimljeno 1997.)

DIKEVCI: GROBLJE S KAPELOM, ŽUPA BARLOVCI
(snimljeno: 1997.)

KAPELA NA OJDANIĆA BRDU, ŽUPA BARLOVCI
(snimljeno 1997.)

GRADINA: GROBLJE S KAPELOM, ŽUPA BARLOVCI
(snimljeno 1997.)

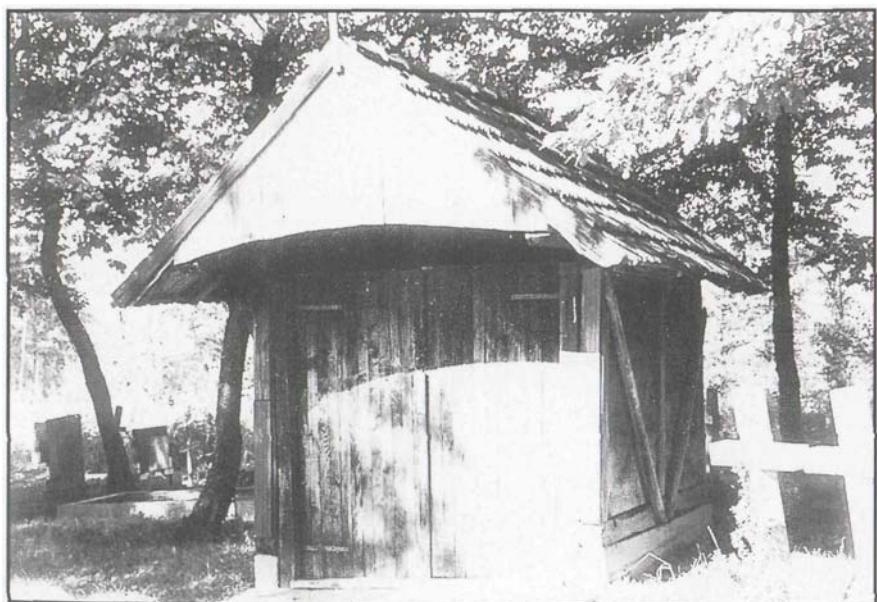
BATKOVIĆA GROBLJE S OSTACIMA KAPELE, ŽUPA BARLOVCI
(snimljeno 1997.)

OSTACI ŽUPNE CRKVE U TRNU
(snimljeno 1998.)

KAPELA NA VIDOVIĆA BRDU
ŽUPA TRN
(snimljeno 1998.)

KAPELA NA GROBLJU "SUVAJE", ŽUPA TRN
(snimljeno 1997.)

KAPELA NA GROBLJU "BEŠLENICA", ŽUPA TRN
(snimljeno 1997.)

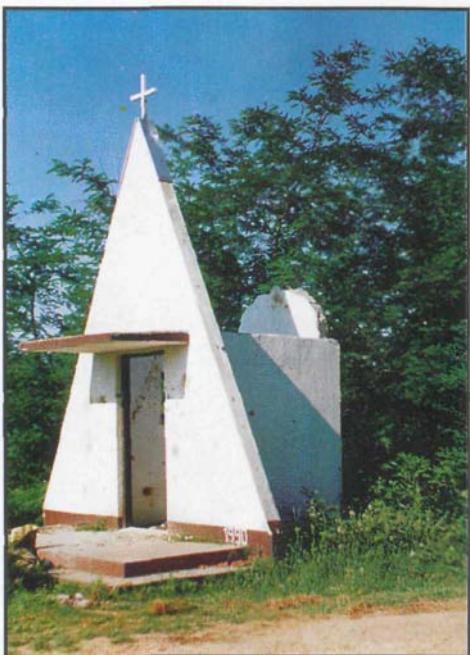
GRKOKATOLIČKA CRKVA U JABLNU
(snimljeno 1998.)

ŽUPNA KUĆA U MOTIKAMA
(snimljeno 1990.)

KAPELA NA ĆELANOVCU, ŽUPA MOTIKE
(snimljeno 1997.)

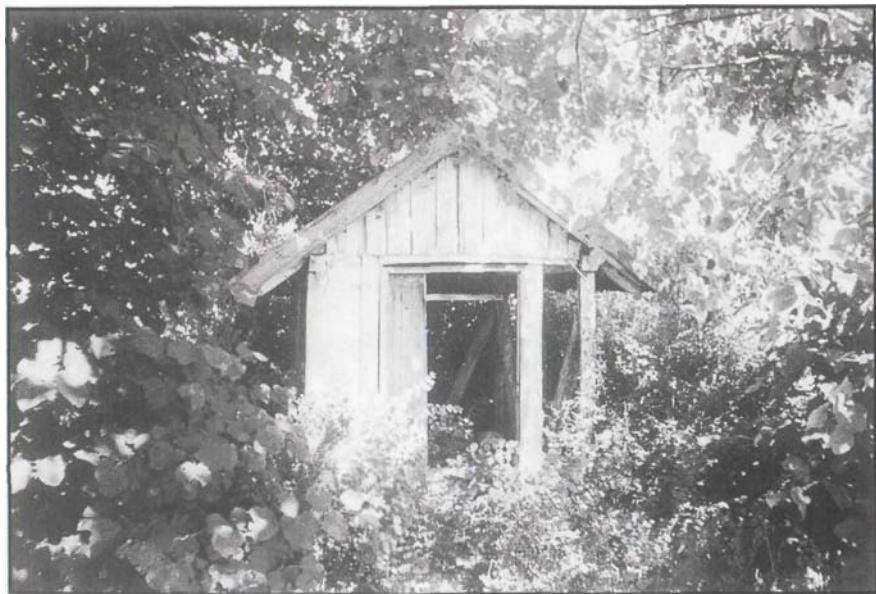
OSTACI KAPELE NA ČIVČIJAMA,
ŽUPA MOTIKE
(snimljeno 1997.)

KAPELA NA LJEVARA STRANAMA, ŽUPA MOTIKE
(snimljeno 1998.)

OTKRIVENA KAPELA NA DURBIĆA BRDU, ŽUPA MOTIKE
(snimljeno 1998.)

OSTACI KAPELE NA MARTINOVICA BRDU, ŽUPA MOTIKE
(snimljeno 1998.)

ŽUPNA CRKVA U IVANJSKOJ
(snimljeno 1998.)

DETALJ S DAMJANOVCYA: CRKVICA S CENTRALNIM DIJELOM GROBLJA, ŽUPA IVANJSKA
(snimljeno 1998.)

CRVENA ZEMLJA: CRKVICA U GROBLJU, ŽUPA IVANJSKA
(snimljeno 1998.)

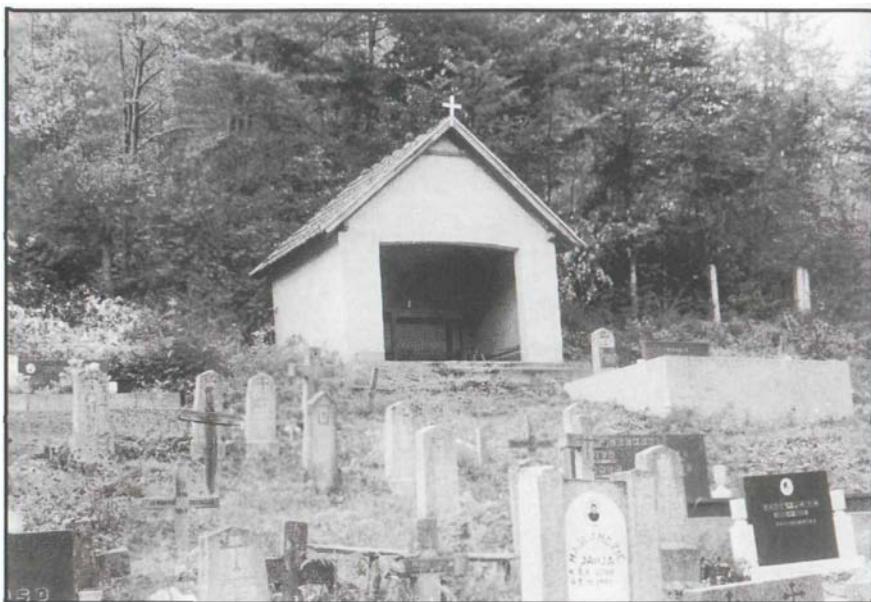
VISOKA GLAVICA: OSTACI KAPELE U GROBLJU S KIPOM SV. ROKA, ŽUPA IVANJSKA
(snimljeno 1998.)

"FRATARSKO" GROBLJE U MAMENICAMA, ŽUPA IVANJSKA
(snimljeno 1998.)

MILOŠEVIĆA GROBLJE S KAPELOM, ŽUPA IVANJSKA
(snimljeno 1998.)

DUJSKI POTOK: GROBLJE S KAPELOM, ŽUPA IVANJSKA
(snimljeno 1997.)

VALENTIĆA GROBLJE S KAPELOM, ŽUPA IVANJSKA
(snimljeno 1998.)

GIG: GROBLJE S KAPELOM, ŽUPA IVANJSKA
(snimljeno 1997.)

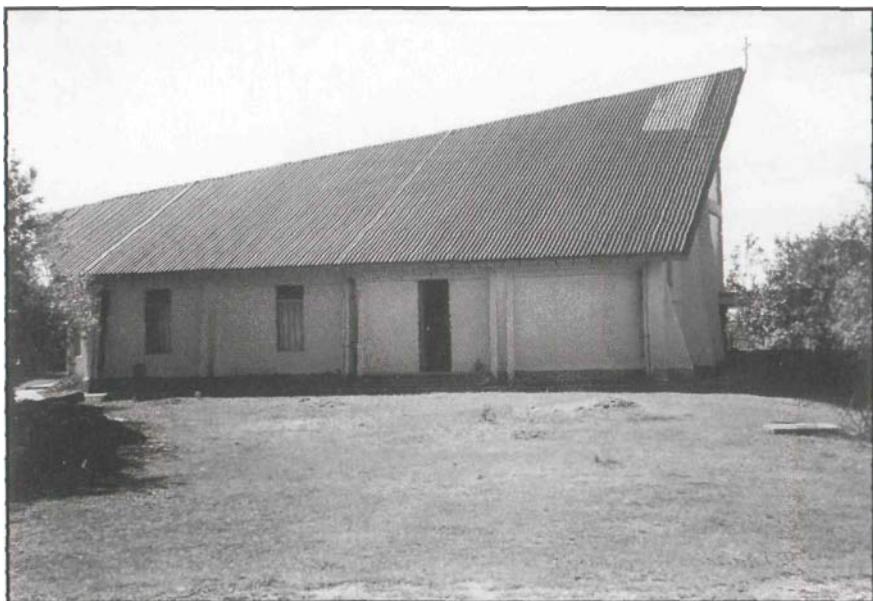
VUČIĆA GAJ: GROBLJE I KAPELA, ŽUPA IVANJSKA
(snimljeno 1997.)

OTKRIVENA KAPELA "NA RAVNICAMA", ŽUPA IVANJSKA
(snimljeno 1998.)

CAPELA U JOSIPOVICIMA,
ŽUPA IVANJSKA
(snimljeno 1997.)

ŽUPNA CRKVA U ŠIMIĆIMA
(snimljeno 1998.)

DETALJ S GROBLJA U MIĆIJAMA S OTKRIVENOM CRKVOM, ŽUPA ŠIMIĆI
(snimljeno 1997.)

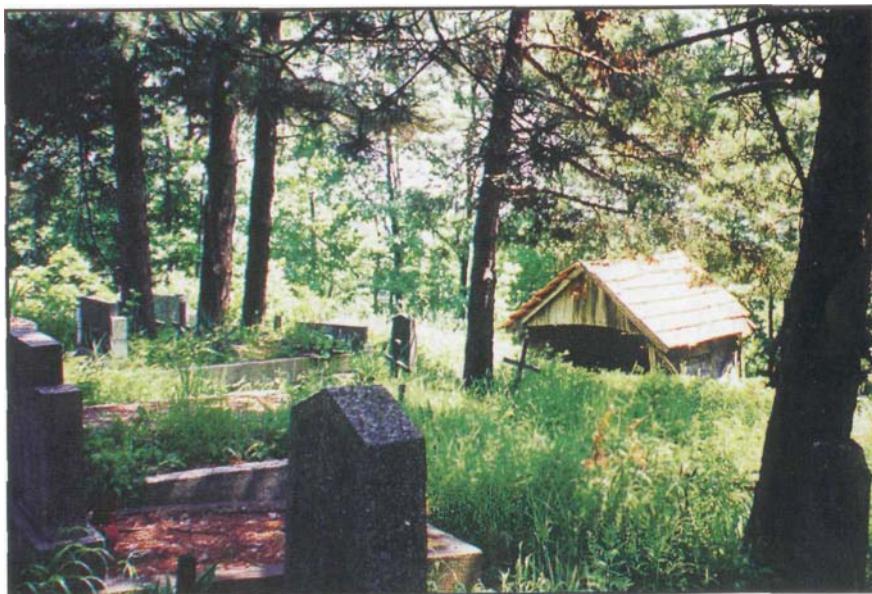
JURKIĆA GROBLJE S OTKRIVENOM KAPELOM, ŽUPA ŠIMIĆI
(snimljeno 1998.)

STARO ŠIMIĆKO GROBLJE S OTKRIVENOM KAPELOM
(snimljeno 1998.)

SREDNJE ŠIMIĆKO GROBLJE PORED ŽUPNE CRKVE
(snimljeno 1998.)

BLAŽEVIĆAGROBLJE, ŽUPAŠIMIĆI
(snimljeno 1998.)

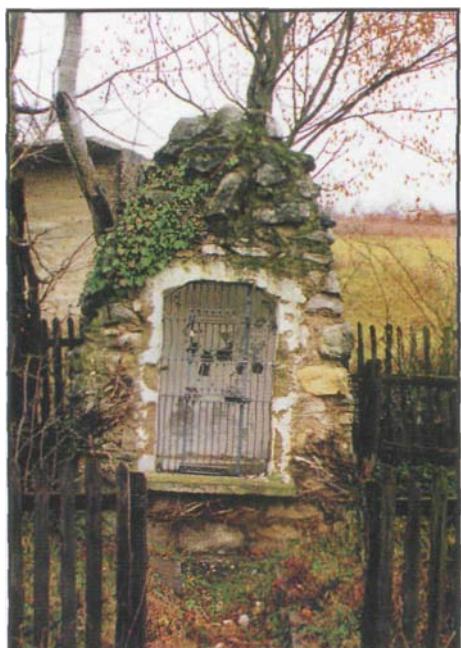
GROBLJE NA KOSAMA S KAPELOM, ŽUPA ŠIMIĆI
(snimljeno 1998.)

GROBLJE U UŽARIMA S OSTACIMA KAPELE, ŽUPA ŠIMIĆI
(snimljeno 1998.)

KAPELA U GROBLJU NA JAVORCU, ŽUPA ŠIMIĆI
(snimljeno 1998.)

KIP U RAKOVCU,
ŽUPA PETRIČEVAC
(snimljeno 1998.)

KIP NA ĆELANOVCU, ŽUPA MOTIKE
(snimljeno 1998.)

MJESTO NA KOJEM JE BIO KIP NA TUNJICAMA, ŽUPA BARLOVCI
(snimljeno 1997.)

KIP NA DANILOVOM BRDU,
ŽUPA BARLOVCI
(snimljeno 1997.)

KOD "KOD RAVNICE", ŽUPA BARLOVCI
(snimljeno 1997.)

JOSIPOVIĆI:
ZDANJE SVETINJE U KAPELI.
KIPOVI IZ UDUBLJENJA
SU SKLONJENI,
ŽUPA IVANJSKA
(snimljeno 1997.)

SADRŽAJ

SADRŽAJ

PREDGOVOR	5
ŽUPE	7
STARA ŽUPA DRAGOČAJ	8
Povijesni izvori	8
Prostor župe	9
Služba Božja	10
Nestanak župe	11
STARA ŽUPA MOTIKE	13
Podaci o župi	13
Velike Motike	14
Smanjivanje životnog prostora Motika	15
Nestanak župe Motike	15
ŽUPA IVANJSKA	17
Počeci i stradanja u ratovima	17
U tami tamnog vladajeta	19
Ivanjska u završnom turskom periodu	21
Ivaštanska župa u novije doba	22
Tabelarni prikaz ivaštanske župe	24
Društvo antialkoholičara u Ivanjskoj	25
Don Mihovil Pavlinović u Ivanjskoj	26
STARA ŽUPA RAKOVAC	28
Rakovac u prošlosti	28
Preimenovanje rakovačke u petričevačku župu	30
Rakovac u novije doba	31
Utisci don Mihovila Pavlinovića o župi Rakovac	31
ŽUPA PETRIČEVAC	33
ŽUPA BARLOVCI	35
Uspostava	35
Pokušaj gradnje župnog centra	35
Izgradnja župnog stana	36
Gradnja župne crkve	37
Sjaj i tuga Barlovaca	38
ŽUPA ŠMIĆI	40

ZAVJETNA MJESTA	43.
TRAPISTI: Svetište sv. Ive	44
PETRIĆEVAC	47
Miholj-dan	47
Sv. Anto i sv. Antun	48
DAMJANOVAC	49
Crkva sv. Kuzme i Damjana	49
Svetište sv. Ane	49
VISOKA GLAVICA U KOZARI: Svetište sv. Roka	51
ČELANOVAC: Svetište sv. Roka	53
GIG: Svetište sv. Luke	56
CRKVENE: Zavjetno mjesto naše starine	58
U dalekoj prošlosti	58
Crkvena zemlja na Crkvenama	59
Otuđenje crkvene zemlje na Crkvenama	62
Crkveni objekti na Crkvenama	63
Služba Božja	66
Zavjeti i oprosti	67
Križevi na Crkvenama	68
SAMOSTANI	71
TRAPISTI U DELIBAŠINOM SELU: Samostan "Marija Zvijezda"	72
Dolazak i izgradnja	72
Značaj i organizacija	74
Gospodarstvo	75
FRANJEVCI NA PETRIĆEVČU: Samostani Presv. Trojstva	77
Podizanje samostana	77
"Dudić" fra Petra Čorkovića	77
Podizanje iz praha i pepela	78
KLANJATELJICE U BUDŽAKU: Samostan "Nazaret"	80
Časne sestre na "Pjesku"	80
Iskušenja i ponovni uspon	81
Zaslugom "Švabica" sestre iz ovog naroda	82
KAPELE	85
U ŽUPI ŠIMIĆI	86
Groblje u Mičijama: Filijalna crkva sv. Ante	86
Groblje u Užarima: Kapela sv. Ive	86
Groblje sv. Josipa na Kosama: Kapela B.D. Marije	87
Groblje na Javorcu: Kapela sv. Mihovila	87
Groblje sv. Lovre u st. Šimićima: Kapela sv. Ilijе	87
Groblje u novim Šimićima: Kapela bez patrona	88

Groblje Uznesenja sv. Križa u srednjim Šimićima:	88
Kod župne crkve sv. Petra i Pavla	88
Jurkića groblje: Crkvica Srca Isusova	88
U IVAŠTANSKOJ ŽUPI	90
Mamenice: "Fratarsko groblje"	90
Valentića groblje: Gospina kapela	90
Crvena zemlja: Kapela sv. Nikola Tavelića	91
Groblje na Vučića gaju: Kapela Gospodinova uzašašća	91
Josipovići: Kapela Pohođenja B. D. Marije	91
Ravnice: Kapela sv. Mihovila	92
Duijski potok: Gospina kapela	92
Miloševići: Gospina kapela	93
U ŽUPI BARLOVCI	94
Batkovića groblje: Kapela sv. Josipa	94
Groblje na Gradini: Kapela Rođenja B. D. Marije	94
Groblje u Dikevcima: Kapela sv. Jurja	95
Kuljani: Kapela sv. Ilije	95
Groblje na Gajiću: Kapela sv. Petra i Pavla	95
Groblje na Bijedi: Kapela sv. Marka	96
Stranjani: Filijalna crkva sv. Franje	96
U ŽUPI MOTIKE	98
Čivčije: Kapela sv. Leopolda	98
Na Ljevara stranama: Kapela sv. Križa	98
Martinovića brdo: Kapela Pohođenja B. D. Marije	98
Durbića brdo: Kapela sv. Ilije	99
Župni stan u Motikama	99
U ŽUPI PETRIĆEVAC	100
Motičko groblje: Kapela sv. Stjepana	100
Petrićevac: Samostansko groblje	100
Petrićevac: Kapela Uzašašća Gospodnjeg "na gradu"	100
Vujnovići: Gospina kapela	101
Novakovići: Kapela Srca Isusova i Marijina	101
U ŽUPI BUDŽAK	102
Derviši: Kapela Gospe Lurdske	102
Župna kuća u Dervišima	102
U ŽUPI "MARIJA ZVIJEZDA"	103
Groblje u Priječanima: Kapela sv. Ilije	103
U TRNSKOJ ŽUPI	104
Bešlenica: Kapela sv. Ive	104
Suvaje: Kapela bez patrona	104
GRKOKATOLIČKA CRKVA SV. NIKOLE U JABLNU	105

KIPOVI - SVETINJE PO SELIMA	107
Kip u Rakovcu	108
Kip na Tunjicama	109
Kip na Ćelanovcu	110
Kip "na trzni" u Stranjanima	110
Kip na Danilovom brdu	111
Kip "kod ravnice"	111
Križni put u Kozari	112
NASELJA	113
BUDŽAK	114
Stari Budžak	114
Novi Budžak	115
ŠARGOVAC	117
Šargovac u ivaštanskoj župi	117
Don Mihovil Pavlinović u Šargovcu	118
Šargovac naših dana	119
ZALUŽANI	121
TRN	124
BUKOVICA	127
Bukovica u prošlosti	127
Župna kuća u Bukovici	128
Bukovica u novijem vremenu	129
DRAGOČAJ	130
Veliki Dragočaj u prošlosti	130
Brojno stanje mještana Dragočaja	131
Novije viđenje Dragočaja	132
OJDANIĆA BRDO	134
MIŠIN HAN	136
IVANČICA: NESTALO I ZABORAVLJENO NASELJE	138
JOŠ PONEŠTO IZ NAŠE PROŠLOSTI	141
KUGA	142
"Oganj" 1783. godine	143
Epidemija 1795-1796. godine	144
Velika kuga 1813-1818. godine	145
HAJDUCI U DRAGOČAJU	148
Marijan Lovrenović	149
Bjelkan	152
Marijan Brkić-Malić	154
ZOV DIVLJINE: Seoske razmirice i tuče	155
Na Petrićevcu 1876. godine	155

Pokidana ograda oko barlovačke crkve	156
Nadmetanje s Motičanima	157
"Klapa"	158
NAŠI STARI BRĐANI	
Dolazak	160
Velika kuga i seoba s brda na brdo	161
Poteškoće s Turcima	162
Brđani u zajednici i njihova dioba	163
FRATARSKE DOGODOVŠTINE	
ZUSSAMENFASSUNG	169
SLIKOVNI PRILOG	171

